પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા

Regn No. 224

(ભાગ ૧)

આવૃત્તિ ૨
શોધિત-વર્ધિત.

કંઠમણિશાસ્ત્રી.
'સાહિત્યભૂષણ' 'શુદ્ધાદ્વૈતરત્ન'

શ્રીમદાચાર્યચરણા વિજયન્તે.

શ્રીમદ્ગોસ્વામિકુલભૂષણ શ્રીજીવનેશાચાર્યાત્મજ
શ્રી. ૬ શ્રીરણછોડલાલજી મહારાજની આજ્ઞાથી

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

(ભાગ ૧.)

પ્રથમકક્ષા અને દ્વિતીયકક્ષા.

બાલકો સ્રીઓ અને પુષ્ટિમાર્ગના જિજ્ઞાસુમાટે
નિશાળોના ધોરણની પદ્ધતિથી રચવામાં
આવેલી, સરલ રમુજીદાર વાર્તાઓથી
ભરપુર, ઘરબેઠે પુષ્ટિમાર્ગ સમજવાનુ
ઉત્તમ સાધન.

ગુજરાતી પાંચમા, ઇંગ્રેજી ફર્સ્ટ સ્ટેન્ડર્ડ અને તે પછીના
ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ ધારણ કરી શકે.

લેખક—પ્રકાશક,

શાસ્ત્રી, ચીમનલાલ હરિશંકર.
'સાહિત્યભૂષણ' 'શુદ્ધાદ્વૈતરત્ન.'
બોરસદ.

દ્વિતીયાવૃત્તિ સુધારાવધારા સાથે.
ન્યો૦ રૂ. ૦-૧૩-૦
પ્રત ૨૦૦૦
સંવત ૧૯૮૧ વર્ષારંભ

પુસ્તક મળવાનુ ઠેકાણુ:—

(૧) શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર ભટ્ટ, સોનીફળ્યા, બોરસદ (જી. ખેડા).

(૨) દેશાઇ લલ્લુભાઇ છગનલાલ. ઠે. રીચીરોડ—ઓફીસમાં. } મુ. અમદાવાદ.

(૩) ચુનીલાલ કૃષ્ણારામ પંડિત, (બડામંદિર). ભૂલેશ્વર મુબાઈ.

(૪) જાણીતા બુકસેલરોને ત્યા મુબાઈ, અમદાવાદ.

(૫) પુષ્ટિમાર્ગીય પુસ્તકાલય નડિઆદ. (જી ખેડા.)

(૬) લાલબાવામંદિર ભૂલેશ્વર, મુબાઈ.

(૭) શ્રીગોકુલાધીશમંદિર, કેથીડ્રલસ્ટ્રીટ ભૂલેશ્વર, મુબાઈ ન ૨.

અમદાવાદ—સલાપોસરોડ, ધી ડાયમડ જ્યુબિલિ પ્રિન્ટિગ પ્રેસમાં, પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યુ

श्रीभागवतप्रतिपद-मणिवर-भावांशु-भूषितामूर्तिर्विजयते ।

श्रीमदाचार्यचरणाः ।

क्वचित्पाण्डित्यं चेन्न निगमगतिः सापि यदि न
क्रिया सा सापि स्याद्यदि न हरिमार्गे परिचयः ।
यदि स्यात्सोपि श्रीव्रजपतिरतिर्नेति निखिलै-
र्गुणैःरम्य" को वा विलसति विना वल्लभवरम् ॥

(श्रीप्रभुचरणाः)

અનુક્રમણિકા.

અનુક્રમણિકા

પ્રથમભાગની

અનુક્રમણિકા

સમાપ્ત.

દ્વિતીયાવૃત્તિ માટે.

ગ્રન્થ વાંચનારની ફરજ.

આ ગ્રન્થ વૈષ્ણવોમાં અધિક પ્રિય થઇ પડયો. એ વાત પ્રત્યક્ષ છે. ચાર માસમાં બે હજાર પ્રતિ જનસમાજે જોત જોતામાં સંગ્રહી લીધી, અને બીજા અનેક પત્રો આવ્યા, કંઇ વાર્તામાં વંચાવી શરૂ કરી, કંઇ મંડળીમાં દાખલ થઇ કંઇ શાલામાં અભ્યાસક્રમમાં આલેખાઇ, કોઇએ કુટુંબમાં અને ઘરમાં શિક્ષણ આપવા શરૂ કરી, અને હાલમાં વે. શા શાસ્ત્રીજી વસંતરામ જણાવે છે કે–**વૈષ્ણવ મહાસભાએ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકાને પાઠય પુસ્તક તરીકે ચલાવી છે.** કોઇએ સો પ્રતિ મફત વહેંચી, કોઇએ બસો કોઇએ ત્રણસો એમ વિનામૂલ્ય વહેંચાઇ. કારણકે અમે વિનામૂલ્ય વહેંચનારને ન્યૂનાધિક ન્યોછાવરની વ્યવસ્થા કરીઆપી હતી. આ વાચન પછી મારા ઉપર ગો બાલકોના, વિદ્વાનોના અને વૈષ્ણવ વર્ગના એટલા બધા અભિપ્રાય પત્ર આવ્યા છે કે તે અત્ર છાપવા સ્થલ નથી, અને તેમાં જે મારી શ્લાઘા હોય તો તેને સ્પર્શ પણ ન કરૂં પરન્તુ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકામાટે સામાન્ય રીતે અભિપ્રાયોમાં સર્વ સાધારણ શબ્દો નીચે મુજબ છે. (આ અભિપ્રાયના શબ્દો છાપતા પહેલાં ક્ષમા માગું છુ. મારે **આળસુ વૈષ્ણવોને આ શબ્દો ભેટ કરવા છે.**

"આ પુસ્તક બરાબર સમયે બહાર પડયું જે વખતે વૈષ્ણવો ગૃહશિક્ષણ દાખલ કરવાને તૈયાર થયા, અને કયા પુસ્તકથી અભ્યાસ કરાવવો ? એ પુસ્તકની મુઝવણમાં હતા તે મુઝવણ જરૂર આ પુસ્તકે દૂર કરી છે "

" આ પુસ્તક અમારા કુટુંબમાં હમેશ વચાય છે જેટલો આ ગ્રન્થથી અમે સ્વમાર્ગના જુદા જુદા વિષયો સમજવામાં ફાવી શકયા તેવા અન્ય ગ્રન્થોથી અમે પ્રવેશ કરી શકતા ન હતા કારણકે તે એકજ વિષય ઉપર એક ગ્રન્થ ભરેલો હોય, અથવા તો કઠિન હોય, અથવા ભાષા જડબાફાડ હોય, અથવા શૈલી સારી ન હોય, તો અમે સાધારણ ભણેલા વૈષ્ણવો શી રીતે સમજી શકીએ આ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા તે સર્વ દોષોથી મુક્ત છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ કઠિન સિદ્ધાન્તને વાર્તાના રૂપમાં સમજાવી, કોમલ બનાવી કોમલ મગજના બાલકો અવ્યુત્પન્ન સ્ત્રી પુરુષો વાંચી શકે અને રસભેર પૂર્ણ કરે સમ્પ્રદાય પણ સમજે, એવી પદ્ધતિ હોવાથી ઉપોદ્ઘાતમાં આ ગ્રન્થથી સ્વધર્મમાં રુચિ ઉત્પન્ન કરવાની જે પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તે જરૂર સાર્થક થાય છે. "

હુ આ ગ્રન્થ વાંચનારની પાસે નીચે પ્રમાણે હૃદય માગું છુ.

૧. તમે આ ગ્રન્થ સમ્પૂર્ણ વાંચ્યો ?

૨ તમોને આ ગ્રન્થ વાંચવામાં કયાં કયાં હરકત પડી ! અને કયાં કયાં ન સમજ્યા? અને સંતોષ થયો હોય તો તે પણ જણાવશો

૧૧૮૦૨

૩ તમે તમારા ગૃહમાં કુટુંબમાં કેટલા પાઠ તૈયાર કરાવ્યા ?

૪ અથવા મંડલીમાં કેટલા વૈષ્ણવોને સંભળાવ્યા

૫ તમે તમારા ગામમાં વા જ્ઞાતિમાં વિનામૂલ્ય આ ગ્રન્થ વહેંચવા તૈયાર છો'

૬ (તમે વિનામૂલ્ય વહેંચવા તૈયાર હો તો ન્યૂનાધિક ન્યોછાવરની વ્યવસ્થા કરીશું)

જે જે પ્રમાણે સુધારા વધારા કરવાની જરૂર પડી તે આ બીજી આવૃત્તિમાં કર્યા છે અને પુરુષાર્થ ચોથા 'મોક્ષ'નો પાઠ પણ સારી સરલ ભાષામાં વધૂ લખ્યો છે

શાસ્ત્રી ચીમનલાલ હરિશંકર
જી ખેડા—બોરસદ.

સૂચના.

આ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકાના બીજા ભાગ માટે નામ નોંધાવો. જેમ માયાવાદીઓનો ચન્દ્રકાન્ત છે, તેવી શૈલીથી આ ગ્રન્થમાં બ્રહ્મવાદ લખાયો છે. શિરનામું ઉપર મુજબ છે.

મારે કંઇક કહેવું છે.

ઘણા વખતથી એવી માગણી થતી હતી કે ધાર્મિકશિક્ષણ આપવા માટે બાલકના હાથમા મુકવા લાયક પુષ્ટિમાર્ગીય ગ્રન્થ કયો ? તેવો ગ્રન્થ આપણી પાસે હાજર ન હતો તેમ જ બાલકોને ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની ઘણી જ આવશ્યકતા છે એ વાત હરકોઇ કબુલ કરી રહ્યા છે કારણ કે શાળામા કે નિશાળમા કે સ્કુલમા ધાર્મિક શિક્ષણનો તદન અભાવ થઈ ગયો છે સ્કુલમા તો આજ સુધી હિન્દુસ્થાનમા કેટલા લોર્ડ થઈ ગયા, તેની વાત શિખવાડશે કે હુમાયુ વિગેરે દેશી રાજાઓની નબલાઈ ભણાવશે પરતુ આપણા પરમપૂજ્ય ગુરુચરણોની વાત તો કાને પણ નહિ પડવા દે પ્રાથમિક માધ્યમિક અને ઉત્તમ એવી ત્રણે પ્રકારની આજની કેળવણી લઇને નિકળેલા આપણા યુવાનને સ્વધર્મ શુ વસ્તુ છે, તેનુ ભાન કયા છે ? હવે બાકી રહ્યો ગૃહસસ્કાર, આપણા વૈષ્ણવોના ઘરમા સે કડે પચાણુ ટકા એવા કુટુબ છે, જેમને બ્રહ્મસબધ લીધા છતા પણ પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શુ, એનુ ભાન નથી હોતુ જો આવા વૈષ્ણવો વિચાર કરે કે મારા ઘરમા ધાર્મિક શિક્ષણ દાખલ કરવુ છે, તો બાલકના હાથમા ધાર્મિક પુસ્તક કયુ મુકવુ ? તે માટે ભારે મુઝવણ હતી મને ઘણા વૈષ્ણવો, વિદ્વાનો અને ગો શ્રીજીવનેશાચાર્યાત્મજ શ્રીરણછોડજી મહારાજ તરફથી, તેમજ એક બે વખત સુરતસ્થ ગો શ્રીમદ્વ્રજરત્નલાલજી મહારાજ તરફથી પણ આની ઢબનુ પુસ્તક રચવા માટે સૂચના કરવામા આવી એટલે મે એ કામ કરવા નિશ્ચય કર્યો અને પ્રથમ મેં નીચે પ્રમાણે મારી કલમ ઉપર કાબુ મેલ્યો

પ્રથમ તો મારે પાઠ કેમ રચવા એનો અભ્યાસ કરવો પડયો સ્વામી સત્યદેવની શિક્ષણકલા, અને અન્ય પ્રોફેસરના શિક્ષણશાસ્ત્ર તથા અલ્હાબાદ યુનિવર્સિટીનુ શિક્ષણવિજ્ઞાન વિગેરે વાચી પાઠો કેમ બનાવવા, તે હુ સમજ્યો ત્યારબાદ મેં ગુજરાતી પહેલી બીજી ત્રીજી ચોથી ચોપડી જોઈ

પાચ પુસ્તક સુધી ભણેલા છોકરાને કેમ રુચિ થાય એવો ક્રમ જોયો ત્યારબાદ ધર્મના પાઠોમા તે પદ્ધતિ ઉતારવાને મારે બહુ જ એકતાન થવુ પડ્યુ, કારણ કે ધર્મ સમજાવવો, બાલકની રુચિ કાયમ રાખવી, અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી એ સર્વ જાળવીને કામ કરવુ રહ્યુ ટુકામા કહીએ તો મારે ધાર્મિક પુસ્તક બાલકના હાથમા મુકવુ છે, છતા વિષયગૌરવ રાખવુ છે વિષયગૌરવ રાખ્યા છતા કઠિન ન થઈ જાય, તે જાળવવુ છે સરલ કરતા વિષયગૌરવ ન જતુ રહે આવો ચારે તરફનો વિચાર કરવો પડયો ઉપરાત એક ઝીણી દષ્ટિ એ રાખવી પડી કે વાર્તાઓ અથવા વૃત્તાન્ત એવા મુકવા કે જેમાથી કઈ ઉત્તમ અવનવી સામ્પ્રદાયિક સસ્કૃતિ વાચકના મગજમા આવે

આપના હસ્તમા આ પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા મુકતા પહેલા મારે આપને કઇક કહેવુ છે, આ ગ્રન્થ મેં વિદ્વાનને માટે નથી કર્યો, તેમજ પડિત-મન્યને માટે નથી કર્યો, પરતુ જે બાલકોને સ્ત્રીઓને અથવા આ પુષ્ટિમાર્ગ જાણવાની ઇચ્છા હોય તેના હસ્તમા આ પુસ્તક મુકુ છુ

જે પુષ્ટિમાર્ગ ભક્તિમાર્ગ છે, જે પુષ્ટિમાર્ગમા સેવા એ સાધન છે, અને સેવા એ જ ફલ છે જે પુષ્ટિમાર્ગને નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગ તરીકે ઓળખીએ છીએ તે પુષ્ટિમાર્ગના બાલકના મગજમા પ્રારભમા વેદાન્ત-જ્ઞાન અથવા અન્યમાર્ગના ખડન મડન ન સમજાવતા, ન ઠસાવતા, ભક્તિમાર્ગ જ સમજાવવા ઉચિત ધાર્યો, કારણ કે સેવા એ જ મારો સ્વધર્મ પુષ્ટિમાર્ગ છે, એવુ સમજે

ચરિત્રો—આપણા માર્ગમા વિદ્વાન્ મહાનુભવી આચાર્યો થઇ ગયા છે એ જણાવાને, તેમજ સામ્પ્રદાયિક ઇતિહાસ કઇક દરજે બાલકના ખ્યાલમા આવે, તે માટે શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રીહરિરાયજી, શ્રીદેવકીનન્દનજી શ્રીપુરુષોત્તમજી એવા કેટલાક સુન્દર ચરિત્ર મૂક્યા છે જેમાથી ઇતિહાસ ઉપરાન્ત અનુકરણીય શિક્ષણ મળે શ્રીદેવકીનન્દનજીને શ્રીગુસાઇજી **श्रीकृष्णः शरणं मम** ના ઉચ્ચારથી ખેલાવતા હતા આવી રીતે આજના બાલકોને પણ મા બાપ અષ્ટાક્ષર મત્રથી ખેલન કરાવે તો સહજ સસ્કાર પ્રાપ્ત થાય આ શિવાય, કુભનદાસ, કૃષ્ણદાસમેઘન, કૃષ્ણદેવરાજા તથા અ બા ક્ષત્રિયાણી

વિગેરે અનેક ભગવદીયોના ચરિત્ર સિદ્ધાન્તમા લપેટીને એવી ગુથણી કરી છે કે બાલકને વાતોમા જ સિદ્ધાન્તજ્ઞાન થઇ જાય

વૈષ્ણવતા—આ સાથે બ્રહ્મસબધ શુ ? જયશ્રીકૃષ્ણ, અષ્ટાક્ષર, દૈનીજીવન વૈષ્ણવના ચિન્હ, વિગેરે પાઠો વ્યવહારિક વૈષ્ણવતાનુ શિક્ષણ આપવા માટે ગોઠવવામા આવ્યા છે વૈષ્ણવનુ લક્ષણ સમજાવાને ૩૭, ૩૮, ૩૯ ૪૦ પાઠો મુક્યા છે

આ વખતે બે કક્ષા પાડી છે પ્રથમ કક્ષામા વીશ પાઠ છે દ્વિતીયકક્ષામા ૨૧ થી ૪૫ પાઠ છે પ્રથમ કક્ષા કરતા દ્વિતીયકક્ષામા કઇંક સાધારણ કઠિનાશ છે, પ્રથમકક્ષા પછી તે સમજાય એવો છે વધારે આગળ ચાલતા જરા કોઇ કોઇ પાઠમા સિદ્ધાન્તના છમકલા કરવા પડયા છે જેમકે ધર્મ નામના પુરુષાર્થને સમજાવવા માટે મારે સભાસદ અને ધર્માચાર્યનો સવાદ રચવો પડયો તેમા અતરગ બહિરગ ધર્મનુ નિરૂપણ કરવુ પડયુ છે

સ્વરૂપજ્ઞાન—શ્રીમહાપ્રભુજીનુ પ્રાકટય, અને ગુરુના લક્ષણ, શ્રીમહાપ્રભુજીનુ સ્વરૂપ, શ્રીકૃષ્ણનુ સ્વરૂપ, મૂર્તિ, શ્રીયમુનાજીનુ સ્વરૂપ શ્રીભાગવતનુ સ્વરૂપ, વિગેરે સિદ્ધાન્તનુ સ્વરૂપ સમજાવવા સરલ ભાષામા પાઠો યોજ્યા

હવે મારે સારાશમા કહેવાનુ કે આ માર્ગોપદેશિકા વાચનારને નીચેના પુસ્તકનો લાભ મળી જશે, તેને તે તે ગ્રન્થોનુ જ્ઞાન સારાશ રૂપે થઈ જાય પુષ્ટિમાર્ગ સમજાવાને પુષ્ટિપુષ્ટિ વિગેરે ચારે ભેદ ઉપરાત પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શુ ? એમ સમજે, અને સરલતાથી ગ્રન્થ વાચી કાઢે આ પ્રથમ ભાગમા લગભગ ૨૫ ગ્રન્થો સમજવા સભવ છે

ગ્રન્થ	પાઠ.
(૧) સિદ્ધાન્તરહસ્ય, (૨–૩)	(૧૩) મૂલરૂપનિરૂપણ (૧૮)
(૨) સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિ (૫–૩૩)	(૧૪) મૂર્તિપૂજાવાદ (૨૦)
(૩) શ્રીમહાપ્રભુજીના ચરિત્ર પૈકી કેટલોક ભાગ (૪) (૨૯–૩૨)	(૧૫) પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા (૨૧) ૩૪–૩૫–૩૬
(૪) સૌન્દર્યપદ્ય (૭)	(૧૬) શિક્ષાશ્લોકી... ..(૨૨)

મારે તો બાલકને આ ગ્રન્થથી કઇ ઉત્તમ કોટીનુ વિદ્વાન્ બનાવવુ નથી, મારે તો ફક્ત સમ્પ્રદાયના તરફ અભિરુચિ કરવી છે આ સમ્પ્રદાયના બાલકો વારવાર લાયબલ કેસ અને પુષ્ટિમાર્ગનો ઇતિહાસ જેવા અન્યાયથી ભરેલા પુસ્તકો વાચી ભમી ન જાય અને મારો સપ્રદાય શુદ્ધ છે એવુ સત્ય સમજે, એ આ ગ્રન્થનો આશય છે જુદા આક્ષેપકોને મારી ભલામણ છે કે એક વખત આ પુસ્તક વાચે અને પુન પોતાનો અભિપ્રાય સમ્પ્રદાય માટે બાધે

ઉપકારસ્મરણ—(૧) હુ પ્રથમ તો શ્રીજીવનેશાત્મજ વિદ્યાનુરાગી સામ્પ્રદાયિકગ્રન્થોદ્ધારણ પ્રયત્નાત્મા શ્રીરણછોડલાલજી મહારાજનો ઉપકાર માનુ છુ કારણ કે મને આપશ્રીએ આ ગ્રન્થની અંદર કેટલીક સૂચના કરેલી તે ઉપરાત અનેક પ્રકારની સહાય કરી છે વસ્તુતસ્તુ આ ગ્રન્થનો પ્રાદુર્ભાવ જ આપશ્રીની આજ્ઞાથી અને આપશ્રીના પ્રતાપથી છે, એમ કહેવાને મારૂ મન હર્ષાય છે

(૨) શ્રીમદ્ગોસ્વામિકુલભૂષણ વિદ્યાવિલાસી શ્રીમદ્વ્રજરત્નલાલજી મહારાજે મને બોરસદ સુરત અને પેટલાદ મુકામે આવા ગ્રન્થમાટે આજ્ઞા કરેલી, સૂચનાઓ પણ કરેલી આપશ્રી સામ્પ્રદાયિક સિદ્ધાન્ત બાલકોના

હૃદયમા સરલતાથી કેમ વ્યાપ્ત થાય એને માટે સુન્દર યોજનાઓ અમ-
લમા મુકવાની ઇચ્છા ધરાવે છે

(૩) વે શા સ ભગવચ્છાત્રનિષ્ણાત શાસ્ત્રીજી મગનલાલભાઇએ મને નિબધાનુસારિણી સરણી દર્શાવી હતી મેં જાણ્યુ કે–બાલકને તત્ત્વ-દીપ જેવો ગ્રન્થ પ્રથમ હાથમા મુકવો, એથી અરુચિ થશે, એવા ભયથી મેં આપની સૂચના બીજા ભાગ માટે રાખી છે તેમા વિષય દર્શાવતા વખતે કઠિનાશ થાય તો હરકત નહિ તે ઉપરાત પ્રથમ ભાગનુ સર્વે લખાણ જોઇ યોગ્ય સૂચના આપી ઉપકૃત કર્યો છે

(૪) સમ્પ્રદાયજ્ઞ રા તેલીવાલા મૂલચન્દ્રભાઈ તથા મહાશય ધિરૂભાઇ સાકલીઆએ આ ગ્રન્થ જોઇ ‘ ઘણો સારો ઉપયોગી ગ્રન્થ થશે ’ એમ આનન્દ પ્રદર્શિત કર્યો હતો આપે જે ચરિત્રો પ્રકટ કર્યા છે, તે પૈકી કેટલાક મને ઉપયુક્ત થયા છે

(૫) પ્રથમાવૃત્તિ વખતે તેમજ આ દ્વિતીયાવૃત્તિ વખતે વે–શા–સ શાસ્ત્રીજી વસતરામ ભાઇએ બ્લોક આપીને તથા પતાકાદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરીને ઉપકૃત કર્યો છે

આ સર્વને આભારી ભવદીય

ચીમનશાસ્ત્રી.

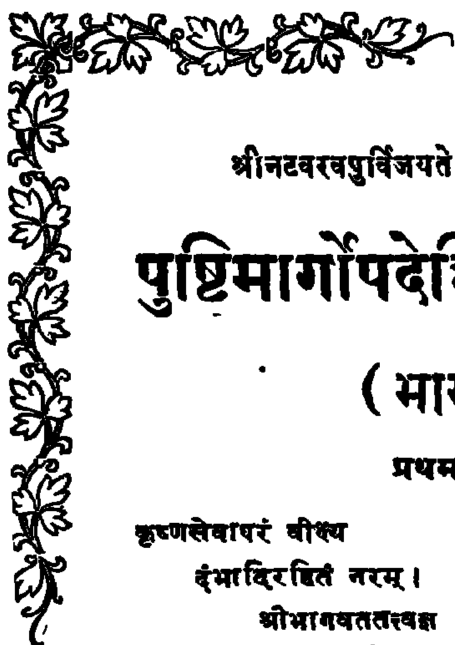
‘ સાહિત્યભૂષણ ’ ‘ શુદ્ધાદ્વૈતરત્ન ’

गो०श्रीजीवनेशाचार्यात्मज-
श्रीरणछोडलालजी महाराज
(मुंबाई-पोरबंदर ६२)

श्रीनटवरवपुर्विजयते ।

पुष्टिमार्गोपदेशिका

(भाग १)

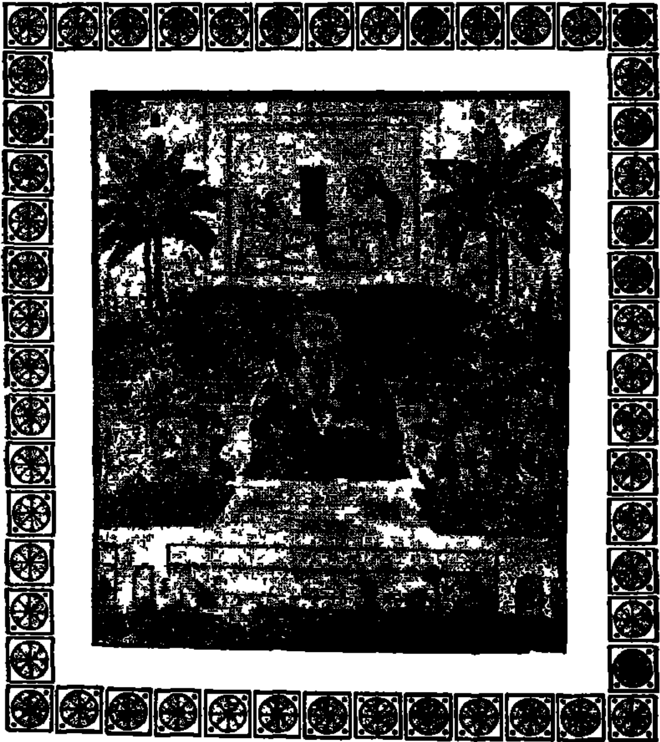
प्रथमकक्षा.

कृष्णसेवापरं वीक्ष्य
दंभादिरहितं नरम् ।
श्रीभागवततत्त्वज्ञ
भजेज्जिज्ञासुरादरात् ।
(श्रीमहाप्रभुजी)

चीमनशास्त्री,

'साहित्यभूषण' 'शुद्धाद्वैतरत्न'

શ્રીપ્રભુચરણ અને સાત લાલજી.

श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ।

श्रीमदाचार्यचरणकमलेभ्यो नमः ।

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

પાઠ–૧ પુષ્ટિમાર્ગ.

ગોવિન્દ—ગુરુદેવ! આપણા માર્ગનું નામ શું ?

ગુરુદેવ—આપણા માર્ગનું નામ પુષ્ટિમાર્ગ છે.

ગોવિન્દ—પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શું ?

ગુરુદેવ—પુષ્ટિ એટલે ભગવાનની કૃપા, આ કૃપા મેળવવાનો જે માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય. જેમા પરંપરાથી પ્રાપ્ત 'શ્રીહરિના મંત્રનું ઉત્તમ દાન હોય તેને માર્ગ અથવા સમ્પ્રદાય કહેવાય છે.' શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ માર્ગનો આપણે માટે પ્રચાર કર્યો.

ગોવિન્દ—કેમ વારુ ? પ્રચાર કરવાનું કારણ ?

(જો બાલક ધારણ કરી શકે તો નીચેના લક્ષણો કહેવા, યાદ રાખો કે બલાત્કારે ઠસાવો નહિ)

પુષ્ટિ એટલે પોષણ પોષણ એટલે ભગવાનનો અનુગ્રહ ભગવાનનો અનુગ્રહ એવો તો બલવાન્ છે કે કાલ, કર્મ, સ્વભાવ પણ બાધ ન કરી શકે જીવની કૃતિથી બનીશકે એવા કર્મ, જ્ઞાન, ભક્તિરૂપ સાધનો શાસ્ત્રમા કહ્યા છે, તે આચરવાથી જે મુક્તિ મલે તેને મર્યાદા કહેવાય પરન્તુ તે સાધનની દરકાર વિના જ ભગવાન્ કૃપા કરી પોતાના જ બલથી જીવનો ઉદ્ધાર કરી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે તે પુષ્ટિ.

ગુરુદેવ—પ્રભુને મેલવવાના સર્વ માર્ગો આ કલિયુગમા નાશ થઈ ગયા, મન્ત્રમા દેવતા ન રહ્યા; વૈરાગ્ય વિના જ્ઞાન ન થયું, ગંગાદિ તીર્થોમાં દુષ્ટ લોકો વસવા લાગ્યા; *ભક્તિમાર્ગમા પણ ભજન કરવાની અનુકૂલતા વિના જીવો ભજન કરી શક્યા નહિ, આમ તરવાને એક પણ માર્ગ ન રહ્યો, ત્યારે ભગવાને સાધન વગરના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને આચાર્યસ્વરૂપે પધારી પુષ્ટિમાર્ગનો પ્રચાર કર્યો.

ગોવિન્દ—ગુરુદેવ! એ માર્ગ ક્યાથી પ્રકટ કર્યો?

ગુરુદેવ—+શાસ્ત્રમાથી જ પ્રકટ કર્યો. ભગવાને કેવલ કૃપાથી જ કેટલાક જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, એવુ કાલે વ્યાખ્યાનમા સાંભલ્યું ન હતું?

ગોવિન્દ—હા ગુરુદેવ! ગોપીજનો વિગેરે ઘણા ભકતોનો ભગવાને કૃપાથી જ ઉદ્ધાર કર્યો છે.

---

* कलौ भक्त्यादिमार्गा हि दु साध्या इति मे मति॰ ।

\+ भक्तिमार्गस्य कथनात् पुष्टिरस्तीति निश्चय॰ ।

ભગવાન્ બે પ્રકારે વરણ કરે છે, મર્યાદા અને પુષ્ટિ તેમા સાધનોદ્વારા પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવાની જો ભગવાન્‌ની ઇચ્છા હોય તો મર્યાદામા વરણ કરે અને સાધન વિના જ પોતાના બલથી જ જો પ્રભુને પોતાની પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છા થાય તો પુષ્ટિમા વરણ કરે છે

ઉપરના વ્યાખ્યાન ઉપરથી હવે આપણે પુષ્ટિમાર્ગનુ લક્ષણ ટુકામા સમજી શકીએ છીએ કે, જે માર્ગમા સર્વસાધન રહિત થવુ એટલે નિ સાધનતા એ જ જ્યા સાધન છે, જ્યા ફલરૂપ ભગવાન્ જ પોતે સાધનરૂપ છે, તે પુષ્ટિમાર્ગ છે લૌકિક અને વૈદિક કાર્ય પણ ભગવાન્‌ની કૃપાથી જ સિદ્ધ થઇ જાય છે જ્યા જીવે કરેલા પ્રયત્નો નિષ્ફલ જાય છે, ઉલટુ વિઘ્ન જ આવે પરન્તુ પ્રભુના અનુગ્રહથી જ સર્વ સિદ્ધ થાય એ પુષ્ટિમાર્ગ છે, પુષ્ટિમાર્ગમા ધર્મી ઉપર નિષ્ઠા છે, ધર્મી શ્રીકૃષ્ણ શ્રીગોપીજનવલ્લભ જ છે

ગુરુદેવ—એ જ પુષ્ટિ કહેવાય. જો તું યાદ રાખજે હો. ભગવાન્ દાન કરવાથી નથી મળતા, તપ કરવાથી નથી મળતા, વ્યાખ્યાનથી નથી મળતા; યજ્ઞથી નથી મળતા, એ તો ભગવાન્ જેના ઉપર કૃપા કરી જે જીવને પોતાનો કરી સ્વીકારે, તે જીવને આપ (ભગવાન્) મળી શકે. આવી રીતે જીવના સર્વ પ્રતિબન્ધો તોડી પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે, તેને આપણે ભગવાને વરણ કર્યું કહીએ છીએ.

ગોવિન્દ—ભગવાન્‌ની કયા જીવ ઉપર કૃપા થાય,* અને તેનું વરણ કરેછે?

ગુરુદેવ—ભાઈ! તેમાં તો પ્રભુ ઈચ્છા ઉપર આધાર છે. ગમે તેવો જીવ હો.

ગોવિન્દ—જીવ પાપી હોય તો ભગવાન્ કેમ સ્વીકારે?

ગુરુદેવ—સર્વ સમર્થ પ્રભુ જીવના પાપ બાળીને તેને પોતાની પ્રાપ્તિ કરાવે.

ગોવિન્દ—જીવનામાં જ્ઞાન-ભક્તિ કંઈ પણ સાધન ન હોય તો?

---

* પ્રભુ વરણ કરે તેમા જીવની યોગ્યતાનો વિચાર નથી કરતા, પરન્તુ પોતાની ઇચ્છાનુસાર વરણ કરે છે અનુગ્રહ પણ ઇચ્છાને તાબે છે, ઇચ્છા નામની ભગવાન્‌ની શક્તિ જ સર્વને નિયમમા રાખનારી છે માટે પ્રભુ સાથે સબધ થવો એ ઇચ્છાશક્તિને અધીન છે એ ઇચ્છાથી પ્રભુ સાથે સંબધ થાય એ જ સાધન છે સાધનમા જ ફલભાવ છે પ્રભુને પ્રકટ કરવામા દીનતા એ જ સાધન છે, પ્રભુની કૃતિમા તલભાર પણ દોષદષ્ટિ પુષ્ટિમાર્ગીય ન કરી શકે, પ્રભુની કૃતિમા ઉત્તમતા બુદ્ધિ જ રાખે, તે પુષ્ટિમાર્ગીય કહેવાય બલવાન્ પ્રતિબન્ધોને તોડી સ્વપ્રાપ્તિ કરાવે એ મહાપુષ્ટિ કહેવાય કાલ કર્મ સ્વભાવ જેવા બલવાન્ પ્રતિબન્ધો પણ પુષ્ટિ દૂર કરે છે, તેથી તે પુષ્ટિમાર્ગમા બાધક કેમ થઇ

ગુરુદેવ—તો પ્રભુ શરણાગત ભક્તને જ્ઞાનનુ દાન કરી અજ્ઞાન દૂર કરે. સ્નેહનુ પણ દાન કરે. એટલે ભક્તિ પણ થાય, શરણાગત જીવના કોઇ પણ સાધનની અપેક્ષા રાખ્યા વિના જ ભગવાન્ પોતાના બળથી જ ઉદ્ધાર કરે; એ તો પુષ્ટિનુ-કૃપાનુ-માહાત્મ્ય છે.

ગોવિન્દ—વાહ ! એ તો બહુ જ સુન્દર માર્ગ કહેવાય. હુ તો આજ જ આ પુષ્ટિનું રહસ્ય સમજ્યો.

ગુરુદેવ—હજુ બહુ જાણવા જેવી વાતો છે, મને રોજ પુછતો રહેજે એટલે સમજાવીશ.

(આ પાઠ ઉપરથી નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આવડવા જોઇએ)

પ્રશ્ન (૧) પુષ્ટિમાર્ગ એટલે શુ ?
(૨) કોણે પ્રકટ કર્યો ?
(૩) પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ કરવાની શી જરૂર ?
(૪) પ્રભુ શાથી મળે ?
(૫) પ્રભુ કેવા જીવનુ વરણ કરે છે ?
(૬) જીવનુ વરણ કરવામા કારણ કોણ ?

શકે ? વિશ્વરૂપ, દધીચિ, વૃત્ર જેવાને મારનાર ઇન્દ્રનુ પણ ભગવાને કૃપાથી જ રક્ષણ કર્યું દિતનો ગર્ભ બહુ પ્રકારે ઇન્દ્રે હણ્યો, પણ કૃપાથી જ ન મરાયો દેવહૂતિની મુક્તિ પણ ભગવાનની કૃપાથી જ થઇ દેવહૂતિમા યોગાદિક અને અજામિલમા નામોચ્ચારનુ માત્ર નિમિત્ત જ હતું (**नामाध्यानार्चनादिकं पुरस्कृत्य हरेर्वीर्यं नामादिषु निरूप्यते**) વિશેષ અનુગ્રહ થાય તો ભગવાન્ પોતાના સ્વરૂપનુ દાન કરે છે આ અનુગ્રહથી દાન કરેલી ભક્તિને આપણે પુષ્ટિભક્તિ કહીએ છીએ ભક્તિ-સ્નેહ-થાય-એ અનુગ્રહની નિશાની છે. ભક્તિ એટલે સ્નેહ અને તે સ્નેહ પ્રભુ જ અર્પે છે આ પુષ્ટિ ચાર પ્રકારની છે, (પ્રવાહપુષ્ટિ, મર્યાદાપુષ્ટિ, પુષ્ટિપુષ્ટિ, શુદ્ધપુષ્ટિ,) તેનો વિચાર આગલ કરીશુ

પાઠ—૨ બ્રહ્મસમ્બન્ધ.

(ભાગ—૧)

ગોવિન્દ બ્રહ્મસમ્બન્ધ લેવાને શ્રીગુરુચરણ પાસે ગયો, ગુરુચરણે તેને ઉપવાસ કરવા આજ્ઞા કરી અને બીજે સે આવવા સૂચવ્યું. ગોવિન્દ બહુ જ સમજદાર છોકરો . તેણે તેના ગુરુદેવને પુછ્યું કે-કૃપાનાથ! મને ાસમ્બન્ધનું રહસ્ય સમજાવો. આ પ્રશ્નથી તેના ગુરુદેવ ઘણા ી થયા અને બ્રહ્મસમ્બન્ધનું રહસ્ય ધીમે ધીમે સરલ દોમા સમજાવવા લાગ્યા.

ગોવિન્દ! આ જીવ હજારો વર્ષથી પ્રભુથી વિખૂટો પડયો તેનો સહજ આનંદ પણ સતાઇ ગયો છે, પ્રભુનાથી જુદો ો, પ્રભુપણું ન રહ્યુ, પ્રભુના સંબધને ભૂલી ગયો, સ્રી; , ધન, દેહ વિગેરેને પોતાના માની તેમા અહન્તાથી ાયો, પોતે પ્રભુનો સહજ દાસ છે છતાં સેવાધર્મ ભૂલી , અનેક જન્મ મરણ દુ ખ સહ્યા, સેવા કરવાની યોગ્યતા ખોઇ બેઠો, જીવની આવી દશા થઇ ગઈ, સ્વભાવથી જ જીવ નિર્દોષ પ્રભુ પાસે જવાને અસમર્થ થઇ ગયો.

આ પ્રમાણે સર્વ જીવો પ્રભુનાથી વિખૂટા પડ્યા છે, તુ તારા જેવા ભાગ્યશાલી જીવના હૃદયમા પ્રભુના વિયોગ ન્ધી પ્રભુકૃપાથી સૂક્ષ્મ અલૌકિક તાપક્લેશ જાગે છે, અને પરિણામે જ આ બ્રહ્મસમ્બન્ધનો અમૂલ્ય લાભ તેને મલે છે. ા મહાનુભવીઓની આજ્ઞા છે. એક વખતે શ્રીમહાચાર્યચરણને

ચિન્તા થઇ કે-આ કલિયુગના દોષથી ભરેલા જીવોનો નિર્દોષ ભગવાન્ કેવી રીતે સ્વીકાર કરશે! આ ચિન્તા દૂર કરવાને સાક્ષાદ્ ભગવાને શ્રાવણ માસની શુકલ એકાદશીના રોજ મધ્યરાત્રીએ પ્રકટ થઈ શ્રીમહાચાર્યચરણને બ્રહ્મસમ્બન્ધનો મહામન્ત્ર આપ્યો, અને 'આ મહામન્ત્રથી તમે જીવને શરણે લો. આ મત્રથી જ જીવના સર્વ દોષો દૂર થઈ જશે, તે શુદ્ધ જીવનો હુ સ્વીકાર કરીશ,' વિગેરે કહી ભગવાન્ અન્તર્ધાન થઇ ગયા.

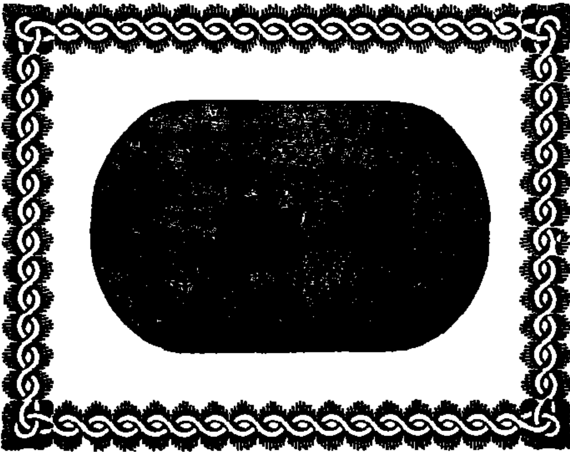
ગોવિન્દ! તું જાણે છે કે જીવ પ્રભુનો સહજ દાસ છે; તેથી સેવા એ તેનો ધર્મ છે. બ્રહ્મસમ્બન્ધથી તારા સર્વ જાતાના દોષો દૂર થવાથી તારો સેવામા અધિકાર થશે શ્રીગુરુદેવ તને હાથમાં તુલસીપત્ર આપી મહામંત્રદ્વારા તારો દેહ મન ધન સ્ત્રી ઘર ઇન્દ્રિય વિગેરે સર્વ પ્રભુને અર્પણ કરાવશે, આ આત્મનિવેદન કહેવાય, આ આત્મનિવેદન કર્યું ત્યારથી જે તું તારુ માને છે તે સર્વ પ્રભુનું થશે. તારા આ લોક અને પરલોક સમ્બન્ધી સર્વ ઉપર પ્રભુની સત્તા જ રહેશે. અને તેથી સર્વસમર્થ પ્રભુને તારી ચિન્તા રહેશે, તારા સર્વ અર્પણ કરેલા પદાર્થોને નિર્દોષ કરશે. અને એ સર્વ નિર્દોષ પદાર્થોથી તું વ્યવહાર કરીશ એટલે તને કલિના દોષો બાધ નહિ કરે.

ગોવિન્દ—દયાલો! આત્મનિવેદનમાં પ્રભુના સમ્બન્ધથી સર્વદોષ દૂર થઈ જાય, પણ રોજ નવા નવા પદાર્થના ઉપયોગથી નવા દોષો ઉભા થાય તેનું શું કરવું?

ગુરુદેવ—ગોવિન્દ! તેને માટે જોને આપણા સમ્પ્રદાયમા કેવો રીવાજ છે? આપણે કોઈપણ વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કર્યો વિના લેતા જ નથી, એટલે દરેક વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કરવાથી પ્રભુ તેના દોષો દૂરજ કરે. જોને; ગંગાજીમા હજારો

ગટરનું પાણી ચાલ્યું જાય છે, પણ ગંગાજી તેને શુદ્ધ કરી ગંગાજલ બનાવી દે છે, તેમ પ્રભુ પોતાના સંબંધથી તેને નિર્દોષ બનાવી દે છે. આજે બ્રહ્મસબંધમંત્રમાં જે પચાક્ષર મહામત્ર આવે તે યાદ રાખજે, પછી તને મહામંત્ર મુખપાઠ કરાવીશ, તું તેનો હંમેશાં જપ કરજે. હજુ બ્રહ્મ-સંબધમાં કેટલીક જાણુવા જેવી બાબત છે, તે કાલે તું બ્રહ્મ-સબધ લઇશ ત્યાર પછી કહીશ.

પ્રશ્નો. (૧) જીવ ભગવાનથી વિખૂટો પડવાથી થતા દુખો કહો
(૨) કોને બ્રહ્મસમ્બન્ધનો લાભ મલે છે?
(૩) મહામન્ત્ર કોણે ક્યારે શા કારણમાટે કહ્યો?
(૪) બ્રહ્મસમ્બન્ધ લેવાથી શુ થાય?
(૫) નવા દોષો ના લાગે તેનો ઉપાય?

શ્રીગોવર્ધનનાથજી અને શ્રીમદાચાર્યચરણનો સમાગમ.

પાઠ—૩ બ્રહ્મસમ્બન્ધ.

(ભાગ—૨)

બ્રહ્મસમ્બન્ધ લીધા પછી ગોવિન્દે ગુરુદેવને
નીચેના પ્રશ્ન પુછયા.

શિષ્ય—આપણે જે બ્રહ્મસંબધ લઇએ છીએ તેમા સાક્ષાત્ ભગવાન્ સાથે જ (સમ્યક્—સારો-બંધ) ન છૂટે એવો સંબધ થાય છે. ત્યા ભગવત્સબધ નામ ન રાખતાં બ્રહ્મ-સબંધ નામ કેમ રાખ્યુ?

ગુરુદેવ—વેદાન્તમાં ભગવાન્‌ને બ્રહ્મ કહે છે, સ્મૃતિમા પરમાત્મા કહે છે, ભાગવતમાં ભગવાન્ કહે છે. વસ્તુતસ્તુ બ્રહ્મસંબધદ્વારા જ ભગવાનનો સંબંધ થાય છે. પરન્તુ બ્રહ્મસંબધ કહેવાનો આશય સાંભળો; જેમ બ્રહ્મ સર્વત્ર વિદ્યમાન છે-સર્વ તુલ્ય છે, તેવી રીતે નિવેદન કરવામા સર્વનો અધિકાર સરખો છે. પ્રભુ જીવનો અંગીકાર કરવામા પણ સમાનતા જ રાખે છે, એટલે અંગીકાર કરવામા જીવના કરેલા પાપપુણ્યનો વિચાર ન કરતાં સરખી રીતે જ અંગીકાર કરે છે, આ એક કારણ સમજ્યા? આ અંગીકાર કર્યો પછી ભગવાન્ સાથે ન છૂટે એવો સંબંધ થાય છે.

શિષ્ય—હા કૃપાનાથ.

ગુરુદેવ—બીજું રહસ્ય સાભળો. અક્ષરબ્રહ્મ કરતા ભગવાન્ પુરુષોત્તમ ઉત્તમ છે, એમ ગીતાજીમા કહ્યું છે. બ્રહ્મ

૧૧૮૦૨

એ પુરુષોત્તમના સ્થાનરૂપ છે. જેમ કોઈના ધામ-સ્થાન-મા જઈએ ત્યારે ધામી મળે, એટલે તેમા રહેનાર મળે; તેમ આ બ્રહ્મના સબધથી ભગવાન્ પણ પ્રાપ્ત થશે. આ બ્રહ્મનો સબંધ પ્રથમ પગથીઉ છે.* આ ભક્તને આ બ્રહ્મસબધદ્વારા જ પ્રભુપ્રાપ્તિ થશે, અન્યદ્વારા નહિ થાય, એ સૂચવવાને બ્રહ્મસબધ શબ્દ રાખ્યો છે. આ બીજો આશય સમજ્યા ?

શિષ્ય—હા. કૃપાનાથ ! બ્રહ્મસબધ પ્રભુપ્રાપ્તિમા પ્રથમ પગથીઆ રૂપ છે, એ આશય બહુ જ સુન્દર છે. ત્યારે સેવામાર્ગ-સબધ નામ કેમ ન રાખ્યું ?

ગુરુદેવ—સાભળો, હવે ત્રીજો આશય કહુ છું બ્રહ્મશબ્દને સ્થાને સેવામાર્ગસંબંધ લખ્યું હત તો (સેવાનો અધિકાર આપ-નાર) એવો અર્થ થાત, પરન્તુ બ્રહ્મસંબધ શબ્દથી આપણે સમજીએ છીએ કે-જેમ અગ્નિના સબંધથી સર્વ બળી જાય છે. તેમ બ્રહ્મના સબધથી જીવના સર્વ પાપ બળી શુદ્ધ થાય છે. બ્રહ્મનો-ભગવાન્નો-સંબધ કરવાને એટલે સેવા વિગેરે કરવાને શુદ્ધ બને છે, એ બ્રહ્મશબ્દમા જ સ્વારસ્ય છે.

શિષ્ય-તે દોષોને સમજાવવા કૃપા કરશો.

ગુરુદેવ—સાંભળો. દોષો પાચ પ્રકારના છે. સહજ, (જીવની સાથે જ ઉત્પન્ન થતા દોષો,) દેશથી થતા, કાલથી થતા; સયોગથી અને સ્પર્શથી થતા; આ પાચપ્રકારના દોષો છે, તે દોષો લોક અને વેદ એમ બન્નેમાં બતાવવામા આવ્યા છે.

---

* જો ભગવાન્નો સબધ થઇ જાય તો પછી હવે વૈષ્ણવને સેવા કરવાનો ઉપદેશ કરવાનુ કારણ ન રહ્યું સેવામા ભગવાન્નો સબધ થાય છે માટે બ્રહ્મસબધથી સેવામા અધિકાર થાય, અને સેવાથી પ્રભુ મળે

*પ્રભુનો સંબંધ થતા આ પાચે પ્રકારના દોષો દૂર થઇ જાય છે. ગમે તેટલા અનર્થ હોય પણ પ્રભુ જ ભક્તના અનર્થને શાન્ત કરે છે. 'પ્રભુની ભક્તિ પ્રભુનિષ્ઠ ભક્ત અંત્યજને પણ પવિત્ર કરે છે†.'

શિષ્ય—કૃપાનાથ ! આજે બ્રહ્મસંબંધનું રહસ્ય સમજ્યો. આ સર્વ દોષો બ્રહ્મસંબંધ વખતે દૂર થાય, પરન્તુ નવા થાય તેને માટે શું કરવું ?

ગુરુદેવ—દરેક વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કરીને જ લેવી. પ્રભુને અર્પણ કરવામાં પ્રભુના સુખનો વિચાર કરવો‡ લોક નિષિદ્ધ કે શાસ્ત્રનિષિદ્ધ વસ્તુ પ્રભુને ધરાવવી નહિ. આહારશુદ્ધિ બરોબર જાળવવી, અહારશુદ્ધિથી સત્વશુદ્ધિ થાય છે, અને સત્ત્વશુદ્ધિ થતા પ્રભુની સ્મૃતિ થાય છે.

બ્રહ્મસમ્બન્ધ લીધા પછી વૈષ્ણવે કેવી રીતે રહેવુ, તેને માટે તમને દૃષ્ટાન્ત આપું છું. નારાયણદાસ કરી સિન્ધના રાજાના કારભારી હતા, તેમની ઉપર રાજાની કફા મરજી થઇ, પ્રધાન-પદ ખુંચી લઈ પચાશ લાખ રૂપીઆ દંડ ફરમાવ્યો. આ દંડ દરરોજ પાચ હજાર ભરી વસુલ કરવો અને જ્યારે પાચ હજાર ન ભરાય તે દિવસે પાચશો કોરડા મારવાનો હુકમ થયો. હુકમ થયા બાદ દરરોજ નિયમિત નારાયણદાસ રૂપીઆ ભરતા હતા, એક વખતે બે માણુસે (બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવે) કન્યાના લગ્ન કરવાને

---

* अनर्थोपशम साक्षाद् भक्तियोगमधोक्षजे ॥

† भक्ति पुनाति मन्निष्टा श्वपाकानपि...... ..॥

‡ નિબધમા આત્મક્લિષ્ટ, લોકક્લિષ્ટ અને ચિત્તક્લિષ્ટ આ ત્રણ પ્રકારના ક્લિષ્ટપદાર્થો અર્પણ કરવાની શ્રીમદાચાર્યચરણે મના કરી છે (સ નિ કા ૨૪૮)

કેહમાં રુપીઆની માગણી કરી, એટલામા જ પાચ હજાર ભરવાની થેલી આવી, દયાલુ શુદ્ધ વૈષ્ણુવે દયા વિચારી, દુઃખ સહન કરી પણ પરોપકાર કરવાની વૃત્તિ તો વૈષ્ણુવજનમાં હોય જ. નારાયણુદાસે તે વૈષ્ણુવને પૈસાની થેલી આપી દઈ આજે તે દિવસના પાચશો કોરડા ખાવા વિચાર કર્યો. રાજા તો દરરોજના નિયમ પ્રમાણે તજવીજ કરતા રૂપીઆ પાચ હજાર ભરાયા નથી એમ માલૂમ પડતા જ નારાયણુદાસનેપોતાની પાસે બોલાવ્યા.

રાજા—કેમ રૂપીયા ભરાયા નથી ?

નારાયણુદાસ—રૂપીઆ તો આવ્યા હતા, પણ મારો ધર્મ હતો કે મારા ગુરુભાઇની મારે ભીડ દૂર કરવી જોઇએ, માટે મેં મારા ગુરુભાઇને આપી દીધા અને મેં ફટકા ખાવા વિચાર રાખ્યો છે.

રાજા—તમે કયો ધર્મ પાળો છો ?

નારાયણુદાસ—વૈષ્ણુવધર્મ પાળું છું,

રાજા—તમારા ગુરુ કોણુ છે ?

નારાયણુદાસ—મારા ગુરુવર્ય શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજી છે. જ્યારથી મેં મારા ગુરુ શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીને કર્યા છે, અને જ્યારથી હું બ્રહ્મસમ્બન્ધી છું ત્યારથી હું મારો દેહ, પૈસા, ઘરબાર સર્વ ભગવાનનું માનું છું. મેં ગુરુ કર્યા પછી એક પાઈ પણ ખાધી નથી, તેમ આપને તથા બીજા પ્રાણીને નુકસાન કર્યું નથી, મેં ગુરુ કર્યા પહેલા જેટલાં પાપ કર્યાં હશે તેને ભગવાને (બ્રહ્મસમ્બન્ધ વખતે) નિવૃત્ત કર્યાં, તેથી હવે મારા મનમા કોઈ જાતનો અદેશો નથી, આ દેહ હવે મારો નથી, ભગવાનનો છે. તે ભગવદીયો માટે દુખ સહન કરે એમા

નવાઈ નથી, મેં દેહ ભગવાનૂને સોંપ્યો પછી તેની ફીકર ભગવાનૂને હોવી જોઇએ. ભગવાનૂની ઇચ્છા તેને ફટકા મરાવવાની હશે તો તે ફટકા ખમશે, એમાં મારો હક નથી. રાજાથી આરંભી સર્વ પ્રાણી માત્ર પ્રભુની આજ્ઞાને અધીન રહે છે, માટે તમે ફટકા મારશો તે પણ પ્રભુના હુકમથી જ મારશો. મારા અને તમારા હૃદયમા એક જ પ્રભુ નિયન્ત્રણ કરી રહ્યા છે, મારે માટે ફટકા ખાવાનુ તે પ્રભુએ નિશ્ચય કર્યું હશે તો તેમા મારે જરા પણ દિલગીર થવાનુ કારણ નથી. મારા ગુરુવર્યે મને કહ્યુ છે કે, જે બને છે તે સર્વ જીવના કલ્યાણ માટે જ બને છે. ત્રિદુખ સહન કરવું એ ધૈર્ય છે. વૈષ્ણવજનને તો ત્રણે પ્રકારના દુખ સહન કરે જ છુટકો. માટે મારા ગુરુજીની આજ્ઞા નહિ ઓળંગું, આપ ભલે કોરડા મારો.

આ વૈષ્ણવજનનું ઓજસ્વી વચન સાભળી રાજા ખુશ થઇ ગયો. રાજાના હૃદયમા આ વૈષ્ણવજનના ઉચ્ચ આચરણની અને શુદ્ધ તપની અનહદ અસર થઈ. રાજા આવા શુદ્ધાચરણીને ગુન્હેગાર કેમ ઠેરવી શકે, રાજા તો આદરપૂર્વક સત્કાર આપી પોતાના રાજ્યમા આવા ઉત્તમ આત્મયોગી વૈષ્ણવો વસે છે જાણી મગરૂર થયો, અને પુન નારાયણદાસને જ કારભાર સોપ્યો.

પ્રશ્નો (૧) બ્રહ્મસમ્બન્ધ લીધા પછી વૈષ્ણવે કેવુ હૃદય રાખવુ?
(૨) દોષોનું વર્ણન કરો
(૩) બ્રહ્મસમ્બન્ધમા 'બ્રહ્મ'શબ્દનુ શુ રહસ્ય છે?

પાઠ–૪ શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટ્ય.

આપણા પુષ્ટિમાર્ગનું પ્રાકટ્ય કરનાર શ્રીમહાચાર્ય શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને સમ્પ્રદાયમાં શ્રીમહાપ્રભુજી અથવા શ્રીમહાચાર્યચરણના નામથી ઓળખીએ છીએ. શ્રીમહાચાર્યચરણનું પ્રાકટ્ય સંવત્ ૧૫૩૫ ચૈત્ર કૃષ્ણ ૧૧ ના રોજ ચંપારણ્યમાં થયું છે. તે પહેલા આપ શ્રીગોપીજનવલ્લભ પાસે નિત્યલીલામાં બિરાજતા હતા. શ્રીગોકુલાધીશ પ્રભુની એવી ઇચ્છા થઈ કે–જે માર્ગ શ્રીગોપીજન જેવા ભક્તોએ પ્રકટ કરી બતાવ્યો છે તેવા શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગને પ્રકટ કરી પ્રચાર કરવો છે, અને શ્રીમદ્‌ભાગવતનો ગૂઢ આશય પ્રકટ કરવો છે, કે જેથી નિ:સાધન જીવનો ઉદ્ધાર થાય. આ શ્રીમદ્‌ભાગવતનો ગૂઢાર્થ* પ્રકટ કરી પુષ્ટિમાર્ગને સ્થાપન કરવાનું સામર્થ્ય કોનું છે? તેનો વિચાર કરતા પોતાના મુખારવિન્દરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજીનામાં તે સામર્થ્ય જોયું, અને શ્રીમહાપ્રભુજીને પુષ્ટિમાર્ગ પ્રકટ કરવાની અને શ્રીભાગવતના ગૂઢાર્થને પ્રકટ કરવાની આજ્ઞા આપી. શ્રીમહાચાર્યચરણે પ્રભુના આશયને સમજીને ભૂતલ ઉપર પધારવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ભગવાન્‌ને પ્રકટ થવાને શુદ્ધ કુલ જોઇએ. પરમભાગ્યવાન્‌ને ત્યાં ભગવાન્‌નો આવિર્ભાવ થાય. શ્રીમહાચાર્યચરણનો અવતાર પણ શુદ્ધ કુલમાં જ થયો છે.

---

* अर्थं तस्य विवेचितुं न हि विभुः वैश्वानराद्वाक्पते: ।

શ્રીમહાપ્રભુજીના પૂર્વજો સોમયાજી હતા. શ્રીયજ્ઞનારાયણ-ભટ્ટથી આરભી શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટ સુધીમા સો સોમયાગ થયા હતા. ભગવાને સો સોમયાગ પુરા થયા બાદ શ્રીમહાચાર્યચરણ પહેલા છઠ્ઠી પેઢીએ થએલા શ્રીયજ્ઞનારાયણ દીક્ષિતને તેમના વશમા અવતાર લેવાનુ વચન આપ્યું હતુ. આ પ્રમાણે શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી સુધીમા સો સોમયાગ પુરા થતા સોમયાગથી શુદ્ધ પવિત્ર કુલમા ભગવાને પ્રકટ થવાનો નિશ્ચય કર્યો.

શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજી વિદ્યાનગરના રાજપુરોહિત સુશર્મા બ્રહ્મણની ઈલ્લમાગારુ નામની કન્યાને પરણ્યા હતા. તે ઘણો વખત કાશીમા જ રહેતા હતા ત્યા ઉપદ્રવ થવાથી આપના ધર્મપત્ની શ્રીઇલ્લમાગારુજીને લેઇને કાશીથી બહાર નીકળી ગયા. માર્ગમા ચંપારણ્ય આગળ (સાપ્તમાસિક) ગર્ભનો શ્રાવ થયો. આ ગર્ભને મૃત જાણી એક શમીવૃક્ષ (શમડાના ઝાડ) આગળ મુકી શમીવૃક્ષની છાલથી ઢાકી આગલ ચાલતા થયા, અને પાસેના સ્થાનમાં વિશ્રામ લઈ કાશી પધાર્યા તે સમયે ભગવાને આજ્ઞા કરી કે 'હું તમારે ત્યા પ્રકટ થયો છું, મને શમીવૃક્ષ આગલ મુકી ચાલ્યા ન જાઓ.' આજ્ઞા શ્રવણ કરી પાછા આવતાં શમીવૃક્ષ આગલ અગ્નિના મડલ વચ્ચે એક સુન્દર રમતા બાલકનુ દર્શન કર્યું, બાલકને દેખતા જ શ્રીઇલ્લમાગારુજીને સ્તનમાંથી દુધની ધારાઓ વહેવા લાગી. શ્રીઈલ્લમાગારુજીએ કહ્યુ 'આ મારો પુત્ર છે,' ત્યારે શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીએ કહ્યું કે-જો તમારો પુત્ર હશે તો તમોને આ અગ્નિ માર્ગ આપશે.' આ શબ્દ સાંભળી અગ્નિએ માર્ગ આપ્યો, એટલે ઘણા જ હર્ષથી શ્રીઇલ્લમાગારુજીએ ગોદમા લઇ સ્તનપાન કરાવ્યુ, અને પુત્રને લઇ કાશી તરફ પધાર્યા.

આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણાવતારની માફક મનુષ્યાકાર ધારણ કર્યો, છતાં શ્રીમદાચાર્યચરણ અપ્રાકૃતધર્મવાળા છે. દૈવીજીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને આપનું પ્રાકટ્ય છે; તેથી વેદ, ગીતા, સૂત્ર અને ભાગવતની એકવાક્યતા કરી સર્વમાં ભક્તિમાર્ગનું રહસ્ય દર્શાવ્યું. આપના સ્વરૂપનો વિચાર સાતમા પાઠમા છે.

આ ચપારણ્યમાં જવાને માટે સુરતથી ટાપ્ટીવેલી લાઈનમા થઈ અમલનેર; અમલનેરથી ભુસાવલ; ભુસાવલથી નાગપોર; નાગપોરથી રાયપુર અને રાયપુરથી રાજીમ થઈને ત્રણ ચાર ગાઉની મજલ કરવાથી ચપારણ્યમા જવાય છે. ચંપારણ્યમા શ્રીમહાપ્રભુજીની બેઠક છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીના પૂર્વવંશમા નીચે પ્રમાણે સો સોમયાગ થયા હતા.

શ્રીયજ્ઞનારાયણ દીક્ષિતે	.	૩૧ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીગગાધર દીક્ષિતે	.	૨૭ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીગણપતિ દીક્ષિતે	.	૩૨ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીવલ્લભ દીક્ષિતે	..	૫ સોમયજ્ઞ કર્યા.
શ્રીલક્ષ્મણભટ્ટજીએ	...	૫ સોમયજ્ઞ કર્યા.

શ્રીમહાપ્રભુજી (શ્રીવલ્લભાચાર્યજી) ભગવન્મુખારવિન્દાવતાર.

ઉપર પ્રમાણે આપના પ્રાકટ્યનો વિચાર કર્યો. સ્વરૂપનો વિચાર અને ચરિત્રનું વર્ણન આગલ કરીશું.

પ્રશ્ન—(૧) શ્રીમદાચાર્યચરણનુ પ્રાકટ્ય કયા થયુ ?

(૨) શ્રીમહાપ્રભુજીનુ જ પ્રાકટ્ય કરવામા શુ કારણ ?

(૩) શ્રીમહાપ્રભુજીના પૂર્વવશનુ વર્ણન કરો

પાઠ—૫ સેવા.

બાલકો ! આપણો મુખ્ય ધર્મ સેવા છે. સેવારૂપી મુખ્ય ધર્મ ન સમજે તે વૈષ્ણવ ન જ કહેવાય, માટે તમારા આગળ હું સેવા સમ્બન્ધિ વ્યાખ્યાન કરવા ઇચ્છા રાખુ છું, તે ધ્યાન દઇ સાભલજો. બાલકો ! તમે આત્મનિવેદન કર્યું છે, ત્યારથી જ તમારો સેવા કરવાનો અધિકાર થયો છે; એવું બીજા પાઠમા સમજી ગયા. જીવ માત્ર ભગવાન્નો અંશ છે, માટે ભગવાનની સેવા કરવી; એ તેનો મુખ્ય ધર્મ છે. સર્વભાવથી, સર્વત્ર પ્રભુ છે એવા ભાવથી ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને સેવવા, એ જ આપણો ધર્મ છે. આપણને પ્રભુએ સર્જ્યા; આપણે આપણા સર્જનારને સેવવા જોઇએ. શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે કે ' જીવનો કોઇ પણ દેશમાં કે કોઇપણ કાલમા સેવા વિના બીજો ધર્મ જ નથી. સેવા વિના અન્ય ધર્મ જો જીવ કરે તો દુઃખી જ થાય ' સેવા એટલે ભક્તિ, ભગવાન્માં મન પરોવવું તે ભક્તિનું લક્ષણ છે, એ જ ભક્તિ મહાપુરુષાર્થ છે. ભક્તિથી જ ભગવાન્ વશ થાય છે.

આ સેવા ત્રણ પ્રકારની છે, તનુજા, વિત્તજા, અને માનસી. તનુજા વિત્તજા સેવા સાધનસેવા છે, આ સાધનસેવા કરવાથી ફલરૂપ માનસી સેવા સિદ્ધ થાય છે. માનસી સેવાથી સેવાના ત્રણ ફલ પૈકી અધિકાર પ્રમાણે કોઇ પણ ફલ મળે છે. સાયુજ્ય; સેવોપયોગી દેહ અથવા અલૌકિક સામર્થ્ય, આ ત્રણ સેવાના ફલ છે. જેનુ વિવેચન સેવાફલના પાઠમા કરીશું. સેવા કરતા કરતાં વચમા સસારના સર્વ દુઃખ દૂર થઇ જાય છે, અને બ્રહ્મનુ જ્ઞાન થાય છે જેમ ગગાજીનો પ્રવાહ સમુદ્ર તરફ અવિચ્છિન્ન રીતે વહ્યા કરે છે, કઇ પણ

અટકતો નથી, તેમ મનનો પ્રવાહ-ગતિ-પ્રભુ તરફ અવિચ્છિન્ન રીતે વહ્યા કરે, તેનું નામ માનસી સેવા છે. આવુ ઉત્તમ ફલ મેળવવા માટે તમોને મન થતું હશે, જો એવું ફલ જોઇતું હોય તો તમે દયાલુ પ્રભુની તનથી સેવા કરો, ધનથી સેવા કરો. આમ કરતા પ્રભુમા એવુ મન જોડાઈ જશે કે પ્રભુ વિના તમને જરા પણ નહિ રોચે, માટે તમારાં હરેક અગ પ્રભુની સેવામા જોડો *તનુજા એટલે તનથી થતી સેવા, તે સેવા પોતે જ કરવી. તનુજાસેવાપ્રકાર શ્રીમહાપ્રભુજીએ દર્શાવ્યો છે. સેવાના પ્રકારનું અને ભગવત્સ્વરૂપનુ આપણને જ્ઞાન હોવું જોઇએ. આ તનુજા સેવા સાથે વિત્તજા સેવા કરો, વિત્ત એટલે દ્રવ્ય. પ્રભુને માટે જે દ્રવ્ય-વસ્તુમાત્ર-વપરાય એ વિત્તજા સેવા છે. સમ્પ્રદાયમા વિત્તજા સેવા બે રીતે થાય છે, એક શ્રીઠાકુરજીની સેવામા જે દ્રવ્ય વપરાય તેને વિત્તજા કહે છે. સામ્પ્રદાયિક ગ્રન્થ સાહિત્યને માટે દ્રવ્ય આપવામા આવે તે પણ વિત્તજા સેવા જ કહેવાય. આપણે આત્મનિવેદન કરતી વખતે આપણું સર્વ પ્રભુને સોપ્યું, એ દ્રવ્યને મોજશોખ કે કુમાર્ગે જો વાપરીએ તો જરૂર પ્રભુના ચોર થઇએ, વિવાહ વિગેરે પ્રસગમા ફૂલાઇ જઇ માન મેલવવાની દુરાશાથી ખોટો ખર્ચ આપણાથી

*तनुजा—स वै मनः कृष्णपदारविन्दयोर्वचांसि वैकुण्ठगुणानुवर्णने ।
करौ हरेर्मन्दिरमार्जनादिषु श्रुतिं चकाराच्युतसत्कथोदये ।
मुकुन्दलिङ्गालयदर्शने दृशौ तद्भृत्यगात्रस्पर्शेऽङ्गसङ्गमम् ।
घ्राणञ्च तत्पादसरोजसौरभे श्रीमत्तुलस्यां रसनां तदर्पिते ।
पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे शिरो हृषीकेशपदाभिवन्दने ।
कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया यथोत्तमश्लोकजनाश्रया रतिः ।
(स्क. ९-अ-४.)

ન જ થાય. આપણે પ્રભુ કે ગુરુની આજ્ઞાથી આવશ્યક દ્રવ્ય જ વાપરી શકીએ. જે લોકો (પગાર) દ્રવ્ય આપી સેવા કરાવે છે; તેમને મારે કહેવુ જોઇએ કે એવી ભાડુતી સેવાથી માનસી સેવા સિદ્ધ નહિ જ થાય. સેવા તો આપણે હાથે જ કરવી જોઇએ. એક રાજાની પુત્રીને સાસરે વળાવતી વખતે સો દાસીઓ સાથે આપી, પરન્તુ તે પુત્રી તો પોતાને હાથે જ સેવા કરવા લાગી. પોતાના પ્રભુની સેવા બીજા પાસે ન કરાવતા હાથે જ કરતી. આ સાથે નામ-સેવાની પણ જરૂર છે. સેવાના બાકીના વખતમા પ્રભુના સ્વરૂપને સમજાવનારા ગ્રન્થો વાચવા. શ્રીકુંભનદાસને શ્રીગુંસાઈજીએ પુછયું કે 'તમારે કેટલા પુત્ર છે,' કુંભનદાસે કહ્યુ કે 'મારે દોઢ પુત્ર છે.' નામસેવા ને રૂપસેવા બન્ને સેવા કરનાર ચતુર્ભુજદાસ આખો પુત્ર છે. અને કૃષ્ણદાસ એક સેવા કરનાર હોવાથી અર્ધપુત્ર છે. જે બન્ને સેવા કરે તે જ ખરો પુત્ર કહેવાય. પ્રભુની સેવા સાથે નામસેવા કરવી જોઇએ. જે લોકો ભગવાનની લીલા બતાવનારા શ્રીભાગવત સુબોધિની વિગેરે ગ્રન્થોનું મનન કર્યાં કરે છે, તેમનો પણ પ્રભુમા ઉત્તમ નિરોધ થાય છે એવું મહાનુભાવી ભગવદીયોનું કહેવુ છે. અને સેવામા અથવા કથામા જેમની આસક્તિ છે, તેમનો કદાપિ નાશ નથી, એવુ શ્રીમહાપ્રભુજીનું વચનામૃત છે.

આવી રીતે તનુજા અને વિત્તજા સેવા કરતાં માનસી સેવા સિદ્ધ થાય છે, તે માનસી સેવામા અલૌકિક સામર્થ્ય, સાયુજ્ય અને સેવોપયોગી દેહ, આ ત્રણ ફલ મલે છે, તેનો આગલ વિચાર કરીશુ.

પ્રશ્ન (૧) આપણો ધર્મ કયો?

(૨) તનુજા વિત્તજા અને માનસી સેવાનુ લક્ષણ કહો

(૩) નામસેવા વિના સ્વરૂપસેવા કરે તો ?

પાઠ—૬ ગુરુનાં લક્ષણ.

એક વખત શ્રીમદાચાર્યચરણે ગહૂવરવનમા કૃષ્ણકુડ ઉપર મુકામ કર્યો. ત્યા ભાગવત સપ્તાહ કરી. વનચર્યા જોતા રસ્તામાં એક અજગરને કીડીઓ ફોલી ખાતી જોઇ; આપે શ્રીઠાકુરજીનું ચરણોદક છાંટયુ, તેથી અજગર અને કીડીઓ બન્નેની મુક્તિ થઈ. આ અજગરની દશા જોઇ આપને બહુ જ ખેદ થયો, દામોદરદાસે પુછયુ. 'આપ કેમ ઉદાસ છો?' આપે કહ્યુ કે આ અજગરની દશા જોઈ મારૂં મન ખિન્ન થયું છે. આ અજગર પૂર્વજન્મમા વૃન્દાવનમાં એક મહન્ત હતો, તેણે ઘણા સેવકો કરી પુષ્કળ દ્રવ્ય લીધું. પણ તે દ્રવ્ય ભગવત્કાર્યમાં કે પરોપકારમાં ન ખર્ચતા જાતિવૈભવ અને મોજ-શોખમાં ખર્ચ્યું. એનો વૈભવ અને મોજશોખ જોઇ સેવકો પણ મોજશોખમા પડી ગયા. દેહાન્ત થતા મહન્ત અજગર થયો; અને તેને શિષ્યોએ કીડીરૂપે થઇ ફોલી ખાધો. આ કીડીઓ કહે છે કે—અમને સેવક કરી શા માટે ખરાબ કર્યા? અમારા ધનને ભગવત્કાર્યમા કેમ ન રોકયું? આ પ્રમાણે મહન્ત અને સેવકોની ગતિ થઈ. તેથી દરેક ગુરુએ જાણવું જોઈએ કે પોતાના શિષ્યોનું કલ્યાણ કરવાની શક્તિ ન હોય અને પોતાનુ અન્ત કરણ

· આ પાઠ શ્રીવલ્લભચરિત્ર પરથી રચ્યો આ પાઠમા શ્રીમદાચાર્યચરણે સ્વમુખથી આચાર્યલક્ષણ કહ્યા છે તે તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચવુ

ભગવાનમા પરોવાયલુ ન હોય તો શિષ્યો ન કરવા. સેવકોનું ધન ભગવદ્વિનિયોગમા ન કરે તો આ દશા થાય.

દામોદર ! ગુરુ કેવા હોવા જોઇએ તે સાભલ

*' કૃપાલુ, કોઇ પણ પ્રાણીનો દ્રોહ ન કરનાર, ક્ષમાવાલા, સત્યરૂપી બલવાલા, ઇર્ષ્યારહિત, સુખદુઃખમા સમાન ચિત્તવાલા, સર્વનો ઉપકાર કરનાર, કામદોષથી જેમની બુદ્ધિ બગડી નથી એવા, ઇન્દ્રિયોને વશ રાખનાર, કોમળ ચિત્તવાલા, પવિત્રાચાર, દ્રવ્યાસક્તિરહિત, લૌકિક ઇચ્છા રહિત, મિતભોજી, શાન્ત, સ્વધર્મમા સ્થિર, અન્યાશ્રય નહિ કરનાર, ઉન્મત્તતારહિત, ગભીર, ધૈર્યવાન્, શોક મોહ ક્ષુધાદિકને જીતનાર, માનની ઇચ્છા ના રાખે, પણ માન તો આપે, જ્ઞાન આપે, સર્વમા મૈત્રી, દયા રાખે, કવિ હોય,' આવા ગુણો ગુરુમાં હોવા જોઈએ.

'ગુરુ, શબ્દબ્રહ્મમા પારંગત થઇ શિષ્યોના સંશયો તોડે, પરબ્રહ્મમા અપરોક્ષ (પ્રત્યક્ષ) અનુભવવાળા થઈ શિષ્યોના મનમા પોતાનો બોધ સ્થિર કરે, એવા શાન્ત ગુરુને જોઇને શિષ્યોએ શરણે જવુ'.

આ પ્રમાણે શ્રીમહાચાર્યચરણનું વચન સાભલી સર્વ વૈષ્ણવો ઘણા જ ખુશી થયા.

---

*कृपालुरकृतद्रोहस्तितिक्षु' सर्वदेहिनाम् । सत्यसारोनवद्यात्मा समः सर्वोपकारक' ॥ २९ ॥ कामैरहतधीर्दान्तो मृदु' शुचिराकिंचन । अनीहो मितभुक् शान्त' स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥ अप्रमत्तो गभीरात्मा धृतिमान् जितषड्गुण । अमानी मानद कल्पो मैत्रः कारुणिकः कवि' ॥ ३१ ॥ तस्माद्गुरु प्रपद्येत जिज्ञासु' श्रेयमुत्तमम् । शाब्दे परे च निष्णात ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ।

ગુરુનાં લક્ષણ.

*આ સર્વ વાતોનો સાર ખેંચી શ્રીમહાચાર્યચરણે નિબંધમાં ગુરુના ચાર લક્ષણ લખ્યાં. (૧) સેવાનો ઉપદેશ કરનાર પુષ્ટિમાર્ગીય આચાર્યે સેવા કરવી, જો સેવા ન કરે તો ગુરુની યોગ્યતા ન રહે સેવા શ્રીગોપીજનવલ્લભની જ કરે, અન્યાશ્રય ન કરે. (૨) સેવામાં પણ દંભ વિગેરે ન કરે. ગુરુ તો દંભથી મુક્ત જ હોવા જોઇએ. +દંભ, ગર્વ, અભિમાન, ક્રોધ, કઠોરતા અને અજ્ઞાન આ છ આસુરી સંપત્તિથી તો ગુરુ દૂર જ હોય. (૩) નર–પુરુષાર્થ–સિદ્ધ કરે. (૪) શ્રીભાગવતના જાણનાર. આવા ચાર લક્ષણયુક્ત ગુરુને જોઇને જિજ્ઞાસુ શિષ્યે વિનય પૂર્વક ગુરુને શરણે જવું. આ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્યચરણે સ્વમુખથી આચાર્યલક્ષણ કહ્યું. પોતાના ગુરુમા જો પૂર્વોક્ત ગુણો શુદ્ધ ચિત્તે નિરખીએ તો જરૂર આપણને ચારે લક્ષણનો અનુભવ થાય.

પ્રશ્ન—(૧) શ્રીમહાપ્રભુજીએ કહેલા ગુરુના લક્ષણ કહો
(૨) પોતાનામા ઉદ્ધાર કરવાનુ સામર્થ્ય ન હોય અને જે શિષ્યો કરે તો શુ થાય?

---

* कृष्णसेवापरं वीक्ष्य दम्भादिरहितं नरम् ।
श्रीभागवततत्त्वज्ञं भजेज्जिज्ञासुरादरात् ॥ निबंध. स.- नि.

+ दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥ अ० १६-४

પાઠ ૭–શ્રીમહાચાર્યચરણ.

(સ્વરૂપવિચાર)

*શ્રીમહાપ્રભુજીનું સ્વરૂપ સમજવું કઠીન છે. પ્રભુકૃપાથી જ તે સમજાય છે. અધર્મને દૂર કરી ધર્મનું સ્થાપન કરવા અને લીલાદ્વારા ભક્તોનો નિરોધ કરવાને ભગવાન્ પ્રકટ થાય છે, જ્યારે પૃથ્વી ઉપર મિથ્યાવાદથી શુદ્ધ બ્રહ્મવાદ ગુપ્ત થયો ત્યારે વેદના શુદ્ધ અર્થ કરી મિથ્યાવાદાદિને દૂર કરી શુદ્ધ અદ્વૈત (બ્રહ્મવાદ)ને દર્શાવવા, તેમ જ ભક્તિમાર્ગનું સ્થાપન કરી દૈવી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને શ્રીમહાપ્રભુજી સ્વરૂપે ભગવાન્ પ્રકટ થયા

શ્રીમદ્ભાગવતનો અર્થ ઘણાઓએ કર્યો, પણ જે સાક્ષાદ્ ભગવાન્‌ને પ્રિય લાગે એવો ગૂઢ અર્થ પ્રકટ કરવાનું સામર્થ્ય શ્રીમહાપ્રભુજી વિના બીજાનામા ન દેખવાથી આનન્દમય સ્વરૂપ પોતાના મુખારવિન્દરૂપ શ્રીમહાચાર્યચરણને પ્રકટ કર્યા. કારણ કે ગૂઢાર્થનો ઉપદેશ કરવાને વાણીના સ્થાનરૂપ મુખારવિન્દની જરૂર હોવાથી આપ ભગવાન્‌ના મુખારવિન્દ સ્વરૂપે પ્રકટ થયા; તેથી શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવાન્‌ના મુખાવતાર કહેવાય છે.

'ભગવાન્‌ના મુખમાથી અગ્નિ થયો છે, એવુ શાસ્ત્રમા છે.' આધિદૈવિક અગ્નિનું સ્થાપન ભગવાન્‌નુ મુખારવિન્દ છે. નિઃસાધન

* આપના નામ ગુણ અને સ્વરૂપ અનુક્રમે શ્રીસર્વોત્તમજી શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃત અને શ્રીવલ્લભાષ્ટકમા વર્ણવ્યા છે

જીવોના હરેક દોષ બાળી પોતાના શરણે લઇ પ્રભુને પ્રિય ભક્તો બનાવવા અગ્નિની જરૂર હતી. તે દોષ બાળી શુદ્ધ કરવાને માટે આપ ઉત્તમ દેવરૂપ ભગવાનના મુખારવિન્દમા રહેનાર આધિદૈવિક અગ્નિસ્વરૂપે પ્રકટ થયા છે; તેથી શરણે આવેલા જીવોના સર્વ દોષો બાળીને શુદ્ધ કરી દે છે. માટે આપશ્રીને વૈશ્વાનર એવા નામથી ભગવદીયો કહે છે. +શ્રીમહાચાર્યચરણે પણ પોતાને પોતાના લેખોમા વૈશ્વાનર તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

*શ્રીહરિરાયજી કહે છે કે—ભગવાનને સ્વરૂપથી લીલાદ્વારા ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા ન હતી, પરન્તુ ઉપદેશદ્વારા જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાની ઇચ્છા હોવાથી પ્રાકૃત (સાધારણ) માણસ જેવો દેહ ધારણ કરી આપ શ્રીમહાચાર્યસ્વરૂપે અત્ર પધાર્યા. આપનો આકાર પ્રાકૃત મનુષ્યના જેવો છતા આપ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ-ચન્દ્રરૂપ છે; આ વાત આપના અલૌકિક ચરિત્રથી જ ભગવદીયો જાણી ગયા હતા. અને તેવું આપનું અલૌકિક ગૂઢ સ્વરૂપ શ્રીગુસાઇજીએ શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીવલ્લભાષ્ટક, અને શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃતમા દર્શાવી દીધું છે.

+कृष्णनामसहस्रस्य ऋषिराग्निर्निरूपित ॥ अग्निश्चकार तत्त्वार्थदीप भागवते महत् (निबन्धे) अतोऽग्निना मया सर्वतः॰ (भाष्ये अ. २-२-२१) शेषव्यासाग्निमारुत. । (जलभेदे)

अर्थं तस्य विवेचितु न हि विभुर्वैश्वानराद्वाक्पतेरन्यस्तत्र विधाय मानुषतनु मा व्यासवत् श्रीपति । दत्वाज्ञा च कृपावलोकनपटुर्यस्माद्ततोऽहं मुदा गूढार्थं प्रकटीकरोमि बहुधा व्यासस्य विष्णोः प्रियम् । (प्र० स्क० श्रीसुबोधिनी,) आचार्यं मां विजानीयात् । (भा०) आत्मान वैश्वानरमुपासते । (छां० उ०)। इन्दिराया भक्तिमीमन्दिराया वल्लभो वसुदेवः । मुखादग्निरजायत । ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत् ।

* (અન્ત:કરણપ્રબોધની કારિકાટીકામા)

શ્રીગુંસાઈજી આજ્ઞા કરે છે કે–નિત્યલીલાના રમણ સમયે ભગવાને પોતાનું ઉત્તમોત્તમ ભાવાત્મકસૌન્દર્ય શ્રીમહાપ્રભુજીમા પધરાવ્યુ, અને શ્રીસ્વામિનીજીએ પણ પોતાનુ ભાવસૌન્દર્ય શ્રીમહાપ્રભુમા પધરાવ્યું. આ વખતે શ્રીમહાચાર્યજી નિત્યલીલામા પ્રભુની હરેક લીલાનો અનુભવ કરતા, પ્રભુની લીલાનો અનુભવ કરવા સાક્ષી તરીકે આપ બિરાજતા. આવી રીતે સર્વ લીલાનો અનુભવ કરનાર સ્વરૂપ શ્રીમહાચાર્યચરણે આપણને લીલાનુ રહસ્ય શ્રીસુબોધિનીજી દ્વારા સમજાવ્યું; એનાથી વધારે દૈવજીવનુ અહો ભાગ્ય શુ હોઇ શકે ?

આપણે શ્રીમહાચાર્યચરણના સ્વરૂપનો નિરન્તર વિચાર કરીએ તો શ્રીમહાપ્રભુજી હૃદયમા પધારે અને તે દ્વારા આપની ગૂઢવાણી સમજાય. પ્રભુનો સમ્બન્ધ પણ શ્રીમહાચાર્યચરણની કૃપાથી જ થાય છે. હમેશાં તુલસીમાલામા શ્રીમહાચાયચરણનું ધ્યાન કરવુ. *શ્રીગુસાઇજીથી આરભી સર્વ શ્રીગોસ્વામિબાલકો શ્રીમહાપ્રભુજીના જ આશ્રયથી જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. અને તે જ પ્રકારે શ્રીગુસાઈજી શ્રીગોકુલનાથજી વિગેરે પોતપોતાના ગ્રન્થોમા શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ દૃઢાશ્રય કરવા આજ્ઞા કરે છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીનું પ્રાકટ્ય ભૂતલ ઉપર ન થયુ હત તો આ દૈવી સૃષ્ટિને શ્રીવ્રજાધીશ શ્રીકૃષ્ણપ્રભુની પ્રાપ્તિ ન થતાં સૃષ્ટિ વ્યર્થ થઈ જાત. પ્રેમની પરાકાષ્ઠારૂપ નિર્ગુણ પુષ્ટિ ભક્તિનુ દર્શન ન થાત, શુદ્ધ બ્રહ્મવાદનું સ્વરૂપ ન સમજાત, શ્રીમદ્ભાગવતના ગૂઢ તત્વનું ભાન થાત નહિ, અને નિઃસાધન જીવોને માટે આ બ્રહ્મસંબધમત્ર પણ ન મળત. આ

* જુઓ સ્વરૂપતારતમ્ય, વર્ષ ૨ અક ૮ વેણુનાદમા

સર્વ શ્રીમહાપ્રભુજીએ પ્રકટ થઇ સિદ્ધ કર્યું. અને આપે સર્વ-સામાન્ય શરણમાર્ગ સ્થાપ્યો, જેમાં ઉદ્ધારલાયક સર્વ જીવોનો અધિકાર છે, અને સર્વ દેશ અને સર્વ કાલમા તે આચરી શકાય છે, કલિયુગમા તેનાથી જ ઉદ્ધાર છે.

પ્રશ્ન—૧ શ્રીમહાપ્રભુજીનુ પ્રાકટ્ય શા માટે ?
૨ શ્રીમહાપ્રભુજી ભગવન્મુખાવતાર કેમ કહેવાય ?
૩ શ્રીમહાપ્રભુજી વૈશ્વાનર નામથી કેમ પ્રસિદ્ધ થયા ?
૪ શ્રીમહાપ્રભુજી મનુષ્યાકૃતિ કેમ ધારણ કરી ?
૫ શ્રીમહાપ્રભુજી નિત્યલીલામા કેવી રીતે બિરાજતા ?
૬ શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રકટ ન થયા હત તો શુ નુકસાન થાત ?

श्रीमहाप्रभुजीनुं मंगलाचरण.

सौन्दर्यं निजहृद्गतं प्रकटितं स्त्रीगूढभावात्मकं
पुंरूपं च पुनस्तदन्तरगतं प्रावीविशत्स्वप्रिये ।
संश्लिष्टावुभयोर्बभौ रसमयः कृष्णो हि तत्साक्षिकं
रूपं तत्त्रितयात्मकं परमभिध्येयं सदा वल्लभम् ॥ १ ॥

પાઠ ૮–ભક્તિવશતા.

(રાગ; ધનાશ્રી અથવા યથારુચિ).

ભક્તિ થકી વશ થાય, દયાનિધિ ભક્તિ થકી વશ થાય,
ભવભંજનની ભક્તિ કર્યાથી, જન્મમરણ ભય જાય. દયા૦ ૧
વિદ્યાનિધિ મોટા મુનિ છોડી, પશુ ગજ માટે ધાય;
દુર્યોધનભોજન તજી રુચિથી, શાક વિદુર ઘર ખાય. દયા૦ ૨
જેના મુખપ્રસાદ કણ સારૂ, બ્રહ્માદિક લલચાય;
શુદ્રણી ભિલ્લીનાં બોરાં, લેતા તે ન લજાય. દયા૦ ૩
જે પર છત્ર ધરે પ્રેમેથી, અમર છત્રપતિ રાય;
તે ગિરિછત્ર ધરી સ્થિર કરમાં, ભજે ગોપને ગાય. દયા૦ ૪
વિધિ શિવ શેષ અશેષ વેદમાં, જેના દાસ કહાય,
અણવાણે પદ-દ્રુપદસુતાના, દાસ બની તે જાય. દયા૦ ૫
વિદ્યાવૈભવ વિવિધ વચન બલ, કોઇ થકી ન રીઝાય,
ગોવર્ધન પ્રભુ પ્રેમબન્ધથી, દીનબન્ધુ બંધાય. દયા૦ ૬

(પંડિત શ્રીગટ્ટૂલાલજી.)

પાઠ ૯—અષ્ટાક્ષરમન્ત્ર.

એક સમય શ્રીમહાચાર્યચરણ શિષ્યો સાથે માર્ગમાં પધારતા હતા; આપે શિષ્યોને આજ્ઞા કરી કે તમારે પલવાર પણ અષ્ટાક્ષર મન્ત્રનું રટન કર્યા વિના ન રહેવું. સદા 'श्रीकृष्ण. शरणं मम' કહ્યા કરવુ. આ આજ્ઞાનુ રહસ્ય કૃષ્ણદાસ મેધન નામના શિષ્ય ન સમજ્યા, પણ ગુરુની આજ્ઞા શિષ્યથી કેમ ઉલ્લંઘન થાય ? પછી અષ્ટાક્ષરમત્રનું રટન કરતા કરતા વનમાં ભોજનપાત્ર લેવા બહુ જ દૂર નિકલી ગયા. ત્યા એક વાઘ દીઠો, વાઘનાથી ભય તો લાગ્યો, પણ મન્ત્રનું રટન તો ચાલુ રાખ્યું, તે વાઘ ઘણા વખતથી તરષ્યો બેસી રહ્યા હતો. ભગવન્નામ સાંભળીને તેણે જલ પીધુ, આ જોઇને કૃષ્ણદાસે પુન. અષ્ટાક્ષરનુ ઉચ્ચારણ કર્યું, વાઘે પુનઃ જલ પીધુ. આ બનાવ જોઇ આશ્ચર્યચકિત થએલા કૃષ્ણદાસ પાત્ર લઈ શ્રીઆચાર્યચરણ પાસે આવ્યા, શ્રીમહાપ્રભુજીએ પુછયું કે—' કેમ, આજે વનમા શુ જોયું ?' કૃષ્ણદાસે સર્વ દેખેલું કહી સભલાવ્યુ; પણ તેનો મર્મ સમજ્યા ન હતા. શ્રીઆચાર્ય-ચરણે મર્મ સમજાવ્યુ કે—વાઘના અવતારમા પણ ભકત-દશાવાલો એ જીવ છે. તમારા મુખમાથી ભગવન્નામ સાંભળી જલ પીવાની લાબી આશા તેની પુરી થઈ. માટે તમે **હંમેશાં અષ્ટાક્ષરમંત્રનું રટન કરજો કે જેથી તમારૂં અને શ્રવણ કરનારનું બન્નેનું કલ્યાણ થશે.**

तस्मात् सर्वात्मना नित्यं श्रीकृष्ण' शरण मम ।
वदद्भिरेवं सततं स्थेयमित्येव मे मतिः ।

સર્વ પ્રકારની ચિન્તામાંથી બચવા માટે હંમેશાં સર્વાત્મભાવપૂર્વક 'श्रीकृष्णः शरण मम' બોલતા રહેવું.

અથવા આવા અષ્ટાક્ષરનું રટન કરનારની સગ રહેવું. એવો મારો અભિપ્રાય છે. (નવરત્ન)

શ્રીગુસાંઇજીએ (પ્રભુચરણે) અષ્ટાક્ષરનું રહસ્ય નિરૂપણ કરતા કહ્યુ છે કે—શ્રીકૃષ્ણનામ સદા જપવું. જે અષ્ટાક્ષર મહામન્ત્ર જપે તેના પાપનો સમૂહ બલી જાય, અને પરમાનન્દ મલે.

૧ श्री સૌભાગ્ય આપે, ધનવાન્ બનાવે. રાજવલ્લભ કરે છે.

૨ कृ એ પાપને શોષી દે છે

૩ ष्ण: આધિભૌતિક, આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક, આ ત્રણે જાતનાં દુ:ખ હરે છે.

૪ श જન્મમરણનુ દુ:ખ દૂર થાય છે.

૫ र પ્રભુસમ્બન્ધિ જ્ઞાન આપે છે.

૬ णं પ્રભુમા દૃઢ ભક્તિ કરાવે છે.

૭ म ભગવાનની સેવાનો ઉપદેશ કરનારા ગુરુમાં પ્રીતિ થાય છે.

૮ म પ્રભુમા સાયુજ્ય કરાવે છે; જેથી ફરી જન્મ ન લેવો પડે. આ ભકિતમાર્ગનું સાયુજ્ય જ્ઞાનમાર્ગના સાયુજ્ય કરતા ઉત્તમ છે.

આ પ્રમાણે આઠ અક્ષરના ઉચ્ચારથી જ સર્વ સિદ્ધ થાય છે. શ્રીવિઠ્ઠલમા પ્રીતિ થાય. ભકિત અને વૈરાગ્ય મલે. સર્વ રોગની શાન્તિ થાય. સર્વ પાપ નાશ પામે છે. સિદ્ધિ સદા ઘરમા રહે જ. આનન્દ પરમાનન્દ થાય. જ્વર માત્ર નાશ થાય. ભૂત, પ્રેત, પિશાચ સર્વ દૂર થાય. આનન્દમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણ હૃદયમા સદા બિરાજે વિગેરે સર્વ સિદ્ધ થાય છે.

આ અષ્ટાક્ષરમન્ત્રથી જ સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે તો પછી અષ્ટાક્ષરને ત્યજી અન્યાશ્રય કરનારો વૈષ્ણવ ઉભયમાથી

ભ્રષ્ટ થાય છે. પ્રભુનું શરણ ત્યજી અન્યનો આશ્રય કરે તે કેમ ફલિત થાય? ન જ થાય, અને પ્રભુનો આશ્રય તો જાય જ.

किं मन्त्रैर्बहुभिर्विनश्वरफलैरायाससाध्यैर्मखैः
किञ्चिल्लोपविधानमात्रविफलैः संसारदुःखावहैः ।
एकः सन्नपि सर्वमन्त्रफलदो लोपादिदोषोज्झित
'श्रीकृष्ण शरणं मम'ेतिपरमो मन्त्रोयमष्टाक्षर ॥

જ્યાં એક છતા અનેક મન્ત્રોના ફલને આપનાર, સર્વ દોષરહિત, પરમ ઉત્તમોત્તમ, અષ્ટાક્ષર 'શ્રીકૃષ્ણ. શરણ મમ' મન્ત્ર છે; ત્યા આગળ નાશવતફલવાળા અનેક મન્ત્રોનુ શુ કામ છે? અથવા મહાન્ પ્રયાસથી થાય એવા યજ્ઞનુ શુ કામ છે? કે જે યજ્ઞો જરાપણ વિધિ લોપ થતાં જ ફલરહિત થઈ જાય છે અને સસારના (જન્મમરણના) દુઃખથી ભરેલા છે.

અષ્ટાક્ષરમત્ર તો સર્વફલને આપનારો છે, માટે સુખમા દુઃખમા શક્યમા અશક્યમા પ્રભુના જ શરણની બુદ્ધિ રાખવામા સદા અષ્ટાક્ષરમત્ર પ્રતિક્ષણ જપવો.

પ્રશ્ન—૧ અષ્ટાક્ષરમત્રના આઠે અક્ષરનુ માહાત્મ્ય કહો
૨ સિહવાર્તામાથી શો સાર લીધો?

यो ब्रह्माण विदधाति पूर्वं विद्यां तस्मै गोपायति कृष्णः ।
यस्तं देवमात्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमनुव्रजेत् ।
(उपनिषद्. गोपालपूर्वतापिनी)

પાઠ ૧૦–શ્રીવિઠ્ઠલેશ પ્રભુચરણ.

આપણે શ્રીવિઠ્ઠલ શબ્દનો અર્થ સમજીએ. તેમા વિદ્-ઠ અને લ આમ ત્રણ અક્ષર છે તેનો વિદ્યા એટલે જ્ઞાન વડે ઠા' શૂન્યને લાતિ સ્વીકારે એટલે અજ્ઞાનને દૂર કરી તેનો સ્વીકાર કરે, તે વિઠ્ઠલ કહેવાય, આપણા અજ્ઞાનને દૂર કરનાર શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીને આપણે શ્રીગુસાઈજી અથવા શ્રીપ્રભુચરણના નામથી ઓળખીએ છીએ.

શ્રીમહાપ્રભુજીને શ્રીપાડુરગ વિઠ્ઠલનાથે આજ્ઞા કરી કે આપ વિવાહ કરો મારે આપને ત્યાં અવતરવુ છે. શ્રીમહાપ્રભુજીએ કાશીમા દેવનભટ્ટની કન્યા અક્કાજી સાથે વિવાહ કર્યા શ્રીમહાપ્રભુજીને ત્યા સવત્ ૧૫૬૭ના ભાદ્રપદ વદિ ૧૨ ના રોજ શ્રીગોપીનાથજીનુ પ્રાકટ્ય થયું અને સંવત્ ૧૫૭૨ ના માર્ગશીર્ષ વદિ નવમીને શુક્રવારે કાશી પાસે આવેલા ચરણાદ્રિમા (ચરણાટમા) શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીનુ પ્રાકટ્ય થયું, આપના મોટાભાઇ શ્રીગોપીનાથજી ઘણા વિદ્વાન્ અને અનન્ય હતા, પરન્તુ આપને શ્રીપુરુષોત્તમ નામના પુત્રનું પ્રાકટ્ય થયા બાદ શ્રીગોપીનાથજીનો વંશ આગલ ચાલ્યો નથી. હાલના આ સર્વ ગોસ્વામિબાલકો શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીના વશના છે, શ્રીગુંસાઇજીએ બે વાર લગ્ન કર્યા હતા, પ્રથમ લગ્ન શ્રીરુક્મિણીજી સાથે અને બીજું લગ્ન ગઢાની દુર્ગાવતિની પ્રાર્થનાથી શ્રીપદ્માવતીજી જોડે થયુ હતું. પ્રથમ પત્નીથી છ

પુત્ર અને ચાર પુત્રી થયા, તેમના નામ આ પ્રમાણે છે, શ્રીગિરિધરજી, શ્રીગોવિન્દરાયજી, શ્રીબાલકૃષ્ણજી, શ્રીગોકુલનાથજી; શ્રીરઘુનાથજી, અને શ્રીયદુનાથજી; આ છ પુત્ર, અને શોભા, યમુના, કમલા અને દેવકા એ ચાર પુત્રીઓ પ્રથમ પત્નીથી થયા, અને શ્રીપદ્માવતીજીથી શ્રીઘનશ્યામજી પ્રકટ થયા, હાલમાં બિરાજતા સર્વ ગોસ્વામિબાલકો પ્રથમ પુત્ર શ્રીગિરિધરજી અને છઠ્ઠા પુત્ર શ્રીયદુનાથજીના વંશો છે. બાકીના પાચ પુત્રોનો વંશ વધારે ચાલ્યો નથી.

જ્યારે શ્રીવલ્લભાચાર્યજીને ભગવદ્ધામમા પાછા પધારવાની ઇચ્છા થઈ તે સમયે શ્રીગુસાંઇજી કાશીમા મલવા માટે ગયા, આ વખતે શ્રીમહાપ્રભુજીએ જે ઉપદેશ આપ્યો તે ખાસ મનનીય છે. જે શિક્ષાશ્લોકીના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ પિતૃચરણના વિયોગ વખતે આપનું વય પદર વર્ષનુ હતું. આ ન્હાની વયમાં સ્વમાર્ગીય સિદ્ધાન્તનું રહસ્ય સમજવાનુ સ્થાન ભગવદીય દામોદરદાસજી અને ભગવદીય પદ્મનાભદાસજી વિગેરે હતા, માર્ગનું રહસ્ય તેમને વારવાર પુછતા એક વખત શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી ખેલતા હતા, તે સમયે દામોદરદાસે કહ્યુ કે ' જય જય આ માર્ગ ખેલવાનો નથી; પરન્તુ પ્રભુના તાપક્લેશનો છે ' શ્રીગુસાંઈજીએ ત્યારથી જ રમતનો ત્યાગ કરી દીધો, સર્વ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો, અને પ્રભુની સેવામાં પુરતું ધ્યાન આપવા લાગ્યા.

શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીનું સ્વરૂપ આપણે શ્રીનામરત્નસ્તોત્રથી જો સમજીએ તો આપણને એમ જ થાય કે આપનું નામ જે **શ્રીપ્રભુચરણ** રાખવામાં આવ્યુ છે તે યથાર્થ છે. આપણે જે ગોસ્વામિશબ્દ કહીએ છીએ; તે પણ નામ આપે જ પ્રથમ ધારણ કર્યું, અને આપનું બીજુ નામ જે **શ્રીગુસાંઇજી**

સમ્પ્રદાયમા ચાલે છે, તે નામની જ પરિપાટી અત્યારે શ્રીગો-સ્વામિબાલકોમા (શ્રીગુસાંઈજી) શબ્દથી ચાલતી આવી છે.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ પુષ્ટિમાર્ગનુ પ્રાકટ્ય કર્યું, પરન્તુ પુષ્ટિમાર્ગના પ્રવર્તક તરીખેનુ માન્ય તો શ્રીગુસાંઇજીએ જ સ્વીકાર્યું, માર્ગને સર્વાંગ સુન્દર બનાવનાર શ્રીગુસાંઇજી છે. પ્રથમ આપે માર્ગને દૃઢ કરવા વિદ્વન્મણ્ડન, દશમસ્કન્ધવિવૃતિપ્રકાશ, શ્રીટિપ્પણીજી, શૃંગારરસમણ્ડન, બ્રહ્મસૂત્રભાષ્યનો દોઢ અધ્યાય વિગેરે ગ્રન્થો રચ્યા. આપે બ્રહ્મવાદ અને નિર્ગુણભક્તિમાર્ગનું યથાર્થ સ્થાપન કર્યું, આપના સુદૃઢ પ્રતાપથી અનેક રાજાઓ પણ આપના ચરણ-કમલમા શરણે આવતા, ઘણા રાજાઓ આપના સેવકો છે. ટોડરમલ રાજા, રાય પુરુષોત્તમ, રાજા રામચન્દ્ર, રાજા વીરવર, (બીરબલ) રાણી દુર્ગાવતી વિગેરે રાજાઓ અનન્ય ભક્ત હતા. તેથી આપનું નામ 'अनेकाक्षितिपक्षोणि-मूर्धासक्तपदाम्बुज' આલેખ્યુ છે આપને સંગીતનો પણ શોખ હતો, તેનો ઉપયોગ જો પ્રભુમા ન થાય તો તે શોખ બાધરૂપ નિવડે, માટે આપે તે સગીતને શ્રીઠાકુરજીમા જોડવાને ઋતુના અનુસાર રાગો ગાવાની ઉત્તમ વ્યવસ્થા કરી, તે દ્વારા સગીતનો આનન્દ અનુભવતા.*

અધિકારી કૃષ્ણદાસજીએ છ માસ સુધી શ્રીનાથજીથી શ્રીગુસાઇજીને દૂર કર્યા, આ વખતે શ્રીનાથજીનો આપને પૂર્ણ વિયોગ થયો, વિરહનો તાપક્લેશ થયો. પ્રભુથી દૂર થતા અથવા સેવા છુટતા ગોસ્વામિબાલકોને કેવો તાપક્લેશ થાય તેનું આબેહુબ સ્વરૂપ આ છ માસમા શ્રીગુસાંઈજીએ કરેલી વિજ્ઞપ્તિ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(* શ્રીરુક્મિણીજી અને શ્રીપદ્માવતીજીએ જે આર્તિ દોરી, એ આર્તિ અદ્યાપિ સુધી આપણા માર્ગમા ને તે ઉત્સવો ઉપર દોરવામા આવે છે)

વિજ્ઞપ્તિ ગોસ્વામિબાલકોને અને વૈષ્ણવોને ઉભયને
ાણ કરનારી છે. વાંચવા લાયક છે. પુન બાદશાહના
મથી જ્યારે કૃષ્ણદાસજીને દૂર કર્યા ત્યારે કૃષ્ણદાસજી
ી આપત્તિમા આવ્યા. આપત્તિમાથી બચાવનાર પણ
ુસાઈજી જ હતા, અપકારનો બદલો પણ ઉપકારથી
ાનાર શ્રીગુસાઈજીની પરમ દયાલુતાનો* પાર નથી અને
ાલદાસને મુખમા અધરામૃત આપતા ગોપાલદાસનું મુગા-
દૂર થયુ, જેમના નામનો જપ કરવાથી શ્રીરઘુનાથજીને
ગ્ર મુખપાઠ થઈ ગયા, એવા પ્રભુચરણના પ્રતાપનું
તુ વર્ણન થઇ શકે ? શ્રીગુસાઈજી શ્રીનવનીતપ્રિયજીને
તા. એ ઠાકુરજી હાલ શ્રીનાથજીમા બિરાજે છે. શ્રીમહા-
જી અને શ્રીગુસાઈજીના ઠાકુરજી અનુક્રમે શ્રીનાથજી અને
ાવનીતપ્રિયજી છે. આ બન્ને સ્વરૂપને સેવવાનો અધિકાર
ગોસ્વામિબાલકોનો છે. જ્યારે સેવ્યસ્વરૂપ પોતાના બાલકો
પધરાવામાં આવ્યાં ત્યારે [1]શ્રીમથુરેશજીનુ સ્વરૂપ
ગિરિધરજીને પધરાવ્યું, [2]શ્રીવિઠ્ઠલેશજીનું સ્વરૂપ શ્રીગોવિન્દ
જીને પધરાવ્યું. [3]શ્રીદ્વારકાધીશનું સ્વરૂપ શ્રીબાલકૃષ્ણજીને
ા બિરાજ્યું. [4]શ્રીગોકુલેશનું સ્વરૂપ શ્રીગોકુલનાથજીને
ા બિરાજ્યુ, શ્રીગોકુલચન્દ્રમાજીનું સ્વરૂપ શ્રીરઘુનાથજીને

---

* આપ પરમદયાલુતાની સાથે પ્રતાપી પણ હતા પટણાના દાઉદ બાદ-
સાથે અકબરને વિગ્રહ થયો, ત્યારે સેનાનુ આધિપત્યપણું રાજા ટોડર-
ને મલ્યુ હતું રાજા ટોડરમલ્લ લડવા જતા પહેલા શ્રીમત્પ્રભુચરણ પાસે
લેવા આવ્યો,શ્રીપ્રભુચરણે તેને પહેરેલુ પીતાંબર આપ્યુ, આ માથે બાંધી
કરવા આજ્ઞા આપી, અને તે પ્રમાણે બાંધી યુદ્ધ કરતા વિજય જ થયો

૧ હાલ કોટા બિરાજે છે ૨ તે હાલ શ્રીનાથજી બિરાજે છે
૩ હાલ કાકરોલી બિરાજે છે ૪ હાલ શ્રીગોકુલ બિરાજે છે

માથે પધરાવ્યુ,[1] [2]શ્રીમદનમોહનજીનુ સ્વરૂપ શ્રીઘનશ્યામજીને માથે પધરાવ્યુ, શ્રીયદુનાથજી છઠ્ઠા ઘરના બાલકના સેવ્ય ઠાકુરજી; [3]શ્રીબાલકૃષ્ણજી [4]શ્રીકલ્યાણરાયજી, અને [5]શ્રીમુકુન્દરાયજી છે.

આપે માર્ગનો પ્રચાર કરવાને ઘણો જ પરિશ્રમ કર્યો છે. છ છ વાર ગુજરાતમા પધાર્યા, અનેક સેવકો કર્યા, આપનુ હૃદય એવુ વિશાલ હતું કે-આપ પતિતપાવન હોઈ સર્વ જીવનો ઉદ્ધાર કરતા*.

આપ ભૂતલ ઉપર ૭૦ વર્ષ અને ૨૮ દિન બિરાજ્યા, સવત ૧૬૪૨ ના માઘકૃષ્ણ સાતમના રોજ સન્ધ્યાકાલે ગિરિરાજની કન્દરામા અન્તર્ધાન થઈ ગયા.

પ્રશ્ન—૧ શ્રીગુસાંઇજીને આપણા સમ્પ્રદાયમા કયા નામથી ઓળખે છે ?

૨ શ્રીપ્રભુચરણના લાલજીના નામ કહો

૩ રાજાઓ સાથે કેવો સબધ હતો ?

૪ શ્રીપ્રભુચરણના પ્રાદુર્ભાવની અને લીલામા પધારવાની સવત્ કહો.

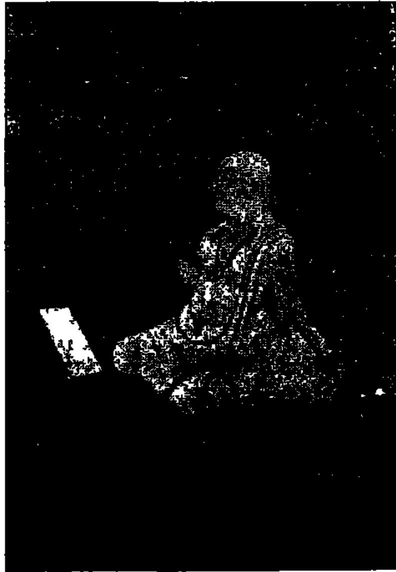
૫ શ્રીગુસાંઇજીના સેવ્યસ્વરૂપનુ નામ કહો

---

૧ તે હાલ કામવન બિરાજે છે ૨ તે હાલ કામવન બિરાજે છે. ૩ સુરત બિરાજે છે ૪ વડોદરા બિરાજે છે ૫ કાશી બિરાજે છે

આપે શ્રીસર્વોત્તમજી, શ્રીવલ્લભાષ્ટક, શ્રીસ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રેમામૃત, શ્રીયમુનાષ્ટપદી, ભુજગપ્રયાતાષ્ટક, લલિતત્રિભગીસ્તોત્ર, ષોડશગ્રન્થ પૈકી શ્રીસિદ્ધાન્તમુક્તાવલિશ્રીયમુનાષ્ટકાદિટીકા, વિદ્વન્મડન, ભક્તિહેતુ, ભક્તિહસ, અષ્ટાક્ષરનિરૂપણ, રસસર્વસ્વ, પ્રબોધ, શુભસ, વ્રતચર્યા, શ્રીમતીટિપ્પણીજી, ભાષ્યનો અન્તનો દોઢ અધ્યાય, आनन्दमयोऽभ्यासात् ઉપર વિવેચન, વિગેરે અનેક સમર્થ ગ્રન્થો લખ્યા છે

* આપ ગુજરાત પધાર્યા તેની સવત્ આ પ્રમાણે મલે છે. (૧) અડેલથી પધાર્યા (૨) સંવત્ ૧૬૧૩ મા અડેલથી પધાર્યા (૩) સવત્ ૧૬૧૯ મા ગઢાથી પધાર્યા (૫) સવત્ ૧૬૨૩ મા મથુરાથી પધાર્યા (૫) સવત્ ૧૬૩૧ ગોકુલથી પધાર્યા (૬) સવત્ ૧૬૩૮ મા પધાર્યા

શ્રીગુસાંઇજી પ્રભુચરણ

सायङ्कुञ्जालयस्थासनमुपविलसत्स्वर्णपात्र सुधौतं
राजद्यज्ञोपवीत परितनुवसनं गौरमम्भोजवक्त्रम् ॥
प्राणानायम्य नासापुटनिहितकर कर्णराजद्विमुक्त
वन्देऽर्धोन्मीलिताक्षं मृगमदतिलक विट्ठलेशं सुकेशम् ॥

પાઠ—૧૧ અસમર્પિતનો ત્યાગ.

પ્રશ્ન—નિર્મલ બુદ્ધિ શી રીતે થાય ?

ઉત્તર—નિર્મલ વસ્તુનો જ ઉપયોગ કરવાથી.

પ્રશ્ન—નિર્દોષ અને પવિત્ર વસ્તુ આ કલિયુગમા ક્યાથી લાવીએ ?

ઉત્તર—આ કલિમા નિર્દોષ વસ્તુ મેલવવાનો ઉપાય શ્રીમહાપ્રભુજીએ દર્શાવ્યો છે

પ્રશ્ન--કૃપા કરીને કહેશો ?

ઉત્તર—આ જગત્મા પ્રભુ વિના નિર્દોષ કોઈ નથી તેમ જ પ્રભુ વિના પ્રાયશ્ચિત્ત કે મન્ત્રશાસ્ત્ર વિગેરે કોઇ પણ યથાર્થ શુદ્ધ કરવા આ કલિમા સમર્થ નથી, માટે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આપણને સરલ અને ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવ્યો કે–શ્રીપુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને સર્વવસ્તુ સમર્પણ કરવુ. જેમ ગંગાજીની અંદર હજારો પરનાળાના જલ આવે છે, પરંતુ તે ગગાજીમાં મળતા ગગાજલરૂપ થઇ જાય છે અશુદ્ધ જલને ગગાજી પોતાના સામર્થ્યથી ગગાજલ બનાવી દે છે તેમ જે જે વસ્તુ પ્રભુને અર્પણ કરીને લઈએ, તે વસ્તુ પ્રભુના સંબધથી સર્વથા નિર્દોષ એટલે પવિત્ર થઈ જાય છે, આ નિર્દોષ વસ્તુથી વ્યવહાર કરવાથી આપણી બુદ્ધિ નિર્મલ થાય છે. ×સત્ત્વશુદ્ધિ

× आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धि सत्त्वशुद्धौ ध्रुवास्मृति । स्मृतिलाभे सर्वग्रन्थानां विप्रमोक्ष' । कृष्णात् पर नास्ति दैव वस्तुतो दोषवर्जितम्

જે સ્ત્રી પુત્ર તથા જે કુટુબી હોય તેમને પ્રભુની સેવામા હમેશા

ો એ આહારશુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખે છે; અને સત્ત્વ-દ્ધેથી જ આપણે પ્રભુને હૃદયમા ધારણ કરી શકીએ છીએ.

બ્રહ્મસંબધથી આજ દિન સુધીના સર્વદોષો દૂર થયા, ન્તુ નવા દોષો ન થાય તેને માટે સમર્પિત વસ્તુનો જ ચોગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લો

પ્રશ્ન—અમારે ઘેર શ્રાદ્ધાદિક આવે તો શુ કરવુ ?

ત્તર—विष्णोर्निवेदितान्नेन यष्टव्य देवतान्तरम् ।
पितृभ्यश्चापि तद्देय तदानन्त्याय कल्पते ।

શ્રાદ્ધાદિકમા પણ પ્રભુના સમર્પણ કરેલા અન્નથી જ વહાર કરવો. તે પવિત્ર અન્નથી જ બ્રાહ્મણભોજન વિગેરે ાવવુ. તેમજ યાગ વિગેરે પણ તેનાથી જ કરવા.

પ્રશ્ન—કદાચ પ્રભુને અર્પણ કર્યા વિના ઉપયોગ કરવાની ચ્છા થઈ જાય તો ?

ઉત્તર—તો પ્રભુની ક્ષમા માગવી. પુન અપરાધી ન ાય એ માટે સાવધાન રહેવું. વજ્રચિન્હવાલા ભગવાનના ણનુ ધ્યાન કરવુ, શ્રીકપિલજી કહે છે કે-'મનના મેલના ાતને પણ તોડી નાખનાર પ્રભુના ચરણારવિન્દનુ ધ્યાન વુ ' તમે યાદ રાખજો કે આપણે ઉપયોગમા લીધેલી તુ પ્રભુને ન સમર્પવી. **न मत्त देवदेवस्य स्वामीभुक्तं समर्पणम्**

વા, એ તેમનુ નિવેદન છે, અને જે નિર્જીવ વસ્તુ છે તે અન્ન વસ્ત્ર ારે સર્વ પ્રભુને અર્પવુ અને ઉપયોગમા લેવુ આ સર્વ સબધ અર્પણ ાનો પ્રસગ પ્રભુ સાથે છે, ગુર સાથે નથી ગુરુએ આપણને ાસબધદ્વારા પ્રભુને અર્પણ કરાવ્યુ પુન જે શ્રીઠાકુરજીની સેવા કરતા ાએ તે શ્રીઠાકુરજીના સ્વરૂપને આ સર્વ સમર્પવાનો નિયમ લેવો

नुर्मन' शमलशैलनिसृष्टवज्र ध्यायेच्चिर भगवतश्चरणारविन्दम् । [स्कध ३]

પ્રશ્ન—જો ક્વચિત્ આપત્સમયે પ્રભુને સમર્પવાનો પ્રસગ ન મળે તો ?

ઉત્તર—તો સમ્પ્રદાયની રીત મુજબ ત્રણ વખત અષ્ટાક્ષર મંત્ર કહી ચરણામૃત પધરાવુ. અથવા સદૈવ ચિત્રજી સાથે રાખો અથવા તુલસીમાલાને પણ કેટલાક આપત્તિ વખતે ભોગ ધરે છે, પરન્તુ આપત્કાલમા જ પ્રભુની પ્રસાદી માટે ચરણામૃત પધરાવવુ એ એક સાધારણ રીતિ છે.

પ્રશ્ન—પ્રભુને અર્પણ કરેલુ કૃષ્ણાર્પણ થયુ, તે કેમ લેવાય ?

ઉત્તર—આ દાન નથી પણ સમર્પણ છે, દાન કરેલુ પાછુ ન લેવાય, એ પૂજામાર્ગની વાત છે ભક્તિમાર્ગમા તો પ્રભુના ઉચ્છિષ્ટ વડે જ નિર્વાહ કરવાની પોતાની (પ્રભુની) આજ્ઞા છે. +આપે (પ્રભુએ) ઉપભુક્ત માલા ગન્ધ વસ્ત્ર અલકાર વિગેરેથી ભૂષિત થએલા, અને આપના પ્રસાદને જમતા અમે દાસો, હે પ્રભો ! આપની માયાને જીતીએ છીએ.' આવી સુદર ભક્તિમાર્ગની રીત છે પ્રભુની માયાને જીતવાનો આ જ રસ્તો છે. માટે પ્રભુને દરરોજ અર્પણ કરેલું જ આપણાથી લેવાય. દાન આપેલું ન લેવાય. દાનમા પાત્ર વિગેરે જોઈ યથા સંકલ્પ પોતાનું દ્રવ્ય બીજાને આપવાનુ છે. અત્ર તો પ્રભુની જ વસ્તુ પ્રભુને અર્પી પ્રસાદ તરીકે ઉપયોગ કરવાનો છે. તેથી દાન અને નિવેદનમા બહુ જ તફાવત છે

પ્રશ્ન–આ પાઠમા જેટલા પ્રશ્ન તરીકે વર્ણવ્યા છે તે સર્વ પ્રશ્ન પુછવા

+ त्वयोपभुक्तस्रगन्धवासोलङ्कारचर्चिता. ।
उच्छिष्टभोजिनो दासास्तव मायां जयेमहि । [भा० ११-६-४६]
श्रीप्रभुचरणविज्ञप्तिः–निवेदितात्माभिमेषु सदौदासीन्यमाचरेत् ।
प्रावाहिकास्तेपि चेत्स्युरुपेक्षैवोचिता सदा ।

પાઠ ૧૨—શ્રીગોકુલનાથજી.

શ્રીગુસાઈજી પ્રભુચરણને ત્યા શ્રીરુક્મિણીવહુજીથી ગિરિધરજી, શ્રીગોવિન્દરાયજી, શ્રીબાલકૃષ્ણજી, નામના ત્રણ લજી પ્રકટયા, અને આ ચતુર્થ લાલજી શ્રીગોકુલનાથજીનુ કટય સંવત્ ૧૬૦૮ ના માર્ગશીર્ષ શુક્લ ૭ ને ગુરુવારના રોજ યું, આ વખતે શ્રીગુસાઈજી શ્રીગિરિરાજ બિરાજતા હતા. ત્યા ગાઈ મળતા જ અડેલ પધાર્યા. આપનું નામકરણ સસ્કારનુ મ શ્રીવલ્લભજી છે તેથી આપના ગ્રન્થોમા પણ પોતાનુ મ શ્રીવલ્લભજી જ જણાવે છે પાંચમુ વર્ષ બેસતા જ ટલે સંવત્ ૧૬૧૨ ના માર્ગશીર્ષમા અક્ષરારમ્ભ મુહૂર્ત ું શ્રીગુસાઈજીએ જ ककारादिनुं સ્વહસ્તે મુહૂર્ત કર્યું; વત્ ૧૬૧૫ ના ચૈત્ર શુક્લ ૬ ના રોજ ઉપનયન સ્કાર આપી વેદારભ કર્યો. શ્રીગુસાઇજીએ આ બ્રહ્મચારીને ધ્યાહોમાહિક કરાવાનું કામ જયેષ્ઠપુત્ર શ્રીગિરિધરજીનેજ માથે ખ્યુ હતું. પછી કર્ણાકટના નારાયણ નામના મહાન્ વિદ્વાન્ પાધ્યાયજી પાસે આપ વેદ ભણ્યા. ત્યારબાદ ઘણા ટુકસમયમા પલતાથી વેદ વેદાગ ભાગવત શ્રીસુબોધિન્યાદિ અનેક ન્થોનું અવલોકન કર્યું. સામ્પ્રદાયિક અભ્યાસ આપે ઘર ાગળ કર્યો, એટલી વિદ્વત્તા વધી ગઇ કે જે શ્રીગુસાઈજીએ ા પોતાના પુત્રને અક્ષરારભ કરાવ્યો હતો તે જ શ્રીપિતૃચરણ ાજે પુત્રને પોતાના લખેલા ગ્રન્થોને સારા નરસાનો વિચાર

શ્રીષોડશગ્રન્થ ઉપર ટીકાઓ સારસગ્રહ (માલોદ્ધાર પ્રસગે) ગદ્ય ર ટીકા, ગુપ્તરસ ઉપર ટીકા, શ્રીસર્વોત્તમજી ઉપર બડી ટીકા, ગાયત્રી-ષ્યવિવરણ—'अस्मत्कुलं निष्कलङ्क' શ્લોક ઉપર વ્યાખ્યા, શ્રીવલ્લભાષ્ટક-કા વિગેરે અનેક ગ્રન્થો રચ્યા છે

કરવાને જોવા સાપતા; અને પોતાનાથી અધૂરા રહેતા ગ્રન્થોને પૂર્ણ કરવા શ્રીગોકુલનાથજીને આપતા.

આપનુ લગ્ન વેણુભટની પાર્વતિનામની કન્યા સાથે પોતાની સોળ વર્ષની વયે સંવત ૧૬૨૪ ના જેઠમા થયુ હતુ. આ વહુજીને ઘણા દિવસ થયા પ્રજા નહિ થવાથી શ્રીગુસાંઇજીને દ્વિતીયવાર શ્રીગોકુલનાથજીનુ લગ્ન કરાવાની મરજી હતી, પરન્તુ શ્રીગોકુલનાથજીએ માન્યુ નહિ. અને કહેવડાવ્યું કે-'પ करेंगे तो दु,ख पावगो कहीओ तुम समझाए' આપને ત્રણ પુત્રો અને ત્રણ પુત્રી થયા. પુત્રના નામ શ્રીગોપાલજી, શ્રીવિઠ્ઠલરાયજી, શ્રીવ્રજરત્નલાલજી છે. આપે સંવત્ ૧૬૧૬ મા જ્યારે ગુજરાત ફરવા માડ્યુ ત્યારે અમદાવાદમા બારભાટ નામના બ્રાહ્મણે નવીન મત ચલાવ્યો હતો. તેણે શ્રીગોકુલનાથજી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી શ્રીગોકુલનાથજીએ પોતાના પાડિત્યથી તેનો પરિહાર કર્યો. ગુજરાતમા અનેક ગામોમા આપ પધારી ઘણી જ સમૃદ્ધિ લીધી અને તે દ્વારા શ્રીગુંસાઇજીનુ દેવુ આપે ચુકાવી દીધુ

આ વખતે ગુજરાતમા સ. ૧૬૭૨ ના જહાગીર બાદશાહ રાજ્ય કરતો હતો એક ચિદ્રૂપસન્યાસી વૈષ્ણવોનો મહાન્ દ્વેષી હતો, તેણે રાજાનુ મન કેટલાક મત્રબલથી જીતી લીધુ હતું. તેને સમજાવી એવો હુકમ કઢાવ્યો કે-' મારી તમામ રૈયતે તુલસીમાલા ઉતારી દેવી અને કોઈએ ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર કરવુ નહિ.' આ હુકમનો અમલ ચિદ્રૂપે અમલદારો દ્વારા અજમાવા શરૂ કર્યો. આખી વૈષ્ણવ સૃષ્ટિમા ત્રાસ ત્રાસ ફેલાવા લાગ્યો. **" પ્રાણ ભલે લો પણ 'માલાતિલક' નહિ મલે "** એવા ઠેર ઠેર પોકારો સંભળાવા લાગ્યા. આ આપત્તિના

સમયે આપ રાજાને મલવાને માટે ગયા. જહાગીરે પુછયુ તમે કેમ માલા ઉતારી નથી ? શ્રીગોકુલનાથજીએ બાદશાહને ચિદ્રૂપ સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા સૂચવ્યું. અમે પ્રાણ

શ્રીગુંસાઈજીના ચતુર્થલાલજી

શ્રીગોકુલનાથજી

ગયે માલા નહિ ઉતારીએ. આવી દઢ પ્રતિજ્ઞા બાદશાહને જણાવી. ત્યારબાદ આપે અનેક પરિશ્રમ વેઠીને આપત્તિમાથી માલાતિલકનું રક્ષણ કર્યું છે જેને સવિસ્તર પ્રસગ 'માલા-પ્રસગસાર'મા વર્ણવ્યો છે.+

શ્રીગોકુલનાથજીના અનન્ય સેવકો હાલ ભરૂચ વિગેરેમા

+આ માલાપ્રસગમા દેવાભાઇ નામના વૈષ્ણવે માલા નહિ ઉતારવા સત્યાગ્રહ કર્યો હતો આ દેવાભાઇએ માલાતિલક ઉતરવાના બલાત્કાર

છે તેમનો શ્રીજી ઉપર અનન્યભાવ અને દ૯ વિશ્વાસ છે.

આપે ઘણો સમય ગોકુલમાં વાસ કર્યો છે, અને ત્યા શ્રીગોકુલનાથજીની સેવા કરતા હતા સાથે શ્રીગોવર્ધનનાથજીની સેવા માટે વારંવાર પધારતા હતા. અત્યારે શ્રીગોકુલનાથજીનુ મોટુ મદિર શ્રીગોકુલમા છે તે આપણું યાત્રાનુ ધામ છે શ્રીગોકુલનાથજીની ૧૩ બેઠકો છે તેમા આપની સેવા થાય છે આપના સેવકોમા કલ્યાણભટ્ટજી અને મોહનભાઈ વિગેરે મુખ્ય સેવકો થઈ ગયા આપે પુષ્ટિમાર્ગનુ રક્ષણ કાર્ય કર્યું તેમજ અલૌકિક ભાવનું દાન કરી ઘણા દેવ જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે. આપશ્રી ૮૯ વર્ષ અને ૨ માસ અને કેટલાક દિન સુધી ભૂતલ ઉપર બિરાજ્યા છે. સવત ૧૬૯૭ ના માઘ વદિ નવમીના રોજ જ્યારે આપ ભુતલ ત્યજી પધાર્યા ત્યારે આપનો વિયોગ સહન નહિ થઇ શકવાથી આપના ૭૮ સેવકો પણ દેહ ત્યજી સાથે જ પધાર્યા *

પ્રશ્ન (૧) આપનુ પ્રાકટ્ય કઇ સાલમા ?

(૨) આપે મહત્કાર્ય શુ કયુ ?

(૩) આપે ગ્રન્થો કયા રચ્યા ?

(૪) આપનુ સેવ્ય સ્વરૂપ શુ ?

---

* વખતે જે જવાબ આપ્યો છે તેથી માલાતિલક આપણા માગમા પ્રાણ બનાબર વહાલા છે એમ સમજાશે —

'માલા કેમ ઉતારીએ જે આપી છે જગદીશ,
એ કોણ છે માલા ઉતરાવે માલા બાધી શીષ
શીષ જે બાધી છે તે શીષ સાથે જાય,
પણ હાથે કરી માલા ઉતારુ એવુ કેમ કરી થાય

શ્રીગોકુલનાથજીનુ સવિસ્તર જીવનચરિત્ર છપાઇ બહાર પડ્યુ છે. તેમાથી વધારે ઇચ્છાવાળાએ જોવુ

પાઠ ૧૩–દૈવી જીવન.

*આપણે બ્રહ્મસંબંધ લીધા, શ્રીમહાચાર્યચરણે આપણને દૈવી જીવ તરીકે આલેખ્યા. દૈવી સૃષ્ટિ સેવા માટે જ પ્રભુએ શ્રીઅંગમાંથી પ્રકટી છે. તેના આચરણ કેવા હોવાં જોઇએ તે વિચારીએ વૈષ્ણવનો સેવા એ જ મુખ્ય ધર્મ છે. ભગવત્સેવામા જે અનુકૂલ હોય તેનો જ આપણે સ્વીકાર કરીએ. જે સેવામા ઉદાસીન છે તેમાં આપણે ઉદાસીનતા રાખીએ. પરન્તુ જે સેવામા હરકતરૂપ નિવડે તેનો તો ત્યાગ જ કરીએ. સંગ હમેશાં ભગવદ્ભાવવાલાનો જ કરીએ. આપણે જેમ ઘરને સાફ સૂફ કરી ભગવાન્ બિરાજે એવું સુન્દર કરીએ છીએ, તેમ પ્રભુ મનની અંદર બિરાજે તે માટે મનને સાફ રાખવું જોઇએ. કામ ક્રોધ એ મનને બગાડનાર છે. ચિન્તા અને ઉદ્વેગ તો આપણાથી થાયજ નહિ. એક વખત આચાર્યશ્રી કડે પધાર્યા હતા, ત્યા અંબાનામની ક્ષત્રિયાણી રહેતી હતી, આ સ્ત્રીને બે દિકરા હતા, શુદ્ધ પ્રવિત્ર વૈષ્ણવ હતા. એક વખત બે દિકરામાથી એક દિકરો મરણ પામ્યો, તેથી અંબા ઠાકુરજીની સેવા કરતા રોઇ, આવી રીતે રોજ રોતી, તેથી ઠાકુરજી તેના ઉપર અપ્રસન્ન થયા, એટલામાં બીજો દિકરો મરી ગયો, ત્યારે એથી વધારે રોવા લાગી, ત્યારે શ્રીઠાકુરજીએ જ શ્રીગુસાઇજીને વાત કરી કે- અંબા રોવે છે, એથી મને ઘણું દુ ખ વેઠવુ પડે છે. મને ક્લેશ પ્રિય નથી. શ્રીગુસાઇજી અંબાને ત્યાં પધાર્યા અને તેને

* નિબંધ સર્વનિર્ણયકારિકા, ૨૩૦ થી ૨૪૦ સુધીનો સાર

વૈષ્ણવ ધર્મ સમજાવ્યો. ક્લેશવાળા અન્ત:કરણમા ઠાકુરજી બિરાજે નહિ. જન્મ મરણ એ પ્રભુ ઇચ્છાધીન છે. આ જીવને આ અવસ્થાએ આ સુખ અને આ દુઃખ એવું પ્રભુએ નિર્ણય કરી રાખ્યો છે, માટે વૈષ્ણવ હોય તે તો ક્લેશ ન જ કરે આપણે સર્વ કઇ પ્રભુને નિવેદી દીધુ; હવે કઇ વસ્તુની ચિન્તા કરવી રહી ? જ્યારે જ્યારે ચિન્તા થાય ત્યારે ત્યારે આત્મનિવેદન સભારીએ, તો જરૂર ચિન્તા દૂર થશે. ઉદ્વેગ ન થવા માટે આપણે દુર્વચનો સહન કરવાની ટેવ પાડવી. અસત્પુરુષોના દુર્વચનો દ્વારા પ્રભુ આપણને શિખામણ આપે છે એમ માનીએ. તેમ છતા મન ઉછળે તો શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ કરી જઇએ, તેનાથી જરૂર સ્વભાવ ઉપર કાબુ આવી જશે. એવુ શ્રીમહાચાર્યચરણનુ આજ્ઞાવચન છે. જે માણસનો આહાર શુદ્ધ છે, તેની ×સત્ત્વશુદ્ધિ જલ્દી થાય છે. જેની સત્ત્વશુદ્ધિ થાય છે, તેનુ અન્ત:કરણ નિર્મલ થાય છે, માટે પ્રભુને નિવેદન કરી પ્રસાદી પવિત્ર આહારથી આપણે ઉત્તમોત્તમ શક્તિઓ મેળવી શકીએ છીએ જે આજીવિકા પ્રભુએ સપાદન કરી હોય તેનાથી સંતોષ રાખીએ. લોભ ત્યજીએ તો જ સતોષ રહે વાણી ઉપર કાબુ રાખવો. જેમ આવે તેમ બકવાથી આપણે વાણીદોષથી (મુખરતાદોષથી) પ્રભુથી વિમુખ થઇએ છીએ. વૈષ્ણવ છુ એવુ ભાન રાખી સ્વધર્મનો વિચાર કરીએ, સ્વધર્મનું પાલન કરવુ, અને વૈષ્ણવતાને લજાવે એવા બાધક આચરણનો તો ત્યાગ જ કરીએ. જેમ જેમ સ્વધર્મમાં પ્રીતિ થશે તેમ તેમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર હૃદયમા પ્રવેશ કરશે ચિત્ત

× સત્ત્વશુદ્ધિ એટલે અન્ત:કરણ વિગેરેની શુદ્ધિ

પ્રસન્ન થશે, અને દૈવી જીવન આગળ વધી જશે. ખરો વૈષ્ણવ જરા પણ અભિમાન ન રાખે. અભિમાનને ત્યજવાનો એક જ ઉપાય છે. મનમા હંમેશા દીનતા રાખવી, માનની અપેક્ષા ન જ રાખીએ. સર્વને માન આપીએ. કોઈ અપમાન કરે તો પણ અપમાનથી ઉદ્વેગ ન કરીએ, અને આ વાત યાદ રાખીએ કે 'સર્વશક્તિમાન્ પ્રભુનો હુ દાસ છુ. આ દોષથી ભરેલા જીવને પ્રભુ સાધનરૂપ થઈ જે કંઈ કરાવે તે જ કરી શકે છે' આમ સમજવાથી દીનતા જરૂર આવશે. શાલા નિશાળ સ્કુલોમા અને સર્વ કોઈ સભાદિ સ્થાનમા પ્રભુના નામ માટે ખરો વૈષ્ણવ શરમ ન જ રાખે. સભાના વચમા નિર્ભય થઈને પ્રભુના ચરિત્ર વર્ણવાની શક્તિ દૈવી જીવમા મુખ્યત્વે રહેલી હોય છે *જ્યારે ચિત્ત પ્રસન્ન થાય ત્યારે જાણવુ કે ધર્મનિષ્ઠા થઈ, શ્રીકૃષ્ણ પ્રસન્ન થાય એ ભક્તિનિષ્ઠાનુ પરિણામ છે.

જેમના ઘરમા સર્વ વ્યવહાર ભગવન્મય છે, તેમનુ જીવન દૈવી કહેવાય શ્રીગુસાંઇજી આજ્ઞા કરે છે કે-પ્રભુની સેવામા સ્ત્રી સહાય થશે એવી બુદ્ધિથી પરણવુ પ્રજા થશે તે પ્રભુ સેવા માટે ઉપયોગી થશે એવી ભાવના રાખવી ઘરમા ખાવાપીવાની સર્વ વસ્તુ પ્રભુને ઉદ્દેશીને જ થાય, વાપરવાની સર્વ વસ્ત્ર વિગેરે પણ પ્રભુને ઉદ્દેશી જ લેવા પ્રભુના સુખે સુખ અને પ્રભુના પરિશ્રમે દુ ખ આ દૈવી જીવને થાય દેહરક્ષણ પણ પ્રભુ સેવા માટે જ કરે વ્યાપાર પણ પ્રભુ ભજન મ ટે જ કરે અરે મલમૂત્રનો ત્યાગ કરીએ છીએ તેમા પણ એવી ભાવના રાખવી કે ભજનમા મલમૂત્ર બાધક ન થાય તે માટે કરીએ છીએ મલમૂત્રથી શુદ્ધ હોઇએ

---

* धर्मनिष्ठा तदा ज्ञेया यदा चित्त प्रसीदति ।
भक्तिनिष्ठा तदा ज्ञेया यदा कृष्ण प्रसीदति ॥

તો ભજન બરાબર થાય એવી બુદ્ધિ રાખવી આની રીતે સર્વ વ્યવા પ્રભુરૂપ કરવો એ ખરૂ દૈવી જીવન છે

આવું દૈવીજીવન ગાળવા નીચેના ગુણો કેળવવા.

દૈવીજીવ સર્વથી નિર્ભય રહે અન્તઃકરણને રાગદ્વેષથી રહિત રા ભગવન્‌ના સ્વરૂપનુ જ્ઞાન અને ભગવત્સેવામા સ્થિર રહે દાનબુદ્ધિ રા દાનથી દ્રવ્ય શુદ્ધ થાય દૈવીજીવનો પોતાની ઇન્દ્રિયો ઉપર કાબુ હોય યજ્ઞાદિ કર્મોમા આસ્તા રાખે પ્રભુ સબધ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ રાખે એકાન્તમા વિચારોપણ પ્રભુ સબધી કરે, એનુ નામ તપ છે આ જીવનુ હૃદય સરલ હોય હિસા જેવા કર્મથી દૂર રહે સાચે સાચુ બે ક્રોધને જગ્યા ન આપે ત્યાગ વૃત્તિ રાખે શાતિ તો આ દૈવીજી મુદ્રાલેખ છે આ દૈવીજીવ કોની પાસે કાપટ્ય રાખે ? પ્રાણિમાત્ર પ્રભુ છે ધારી દયાભાવથી આ દૈવીજીવનુ હૃદય પીગળે નિર્લોભતા, નમ્રતા રા દુષ્ટકામથી શરમાય સ્થિરતા, તેજસ્વી અપરાધીને પણ ક્ષમા, ત્રણે પ્રકા દુ ખને સહન કરવાની ધિરજ, પવિત્રતા, દ્વેષ ન જ રાખે નિરભિમાન દૈવીજીવના ગુણો જીવનમા ઉતારે તો દૈવીજીવન થાય (ગીતા

પ્રશ્ન (૧) દૈવી ગુણોમા તમે કેટલા પાળી શકશો ?
(૨) ચિન્તા ક્રોધ તજવા શુ કરવુ ?
(૩) અન્તઃકરણની શુદ્ધિ શાથી થાય ?
(૪) તમારા ઘરમા પ્રભુ માટે જ સર્વ વ્યવહાર કરવ શુ કરશો ?
(૫) ઉદ્વેગ ન થવા માટે ઉપાયો કહો

तप—आलोचते

પાઠ ૧૪—શ્રીહરિરાયજી.

આ શ્રીહરિરાયજીનો પ્રાદુર્ભાવ સંવત્ ૧૬૪૭ ના ભાદ્રપદ કૃષ્ણ પંચમીના રોજ થયો છે.

શ્રીવલ્લભાધીશથી ચોથી પેઢીએ આ મહાનુભાવ શ્રીહરિરાયજીનો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે, શ્રીવલ્લભાધીશના (૧) શ્રીગુંસાઇજી થયા, શ્રીગુંસાઇજીના (૨) શ્રીગોવિન્દરાયજી, શ્રીગોવિન્દરાયજીના (૩) શ્રીકલ્યાણરાયજી થયા, શ્રીકલ્યાણરાયજીના (૪) શ્રીહરિરાયપ્રભુચરણ થયા શ્રીહરિરાયજી મહાનુભાવી હતા. શ્રીગોવર્ધનનાથજી સાથે વાર્તાલાપ કરતા શ્રીહરિરાયજીના બ્રહ્મસબંધગુરુ શ્રીગુસાઇજીના ચતુર્થપુત્ર શ્રીગોકુલનાથજી છે. શ્રીહરિરાયજી પોતાના ગ્રન્થોમા ગુરુ તરીખે નમન શ્રીગોકુલનાથજીને જ કરે છે. તે ગુરુ ભાવથી પૂર્ણ; વિદ્વાન્ અને મહાનુભાવી હતા; તેમના સમાગમમા આવેલા શ્રીહરિરાયજીનામા તે ગુણો ઉતરી આવ્યા હતા. શ્રીહરિરાયજીને સમ્પ્રદાયના માર્મિક સિદ્ધાન્તોનો લાભ પોતાના પિતૃચરણ શ્રીકલ્યાણરાયજીથી થયો હતો, શ્રીકલ્યાણરાયજીએ અનેક ગ્રન્થો લખ્યા છે, તે ઉપરથી શ્રીકલ્યાણરાયજીની મહાનુભાવતા સ્પષ્ટ સમજાય છે. શ્રીહરિરાયજીને શ્રીમહાપ્રભુજીના ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ હતો. આપ વારંવાર લખે છે કે, આધુનિક વૈષ્ણવોને પરમફલનું દાન કરનાર શ્રીમહાપ્રભુજી છે. માટે શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ દૃઢાશ્રય રાખવો, શ્રીમહાપ્રભુજીની કૃપાવિના

શ્રીહરિરાયચરણ

महानुभावा रसिका फलाढ्यास्तथा प्रियाणां विरहानलेन।
तदास्यविश्वासपराश्च दीना जयन्त्यमी श्रीहरिरायवर्या. ।

(चीमनशास्त्री)

આ માર્ગમા પ્રવેશ નહિ થાય. એવો આપનો મુદ્રાલેખ નીચે પ્રમાણે છે

तस्यैवास्य कृपापूर्णं प्रभु श्रीवल्लभाभिध ।
तदाश्रय सदा कार्यो मनोवाक्कायवृत्तिभि ।
सर्वं श्रीवल्लभाचार्यप्रसादेन भविष्यति ।
श्रीमदाचार्यचरणे मति स्थाप्या सदा स्वत ।

ભગવાનના મુખારવિન્દરૂપ કૃપાલુ પ્રભુ શ્રીવલ્લભાધીશ છે, વાણી મન કાયા અને ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિથી શ્રીમહાપ્રભુજીનો જ આશ્રય કરવો. શ્રીવલ્લભાચાર્યની કૃપાથી જ સર્વ સિદ્ધ થશે. માટે પોતે શ્રીમહાચાર્યચરણમા જ બુદ્ધિ સ્થાપવી. આ મુદ્રાલેખ આપણને શ્રીહરિરાયજીના મનનો ભાવ સ્પષ્ટ દર્શાવે છે.

શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીનો કેટલોક સમય મળતો હતો. શ્રીહરિરાયજીના વાક્યોનો ઉલ્લેખ અને આશયો શ્રીયમુનાષ્ટક વિગેરેની ટીકામા શ્રીપુરુષોત્તમજી નામ દઇ ઉતારેછે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે–શ્રીહરિરાયજીના અનેક ગ્રન્થોના વાચનનો લાભ શ્રીપુરુષોત્તમજીને મલ્યો છે શ્રીહરિરાયજીની વયોવૃદ્ધ અવસ્થા હતી ત્યારે શ્રીપુરુષોત્તમજી તરુણ હતા. શ્રીનાથજી સાથે વાર્તાલાપ કરવાનુ સૌભાગ્ય શ્રીહરિરાયજીને જ મલ્યું હતું. શ્રીગોવર્ધનધરણ શ્રીનાથજી શ્રીહરિરાયદ્વારા જ અન્યને જતાવતા. એક વખત દશદિગન્તવિજયી શ્રીગોસ્વામી શ્રીપુરુષોત્તમજી શ્રીનાથદ્વાર પધાર્યા, ત્યારે ઉષ્ણકાલનો સમય હતો, આ સમયે શ્રીપુરુષોત્તમજીએ મોતીની મોજડીઓ ધરાવા વિનતિ કરતા તિલકાયિતે રાજભોગ પર્યન્ત ધરાવા આજ્ઞા આપી, પરન્તુ પરિચારકને સમજાવી ઉત્થાપન પર્યન્ત ધરાવી રાખવાની યોજના કરી. સુકોમલ શ્રીનાથજી ઉનાળામા કેવી રીતે

લાંબો સમય મોજડી ધરી શકે ? આ વાત શ્રીનાથજીએ શ્રીહરિરાયજીને જણાવી, શ્રીહરિરાયજી આ વખતે શ્રીનાથદ્વારાથી થોડેક દૂર ખિમનોર ગામમા બિરાજતા હતા. પ્રભુનો પરિશ્રમ દૂર કરવાને આપ ઘોડેસ્વાર થયા. શ્રીનાથદ્વારા પધાર્યા અને મોજડીઓ સરકાવી લીધી.

શ્રીપુરુષોત્તમજીનું અગાધ પાણ્ડિત્ય હતું, પરન્તુ શ્રીહરિરાયજીનો મહાનુભાવ આગળ વધી જતો,શ્રીપુરુષોત્તમજીને શ્રીસુબોધિનીજીનું વાચન કરતા શંકા પડી, શંકાથી ખિન્ન થયા, શ્રીપુરુષોત્તમજીને ખેદવાળા જોઇ એક વૃદ્ધબાઇએ કારણ પુછયુ. શ્રીહરિરાયચરણદ્વારા કરેલા શ્રવણથી જ આપનો સન્દેહ દૂર કરી શકે એમ હોવાથી વૃદ્ધબાઇએ આજ્ઞા લીધી. વૃદ્ધબાઇએ તે પ્રસંગ શ્રીહરિરાયજી પાસે સાભલ્યો હતો, તે વર્ણવી બતાવ્યો, તેનાથી જ શંકા દૂર થતા શ્રીપુરુષોત્તમજીના આનન્દનો પાર ન રહ્યો.

શ્રીહરિરાયચરણ દીર્ઘાયુ હતા. ૧૨૦ વર્ષ ભૂતલ પર બિરાજ્યા, અને તે દરમ્યાન અનેક ગ્રન્થો આપે પ્રકટ કર્યા છે. કામાખ્યદોષવિવરણ, પુષ્ટિમાર્ગલક્ષણાનિ, સ્વરૂપનિર્ણય ષોડશ ગ્રન્થ ઉપર ટીકા વિગેરે અસખ્ય ગ્રન્થો લખ્યા છે. સાચી વાત છે કે-ફક્ત શ્રીહરિરાયજીના ગ્રન્થોદ્વારા શરૂઆતમા સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાન સપાદન કરીએ તો પ્રભુનું સ્વરૂપજ્ઞાન, દીનતા, માર્ગના મર્મરૂપ નિઃસાધનતા, શ્રીમહાચાર્યચરણનો દૃઢાશ્રય વિગેરે અલૌકિક શક્તિ તો ગ્રન્થોદ્વારા જ પ્રથમ પ્રકટ થઇ જાય, અરે શ્રીઠાકુરજીના મૂલ સ્વરૂપનું પણ ભાન થઈ જાય. માટે હાલના બાલકોને પણ આરભમા શ્રીહરિરાયજીના સરલ ભાવગૂઢ ગ્રન્થોથી જ સામ્પ્રદાયિક જ્ઞાન આપવામા આવે તો ઘણો જ ફાયદો થાય.

શ્રીહરિરાયજી.

શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીના લેખન ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે-પોતે પોતાને ગુરુતરીકે ન ઓળખાવતા ગુરુદ્વાર તરીખે કહે છે, પોતે ગુરુદ્વાર તરીખે રહી શરણાગત જીવને સાક્ષાદ્ગુરુ શ્રીમહાચાર્યચરણને શરણે લઇ જઇ તેમનોજ દૃઢાશ્રય કરવા આજ્ઞા કરે છે.

એક સમય શ્રીહરિરાયજી પરદેશ પધાર્યા હતા, આપના નાનાભાઇ શ્રીગોપેશ્વરજી પોતાના વહુજીસહિત સેવામા જ તત્પર રહેતા શ્રીહરિરાયજીને ભવિષ્યકાલનું સ્વરૂપ પણ સમજાતું, શ્રીગોપેશ્વરજીના વહુજી થોડાક સમયમા જ લીલા કરશે, એમ શ્રીહરિરાયજી જાણી ગયા. આ વિયોગાર્તિમા સેવા છુટી જશે; એમ જાણી શ્રીહરિરાયજી હરરોજ એક એક પત્ર લખવા માડ્યુ. શ્રીગોપેશ્વરજીને સેવામાથી નવરાશ મળે નહિ, તેથી તે પત્રો એક ગોખમા નાખી મુક્યાં. થોડાસમયબાદ શ્રીગોપેશ્વરજીના વહુજીએ લીલા કરી; શ્રીગોપેશ્વરજીના શોકનો પાર ન રહ્યો. તેમના સેવક વૈષ્ણવ હરિજીવનદાસે શ્રીગોપેશ્વરજીને કહ્યું કે-જો આ સમયે શ્રીહરિરાયજી હતે તો જરૂર આપને સમજાવત. શ્રીગોપેશ્વરજીએ પુછ્યુ કે-શ્રીહરિરાયજીના પત્રો આવે છે? ત્યારે હરિજીવનદાસે ગોખમા ધરેલા પત્ર પૈકી પ્રથમ પત્ર આપ્યુ, પત્ર વાચી શ્રીગોપેશ્વરજીના ચિત્તને પરમ આશ્વાસન મળ્યુ, શોક દૂર થયો. બીજા પત્ર વાચ્યા, શોક દૂર થયો, શાન્તિ મલી, સેવામા ચિત્ત લાગ્યું, આ ૪૧ પત્ર છે. તે શિક્ષાપત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આ શિક્ષાપત્ર ઘણુ જ ઉપયોગિ છે. આ વાચવાથી પ્રભુનો આશ્રય દૃઢ થાય, અને આદર્શ વૈષ્ણવ બનાવાને ઉપયોગિ શિક્ષણ આપે છે. આ શિક્ષાપત્ર તો વૈષ્ણવોના ઘરમા

દરરોજ સાંજરે વાર્તામા વચાય છે, અને તેનાથી ઘણો સારો ફાયદો થયો છે

આપની બેઠકો ગોકુલ, નાથદ્વાર, જેસલમેર, સાવલી, ડાકોર, જંબુસર, ખીમનોર વિગેરે સ્થલે છે. એ બેઠકો સૂચવી આપે છે કે–આપ પરદેશ પણ પધારતા અને વધારે શ્રીનાથજી પાસે ખીમનોર ગામમા બિરાજતા. અહો આપની ભગવત્સેવા-પરાયણતા! અહો ગ્રન્થાવલોકન અને ગ્રન્થલેખનશક્તિ! અહો દીનતા! અહો! શ્રીવિપ્રયોગરસપૂર્વક મહાનુભાવત્વ! એ શક્તિઓ શ્રીમહાચાર્યચરણાશ્રયદ્વારા જ મલી, અને તે જ શ્રીહરિરાયચરણના જીવનચરિત્રમાથી સમજાય છે

પ્રશ્ન (૧) શ્રીહરિરાયજી કઇ સાલમા પ્રકટયા? અને શ્રીમહાચાર્ય-ચરણથી કેટલી પેઢીએ?

(૨) શ્રીહરિરાયજીને બ્રહ્મસબંધ કોનુ હતુ?

(૩) શ્રીહરિરાયજી અને શ્રીપુરુષોત્તમજીની સરખામણી કરો.

(૪) શિક્ષાપત્રનો હેતુ વર્ણવો

પાઠ ૧૫–જય શ્રીકૃષ્ણ.

લોકમા પરસ્પર પ્રભુનુ નામ બોલવાનો ઘણો જ ઉત્તમ વ્યવહાર છે. આ રીતિ આપણા કાગળ પત્રના વ્યવહારમા પણ હજુ ચાલી રહી છે આપણે સામસામી મળતા અને કુકુમપત્રિકા વિગેરે સર્વ વ્યવહારમા અવશ્ય ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કરીએ છીએ. સારા સસ્કારી વૈષ્ણવ કુટુબોમા સવારમા ઉઠતા જ પોતાના વડિલવર્ગને ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કરવાની રીતિ આપણે જોઈએ છીએ, જેથી 'જય શ્રીકૃષ્ણ'ના વ્યવહારનો ઉચ્ચ આશય આપણે સમજવો જોઈએ. જય શ્રીકૃષ્ણને આપણે ભગવત્સ્મરણ કહીએ છીએ. ખરેખર તે ભગવાન્‌નુ જ સ્મરણ કરાવે છે. આપણે ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કોને ઉદ્દેશીને કહીએ છીએ? *આપણે પ્રાણીમાત્રના હૃદયમા બિરાજતા પ્રભુને ઉદ્દેશીને ' જય શ્રીકૃષ્ણ' કરીએ છીએ શાસ્ત્ર આજ્ઞા કરે છે કે—' બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ સામાસામી ઉભા થવુ, વિનય દર્શાવવો, નમસ્કાર કરવા, ભગવત્સ્મરણ કરવા, એ સર્વ વ્યવહાર હૃદયમાં બિરાજતા પ્રભુને ઉદ્દેશીને છે, એટલે ભગવદ્રૂપ સમજીને સર્વ વ્યવહાર કરીએ છીએ; માટે નીચ ઉચ્ચનો ભેદ રાખ્યાવિના સામાસામી ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કરવા. ભગવાન્‌નુ સ્મરણ નીચ અને ઉચ્ચ દરેક જાતિમાં સમાન રીતે કરવાથી આપણા હૃદયમા દરેક પ્રત્યે સમાનતાબુદ્ધિ સ્ફુરે છે, પ્રભુ દરેકના હૃદયમા બિરાજે છે, માટે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર એ ચારે વર્ણે પરસ્પર ભગવત્સ્મરણ છૂટથી કરવા, હુ બ્રાહ્મણ; આ શૂદ્રને ' જય શ્રીકૃષ્ણ' કેમ કરૂ? કે હુ શૂદ્ર આ બ્રાહ્મણને 'જય શ્રીકૃષ્ણ' કેમ

*શ્રીપુરુષોત્તમજી મહારાજનો ' जय श्रीकृष्णवाद ' નામનો ગ્રન્થ જુઓ.

કઇ ? એવી શંકા લાવવી નહિ. આપણે તો ભગવત્સ્મરણ કરતા ભક્તના હૃદયમા બિરાજતા ભગવાન્‌ની મનોહર મૂર્તિનુ સ્મરણ કરવુ છે. પછી તે બ્રાહ્મણ હો કે શૂદ્ર હો, ચાડાલ હો કે ગમે તે હો, જે હો તે હો તો પણ આપણે 'જય શ્રીકૃષ્ણ' કરવા. જેમ યતિલોકો સામાસામી મલે છે ત્યારે 'નમો નારાયણાય,' કહે છે, તેઓ પરસ્પર ભેદ રાખ્યા વિના સર્વને નારાયણરૂપ જાણીને બોલે છે, તેમ આપણે પરસ્પર ભેદ રાખ્યા વિના ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કહેવા. જો કોઇ ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કહેતા વર્ણાશ્રમના અભિમાનને લઈ કોઇ કોપી ઉઠે તો, વૈષ્ણવજને તેની ક્ષમા જ માગવી, અને તેને નમસ્કાર કરી શાન્ત કરવો, વધારે કોપાવવો એ વૈષ્ણવનું લક્ષણ નથી. ક્ષમા કરવી અને ક્ષમા માગવી એ વૈષ્ણવને ભૂષણરૂપ છે. આપણે કોઈ વર્ણને ખોટુ લગાડવા ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' કરતા નથી, આપણો આશય ઉમદા છે. પ્રભુનું નામ કર્ણદ્વારા હૃદયમા જાય અને હજારો પાપ ધોવાઈ શુદ્ધ થઈ જાય, એ 'જય શ્રીકૃષ્ણ નું માહાત્મ્ય છે જે નામથી અજામિલ જેવા પાપી, શુદ્ધ થઇ તરી ગયા, તેવા પવિત્ર નામથી આપણે સર્વ વ્યવહાર કરીએ છીએ. પત્રમા પણ ભગવત્સ્મરણ અથવા ' જય શ્રીકૃષ્ણ ' લખવા, અને સર્વ વ્યવહારમા પ્રભુના નામને જોડવા ટેવાવવુ જોઈએ. આવુ શુભાચરણ અમલમા મુકનારે 'સલામ' અને 'સાહેબજી' વિગેરે શબ્દોનો વ્યવહાર વૈષ્ણવોમા પરસ્પર ન જ કરવો જોઇએ જે આ ભગવત્સ્મરણ કરતા શરમાય તેને વૈષ્ણવ કેમ કહેવાય ? ભગવાન્‌નું નામ બોલતા કોણ શરમાય ! જે હૃદયબલ વગરનો હોય તે શરમાય.

પ્રશ્ન (૧) જય શ્રીકૃષ્ણ કોને ઉદ્દેશી કહો છો ?
(૨) જય શ્રીકૃષ્ણનો વ્યવહાર કયા ન કરવો ?
(૩) કોઈ જય શ્રીકૃષ્ણથી કોપે તો શુ કરવુ ?

પાઠ ૧૬-શ્રીદેવકીનન્દનજી.

શ્રીપ્રભુચરણ શ્રીગુસાંઇજીના પચમ પુત્ર શ્રીરઘુનાથજી થયા, અને એ શ્રીરઘુનાથજીના જ્યેષ્ઠકુમાર શ્રીદેવકીનન્દનજી છે. આપશ્રીનો પ્રાદુર્ભાવ સંવત ૧૬૩૪ ના માર્ગશીર્ષ સપ્તમીને દિવસે થયો છે. શ્રીગોકુલનાથજીના (ચતુર્થલાલજીના) જન્મદિનનો અને આ શ્રીદેવકીનન્દનજીના જન્મદિનનો ઉત્સવ એક સરખો જ આવે છે. શ્રીદેવકીનન્દનજી પ્રભાવશાલી હતા, આપશ્રીના અનન્ય પ્રભાવનું વર્ણન તેઓશ્રીના પુત્ર શ્રીરઘુનાથજીએ કરેલા નામકૌસ્તુભ ગ્રન્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. આ ગ્રન્થમા શ્રીદેવકીનન્દજીની નામાવલી યોજી છે, તે નામદ્વારા જ આપશ્રીના ગુણોનું વર્ણન કરેલુ છે.

શ્રીદેવકીનન્દનજીના માતુશ્રીનું નામ શ્રીજાનકીજી હતું. આપશ્રીના ધર્મપત્નીનું નામ શ્રીચન્દ્રાવલીજી હતું. શ્રીદેવકીનન્દનજીને ત્રણ લાલજી હતા શ્રીરઘુનાથજી, શ્રીલક્ષ્મણજી અને શ્રીવલ્લભજી.

સમ્પ્રદાયમા શ્રીમદ્ગોસ્વામિકુલમા અનેક વિદ્વાનો થયા છે. તે પૈકી શ્રીદેવકીનન્દજીનું પાણ્ડિત્ય પણ અગાધ હતું. જેમને બાલ્યાવસ્થામા શ્રીગુસાંઇજી અષ્ટાક્ષરમન્ત્રના ઉચ્ચાર પૂર્વક ખેલાવતા, જેમનાં આઠેક વર્ષ શ્રીગુસાંઈજીના સહવાસમાં ગયા, તેવા સત્સંસ્કારી ગોસ્વામિબાલક શ્રીદેવકીનન્દનજીનામાં સામ્પ્રદાયિક

શ્રીમહાપ્રભુજી સં૦ ૧૫૩૫ શ્રીરઘુનાથજી સં૦ ૧૬૧૧
શ્રીગુસાંઇજી સં૦ ૧૫૭૨ શ્રીદેવકીનન્દજી સં૦ ૧૬૩૪

સારા સસ્કાર હોય અને અગાધ પાણ્ડિત્ય હોય એ સંભવિત છે. સમ્પ્રદાયમા આ વાત પ્રસિદ્ધ છે કે—શ્રીગુસાઈજી અષ્ટાક્ષર-મત્રનો ધીમે ધીમે ઉચ્ચાર કરીને વાત્સલ્ય ભાવથી પોતાના હસ્તકમલને શ્રીદેવકીનન્દનજીના મુખ ઉપર ફેરવીને રમાડતા હતા, અને નામાવલીમા 'विट्ठलेशकराम्भोजसंलालितमुखाम्बुज' એવુ નામ છે. શ્રીવિટ્ઠલેશપ્રભુચરણના હસ્તકમલથી જેમના મુખારવિન્દને લાલન થયું હતું, અહો ! લોકોત્તર બાલકોનુ ખેલાવવુ પણ લોકોત્તર જ હોય છે. ખેલાવતા પણ અષ્ટાક્ષર-મત્રનો ઉચ્ચાર થાય, આવો ભગવન્મય વ્યવહાર ઉચ્ચ સસ્કાર કેમ ન પાડી શકે ? અત્યન્ત કોમલવયના બાલકના કર્ણમા શ્રીગુસાઇજીએ અષ્ટાક્ષરમત્રનુ બીજરૂપે સ્થાપન કરી શ્રીદેવકી-નન્દનજીનું ચારિત્ર્ય ભગવન્મય બનાવી દીધુ શ્રીપ્રભુચરણે અષ્ટા-ક્ષરદ્વારા પોતાનુ તેજ આપશ્રીનામા સ્થાપન કર્યું

આપશ્રીના આશ્રયમા અનેક વિદ્વાન્ પડિતો રહેતા તે પૈકી તારા નામના દક્ષિણી પડિતજી વૈષ્ણવધર્મ સ્વીકારી સામ્પ્રદાયિક દીક્ષા લઇ ગોકુલમા સદાય આપની પાસે જ રહેતા હતા, આ તારાનામના પણ્ડિતે 'વિદગ્ધમુખમડન' વિગેરે ગ્રન્થો ઉપર ટીકા ચોજી છે.

જ્યારે શ્રીગોકુલનાથજીને સંન્યાસી ચિદ્રૂપ સાથે ભારે વિગ્રહ થયો ત્યારે શ્રીદેવકીનન્દનજી પરગામ બિરાજતા હતા, આ વિપત્તિની ખબર પડતા જ આપ ભોજન પણ ન લેતા કાકાજી શ્રીગોકુલનાથજી પાસે કાશ્મીર તરફ પધાર્યા, અને હરાડી ભરાડી આગળ આપશ્રી કાકાજીને મલ્યા. આવી સમ્પ્રદાયને રક્ષણ કરવાની તીવ્ર લાગણી ગોસ્વામિબાલકો રાખતા, અને રાખવી જોઈએ.

આપશ્રીના નાનાભાઇ શ્રીગોપ લલાલજીએ કાઠીયાવાડાદિ દેશોમા ' જય ગોપાલીયા ' પથ પ્રવર્તાવ્યો છે. શ્રીગુસાઇજીની ફક આપ સગીતના શોખીન હતા. શ્રીગુસાઇજીની માફક આપે ક્તિમાર્ગનો પ્રચાર કરવા સર્વ તીર્થોની યાત્રા કરી છે ભક્તિ-ર્ગના અન્તરગ ધર્મોના પાલન ઉપરાન્ત બાકીના સમયમા ાપ વૈદિક (બહિરગ) ધર્મોનું પણ પાલન કરતા. કારણ કે ાપને તો વેદની રક્ષા કરવી છે. આપે ભાષ્યનિબધ વિગેરે ન્થો ઘણી જ નિપુણતાથી અવલોકયા હતા આપે શ્રીયમુ-ષ્ટકની ટીકા, બાલબોધ ઉપર પ્રકાશ, રસાબ્ધિમહાકાવ્ય, ાફલની ટીકા, અને નામરત્નાખ્યની ટીકા વિગેરે ગ્રન્થો ખ્યા છે, આ સર્વ ગ્રન્થો છપાઈ પ્રકટ થઇ ગયા છે. જે આપણે ,ત્પત્તિ થવાને અન્ય રઘુવશાદિ કાવ્યોનો ઉપયોગ ભણવામા ીએ છીએ, એને સ્થાને રસાબ્ધિકાવ્ય જો વ્યુત્પત્તિ માટે ણવામા આવે તો એક કામ દો કાજ થાય, માટે શાલા અને લમા આવા કાવ્યોનો ઉપયોગ જરૂર કરવો જોઈએ.

શ્રીદેવકીનન્દનજી કેટલા વર્ષ ભુતલ ઉપર બિરાજ્યા એ શ્ચય નથી, આવા ભગવન્નિષ્ઠ આચાર્યવંશશિરોમણિ શ્રીદેવકી-દનજીના ચરિત્રથી આપણને સમ્પ્રદાયની ઉચ્ચ ભાવના પ્રત્યક્ષ ી થાય છે. આવા ચરિત્રને વાચવાથી જ આપણા હૃદયમાં ાવદ્ભાવ સ્ફુરે તો નવાઇ નથી. કારણ કે તે શુદ્ધ ચારત્રમા જ માહાત્મ્ય રહેલુ છે.

1. (૧) શ્રીદેવકીનન્દનજી કઇ સાલમા પ્રકટયા ?
(૨) આપશ્રીના પિતા માતા ભાઈ અને પુત્રોના નામ આપો
(૩) આપે કયા ગ્રન્થો લખ્યા ?
(૪) શ્રીમહાપ્રભુજીથી કેટલી પેઢીએ આપ પ્રકટ થયા ?
(૫) શ્રીગુસાઇજી સાથે આપને કેવો સબધ હતો ?

પાઠ ૧૭–વૈષ્ણવચિન્હ.

જેમ રાજકીય પુરુષ પોતાના રાજચિન્હ ધરીને જ રાજદરબારમા જાય છે, જો રાજચિન્હ ધારણ કર્યા વિના દરબારમા જાય તો રાજા તેના ઉપર નારાજ થાય છે, તેવી રીતે આપણે તો પ્રભુના પ્રિય સેવક ઠર્યા આપણાથી પ્રભુના દરબારરૂપ આ જગત્‌મા પ્રભુચિન્હ વિના કેમ રહેવાય ? પલવાર પણ પ્રભુના સેવાચિન્હ વિના ન રહી શકીએ. કારણ કે પ્રભુ પોતાના સેવકને પલવાર પણ વિસરતા નથી. પ્રભુ તો તિલકમુદ્રા અને તુલસીમાલા ધારણ કરનારા સેવકની સેવા સ્વીકારે છે, માટે આપણે પ્રસાદી કુકુમથી ઊર્ધ્વતિલક કરવુ. ગોપીચંદનથી પ્રભુના નામની મુદ્રાએ કરવી, અને તુલસીમાલા રાતદિન ધારણ કરી રાખવી. તુલસીમાલા તો આપણી સામા થતા કલિના દોષોથી આપણને બચાવે છે. તુલસીમાલા વિના જો જલ પીવાય કે જમીએ તો મહાન્ દોષ લાગે છે; એવુ *શાસ્ત્રવચન છે. તુલસીમાલા એ શ્રીમહાપ્રભુજીનુ સ્મરણ કરાવેછે. માટે સવારે ઉઠતા સાજરે સૂતા તુલસીમાલાદ્વારા શ્રીમહાપ્રભુજીનુ સ્મરણ કરવુ તુલસીમાલા વિના સંધ્યા વિગેરે કંઇ પણ કર્મ કરે તો નિષ્ફલ જાય છે આપણી જપ કરવાની માલા પણ તુલસીની હોવી જોઈએ. આ સર્વ ચિન્હો ધારણ કરનાર વૈષ્ણવના શિવજી પણ વખાણ કરે છે.

यत्कण्ठे तुलसी नास्ति ते नरा मूढमानसा ।
अन्न विष्टा जल मूत्र पीयूषं रुधिर भवेत् ॥
तत सर्वेषु कालेषु धार्या तुलसीमालिका
क्षणार्ध तद्विहीनोपि विष्णुद्रोही भवेन्नर ॥ (पद्मपुराणे)

ये कण्ठलग्नतुलसीनलिनाक्षमाला
ये बाहुमूलपरिशोभितशङ्खचक्राः
ये वा ललाटफलके लसदूर्ध्वपुण्ड्रा-
स्ते वैष्णवा भुवनमाशु पवित्रयन्ति ।
(ब्रह्मोत्तरखण्डे दशमाध्याये)

જેમના કંઠમાં તુલસીમાલા, બાહુમાં શંખચક્ર વિગેરે ચિન્હો, લલાટમાં ઊર્ધ્વપુણ્ડ્ર છે, તે વૈષ્ણવો જગતને પવિત્ર કરે છે.

કેટલાક સમ્પ્રદાયમા તપેલી શંખાદિમુદ્રા ધારણ કરવાનો રીવાજ છે, તપેલી મુદ્રાનો શાસ્ત્રમા નિષેધ કર્યો છે માટે આપણે તપેલી મુદ્રા ન લઇએ. પણ ગોપીચન્દનથી જ મુદ્રા કરીએ. દણ્ડાકાર અથવા ભગવાનના ચરણારવિન્દની સમાન આકૃતિવાલુ તિલક કરવું. તેના મધ્યમા મુદ્રાઓ કરવી. ભગવાનના ચરણારવિન્દને ધારણ કરનારને ભગવાન્ કેમ વિસરે ? તિલક ભગવાનના ચરણનું સ્મરણ કરાવે છે.

આ વૈષ્ણવના બાહ્યચિન્હ હૃદયમા પણ વૈષ્ણવતા ઉત્પન્ન કરે છે. આ વૈષ્ણવચિન્હ ધારણ કરવામા જેને ગ્લાનિ આવતી હોય તો તેનામા આપણે વૈષ્ણવતાની આશા કેમ રાખી શકીયે ? માટે સ્વધર્મનો પ્રાણ ગયે પણ ત્યાગ ન કરવો. યજ્ઞોપવીતવત્ માલા ધારણ કરવી. એવી શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે. ચિદ્રૂપ નામનો સંન્યાસી માલાતિલકનો વેરી હતો, તેણે જહાગીર બાદશાહની મદદથી માલાતિલક ઉતરાવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ જબરહુમલા સામે શ્રીમહાપ્રભુજીના ચતુર્થ લાલજી શ્રીગોકુલનાથજીએ શાસ્ત્રાર્થ વિગેરે કરી માલાનું રક્ષણ કર્યું હતું. આ વખતે આપણા પૂર્વજોએ જે તિલકમાલાનુ રક્ષણ કરવા માટે પ્રાણ પાથર્યા છે, જે તિલકમાલા કંઠમાથી દૂર થતા અન્નજલનો

પણ ત્યાગ કર્યો હતો, તે તિલકમાલાને ધારણ કરવામા જો બેદરકાર રહીએ તો આપણને નીચું જોવુ પડે. તિલકમાલા નહિ ઉતરવાનો સત્યાગ્રહ કરનાર વીર દેવાભાઇએ જે જવાબ આપ્યો છે, તેથી માલાતિલક આપણા માર્ગમા પ્રાણ બરાબર વહાલા છે એમ સમજાશેઃ—

‘ માલા કેમ ઉતારીએ જે આપી છે જગદીશ,
એ કોણ છે માલા ઉતરાવે માલા બાંધી શીષ.
શીષ જે બાંધી છે તે શીષ સાથે જાય,
પણ હાથે કરી માલા ઉતારૂ એવુ કેમ કરી થાય.

પ્રશ્ન (૧) તિલક કેવુ કરવુ ? શાનાથી કરવુ ?
(૨) તિલક માલા વિના રેહેનારને થતા દોષો ?
(૩) તપ્તમુદ્રા આપણાથી ધારણ થાય ?

(આ પાઠમા નિબંધ સર્વ નિર્ણયનાગિરા ૬૪૨ ઉપરનો આવરણભંગ, તુલસીમાલા ધારણવાદ, શ્રીઊર્ધ્વપુંડ્રમાર્તણ્ડ, શંખચક્રધારણવાદ, વિગેરેમાથી ઉપયોગી પ્રમાણો યોજવા

પાઠ ૧૮—મનુષ્યજન્મ.

(રાગ બિહાગ)

મન તું અબહુ ચેત સવેરો. (ધ્રુવ) *
અનેક જન્મ તેં ભટકત ડોલત, કયા હુ સ્વાસ્થ્ય નહિ તેરો.–મ૦
પશુયોનિમેં પેટ ભરત તુ, ટરત નહિ ભવફેરો,
જ્ઞાનસહિત મનુષા દેહ પાયો, કરિ લે યતન ઘનેરો.–મ૦
યેહી જનમતે પાર પડેગો; પ્રભુ સન્મુખ જા નેરો,
દાસકી વિનતિ અબ માની લે; શ્રીવલ્લભ શરણ ગ્રહેરો.–મ૦

પાઠ ૧૯ શ્રીકૃષ્ણ.

ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણને વેદાન્તમા બ્રહ્મ, સ્મૃતિમાં પરમાત્મા, ભાગવતમા ભગવાન, એવા શબ્દથી કહે છે બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને રુદ્ર એ ત્રણ ગુણાવતાર છે. ભગવાન્ પુરુષોત્તમ નિર્ગુણ પર બ્રહ્મ છે. ભગવાન્ ક્ષર અને અક્ષર કરતા ઉત્તમ છે. ક્ષર એટલે તૃણથી આરભી બ્રહ્મા પર્યન્તને ક્ષર કહેવાય, અને અક્ષર તો ભગવાનના ધામરૂપ છે, ગણિતાનન્દ છે. ભગવાન અશ કલા આવેશ એવા અનેક અવતાર ધારણ કરે છે, પરન્તુ જ્યારે આપ પૂર્ણ અખડ સ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ કહેવાય છે. પાઠ ૩૩મા ભગવાનના ત્રણ સ્વરૂપ કહ્યા છે.

ભગવાન્ જ્યારે વ્યાપિવૈકુણ્ઠમાથી અહિ ભૂતલ ઉપર નીચે ઉતરે છે, ત્યારે તેને આપણે પ્રાકટ્ય–આવિર્ભાવ–અવતાર–એવા શબ્દથી કહીએ છીએ જો શૈવાલથી જલ ઢકાઇ ગયુ હોય તો આપણે જલને દેખી શકતા નથી, તેમ ભગવાને જગદ્ ઉત્પન્ન કરતી વખતે પોતાને રમણ કરવા ગુણમયી માયા પ્રકટિત કરી છે, તે જલને શૈવાલની માફક આડા પડદારૂપ થઈ આપણને ભગવાન્ના સ્વરૂપને દેખવા દેતી નથી. ભગવાન્ સર્વત્ર વ્યાપક છતા આપણને દેખવા દેતી નથી. પન્તુ જલના જેટલા ભાગમાથી શૈવાલ દૂર થાય તેટલા ભાગમા જલ દેખી શકાય છે. તેમ ભગવાન્ પોતાની ઇચ્છાથી જેટલા ભાગમાથી માયાનું આવરણ દૂર કરે તેટલા પ્રમાણમાં આપણને ભગવાનનુ સ્વરૂપ દેખાય છે.

જો સંપૂર્ણ અપસરણ ન કરતા અંશમાત્ર જ આવરણ દૂર કરે તો અંશાવતાર કહીએ છીએ. જો માયાનું આવરણ સંપૂર્ણ દૂર કરી પોતાના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ દર્શન કરાવે તો આપણે પૂર્ણાવતાર કહીએ છીએ. અવતાર એટલે વૈકુણ્ઠમાથી અત્ર નીચે ઉતરવું; એ અવતાર કહેવાય. સારસ્વત કલ્પમા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ જગદુદ્ધાર કરવાને માયાનુ સમ્પૂર્ણ આવરણ દૂર કરીને પૂર્ણ અખંડ પ્રકટ થયા, તેમને જ વૈદિક સમ્પ્રદાયવાળા કૃષ્ણ કહે છે સર્વ શક્તિયુક્ત પ્રકટ થયા તેથી **શ્રીકૃષ્ણ** કહીએ છીએ.

*શ્રીકૃષ્ણ શબ્દમા कृष् અને ण એમ બે મળીને શ્રીકૃષ્ણ થાય છે. कृष् એટલે સત્તા ण આનન્દદાયક છે, એ બન્ને મળી પરબ્રહ્મ સચ્ચિદાનન્દ એવો અર્થ થાય છે. માટે સર્વથી ઉત્તમોત્તમ દેવ +શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે એ જ સેવ્ય છે

પ્રશ્ન (૧) ભગવાનને શાસ્ત્રમા શુ કહે છે ?
(૨) અંશાવતાર ક્યારે કહેવાય ?
(૩) પૂર્ણાવતાર ક્યારે કહેવાય ?
(૪) શ્રીકૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ ?

---

* कृषिर्भूवाचकः शब्दः णश्च निवृत्तिवाचकः । तयोरैक्यं परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते । कृष्णस्तु भगवान् स्वयम् ।

\+ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનુ જે લોકવદ્પ્રસિદ્ધ સ્વરૂપ છે તેનુ આ વર્ણન થયુ ભગવાનનુ શૃંગારરસાત્મક સ્વરૂપ કે જે લોકવેદાતીત છે, જે અનુભવૈકવેદ્ય છે તેનુ વર્ણન પ્રસંગે કરીશુ આ સ્વરૂપ શ્રીગુસાંઈજી પ્રભુચરણે 'भावैरकुरित' શ્લોકમા અને શ્રીહરિરાયજીએ શ્રીકૃષ્ણશબ્દાર્થ નિરૂપણ' નામના ગ્રન્થમા સમજાવ્યુ છે, અને સુબોધિનીજીના ફલપ્રકરણમા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ્યુ છે, તે સ્વરૂપ અનુભવૈકવેદ્ય છે

પાઠ ૨૦-મૂર્તિ-સ્વરૂપ.

આપણા સમ્પ્રદાયમા મૂર્તિને સ્વરૂપશબ્દથી જ કહીએ છીએ. તેનું મર્મ વિચારવા જેવુ છે. અન્ય સમ્પ્રદાયોમા મૂર્તિપૂજકો જેમ મૂર્તિ અને મૂર્તિની અંદર રહેલા દેવતા જુદા માને છે* તેમ આપણા સમ્પ્રદાયમા નથી. આપણા સમ્પ્રદાયમા સાક્ષાત્ ભગવત્સ્વરૂપે જ બિરાજે છે, ભગવાન્ જુદા અને આ સ્વરૂપ જુદુ એવી માન્યતા જ નથી+ પ્રભુ પણ મૃદાદિ સ્વરૂપદ્વારા જીવનો ઉદ્ધાર કરવાની ઈચ્છા થતા આપ તે સ્વરૂપે જ પ્રકટ થાય છે. જ્યા હસ્ત ત્યા હસ્ત. જ્યા મુખ ત્યાં મુખ, જ્યા પાદ ત્યા પાદ, એમ સ્વેચ્છાથી જ મૃદાદિસ્વરૂપે જ પ્રકટ થાય છે. આ સ્વરૂપમા જ પોતાના સર્વ ધર્મો પ્રકટે છે માટે પ્રભુને કડાં વિગેરે જે શૃંગાર ધારણ થાય છે તે સાક્ષાત્ અંગને કરાય છે.અગ્નિને અડકતા દાહ થાય તેમ આ સ્વરૂપના સેવન-સ્પર્શથી આપણા પાપ બળી જ જાય. આ સ્વરૂપનો અપરાધ એ ભગવાન્નો જ અપરાધ થાય છે માટે શીત વિગેરે ઋતુનો વિચાર કરી આપણા સમ્પ્રદાયમા ભગવાન્ને જેમ સુખ થાય તેમ સેવા કરવામા આવે છે, ઉપાસનામાર્ગમા મન્ત્રાદિકથી

---

* (न प्रतीकेन हि स ४-१-४)

+ કેટલાક લોકો ઇશ્વિર પ્રત્યે શ્રદ્ધા થવા પુરતી જ મૂર્તિપૂજા સ્વીકારે છે મૂર્તિને જડ માને છે, આરભમા પગથીઆ રૂપ માને છે પરતુ એ માન્યતા બહુ જ ખોટી છે જે વસ્તુને માણસે ખાત્રી કરી કે આ તો જડ છે, તો પછી તેના પૂજનથી શુ ફલ ? પરમાત્મા ઉપર શ્રદ્ધા કેમ થાય ? જડ માનીને સેવા શૃગાર કેમ સભવે ?

આવાહન કરે છે. ભક્તિમાર્ગમા તો પ્રેમથી તે સ્વરૂપમા જ પ્રકટ થાય છે. ઉપાસનામાર્ગમા મૂર્તિના સુખનો વિચાર નથી, પણ વિધિનો વિચાર છે. ભક્તિમાર્ગ સ્નેહમાર્ગ હોવાથી પ્રભુના સુખનો વિચાર કરવો જ જોઈએ. અને આ દૃષ્ટિએ આપણા માર્ગનો સેવાપ્રકાર રચાયો છે.

ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું જ સ્વરૂપ સેવવુ પરબ્રહ્મ શ્રીયશોદોત્સઙ્ગલાલિત શ્રીગોપીજનવલ્લભ તે સ્વરૂપરૂપે પ્રકટ થાય છે, અને ભકતને સ્વીકારે છે. શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર વિના અન્ય સ્વરૂપોમા તો વિભૂતિ કે આવેશનો જ પ્રવેશ થાય છે. તેમા સાક્ષાદ્ ભગવત્સ્વરૂપ પ્રકટ થતું નથી, તેથી આપણે શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું જ સ્વરૂપ સેવીએ. આ સ્વરૂપને જેમ જેમ સુન્દર થાય તેમ તેમ પ્રેમપૂર્વક શૃંગાર વિગેરે ધરાવવુ. શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા મુજબ શ્રીઠાકુરજીના સુખનો વિચાર કરી સેવા કરવી. આપ સર્વત્ર જલમા સ્થલમાં વસ્તુમાત્રમાં વ્યાપક છતા પ્રહ્લાદાદિ ભક્તોનો ઉદ્ધાર કરવા ઇચ્છાશરીર ધારણ કરી પ્રકટ થાય છે શ્રીગોવર્ધનધરનું સ્વરૂપ પણ આ કલિના જીવોનો ઉદ્ધાર કરવા ગિરિરાજમાથી પ્રકટ થયું તેમ શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપે આપ ભકતને ઘેર સ્વરૂપ રૂપે પ્રકટી બિરાજે છે. માટે પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના સ્વરૂપને પધરાવી આપણે ઋતુના અનુસાર પ્રેમથી સેવા કરવી

સાર—હસ્તપાદાદિક સ્વરૂપે સાક્ષાદ્ ભગવાન્ શ્રીગોપીજનવલ્લભ જ પ્રકટ થાય છે માટે તે સ્વરૂપના સુખનો વિચાર કરવો અન્યસ્વરૂપમા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનુ પ્રાકટ્ય નથી મૂર્તિ એ સાક્ષાદ્ ભગવત્સ્વરૂપે છે

प्रथमा कक्षा समाप्ता.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ભાગ ૧.

(દ્વિતીયા કક્ષા.)

मयि चेदस्ति विश्वास.
श्रीगोपीजनवल्लभे ।
तदा कृतार्था यूय हि
शोचनीय न कर्हिचित्

જુઓ વિશ્વાસ મારામા, ગોપિકાનાથમા હશે
તમે કૃતાર્થ છો તેથી, પછીના શોચવુ રહેશે

શ્રીમહાપ્રભુજી પ્રત્યે શ્રીભગવદુક્તિ.

द्वितीयकक्षा.

પાઠ ૨૧–પુષ્ટિમાર્ગનું મૂલ.

*અનુગ્રહ એ પુષ્ટિમાર્ગનુ મૂલ છે. આ વાત આપણે શાસ્ત્રીય દૃષ્ટાન્તથી વિચારીએ. જ્યારે આપણે કોઇ લાબે પન્થે ચઢી ગયા હોઇએ, ત્યારે જે આપણને સરલ માર્ગ દર્શાવે છે, તેને આપણે કૃપાલુ અથવા અનુગ્રહવાલો કહીએ છીએ. એક સભામા એક મહાન્ પાપીએ આવીને હાથ જોડી સભાસદોને વિનતિ કરી કે–હુ મહાન્ પાપી છુ, મારે પાપમાથી શુદ્ધ થવું છે, પરંતુ શાસ્ત્રમા પાપ ધોવાને જે મોટી શુદ્ધિ કહી છે તે મારાથી બની શકે એવી નથી, માટે કૃપા કરી મારી શક્તિ જોઇ આપ આજ્ઞા કરો. સભાસદોએ દયા વિચારી, કૃપા કરી તેને તેની શક્તિ મુજબ એક સરલ શુદ્ધિ દર્શાવી. અને તે પ્રમાણે શુદ્ધિ કરવાથી તે પાપી પાપમાથી મુક્ત થયો. આ સભાસદોની કૃપાનું પરિણામ છે. સભાસદોમા સરલ માર્ગ દર્શાવવા કૃપા હતી તેથી પાપી શુદ્ધ થયો.

તેમ ભગવાને શાસ્ત્રના અનેક માર્ગો દર્શાવ્યા છે તેમા સરલમા સરલ માર્ગ આ જીવોને તરવાને માટે દર્શાવ્યો છે.

भक्तिमार्गस्य कथनात्पुष्टिरस्तीति निश्चय ।

ॐ ‘ષોડશ’ શ્રીપુરુષોત્તમજીની ટીકામાથી આ પાઠ રચ્યો

* અન્વય અને વ્યતિરેકથી આ વાત સાબીત કરવી છે

અન્વયમાં દૃષ્ટાન્ત સભાનુ છે જ્યા અનુગ્રહ છે ત્યા સરલમાર્ગદર્શન છે જ્યા જ્યા સરલમાર્ગ દર્શાવ્યો છે ત્યા ત્યા અનુગ્રહ છે સભાએ સરલમાર્ગ દર્શાવ્યો એ અનુગ્રહનુ દૃષ્ટાન્ત છે

વ્યતિરેકમાં નૃગરાજાનુ દૃષ્ટાન્ત આગળ આપેલુ છે જ્યા અનુગ્રહ નથી ત્યા સરલમાર્ગદર્શન નથી નૃગરાજાને સરલમાર્ગ ન દર્શાવતા તેનો પતન કર્યો, એ અનુગ્રહ ન હોવાનુ દૃષ્ટાન્ત છે

જેનુ નામ ભક્તિમાર્ગ છે. ભક્તિમાર્ગ એવો સરલ છે કે–જેમ સારા માર્ગમા આખ મીચી દોડનાર માણુસ ન ઠોકર ખાય કે ન પડે, તેમ આ ભક્તિમાર્ગમા ચાલનાર ન ઠોકર ખાય કે ન પડે 'धावन् निमील्यवान् नेत्रे न स्खलेन्न पतेदिह' આવો જે સરલ માર્ગ ભગવાને દર્શાવ્યો એ જ ભગવાનની કૃપાનુ પરિણામ છે. એ જ અનુગ્રહમાર્ગનુ અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરે છે. સરલ છતા ઉત્તમ ફલને આપનારા એવા આ ભક્તિમાર્ગનુ દર્શન ભગવાને જ કરાવ્યું. શ્રીગોપીજનોને પણ અનુગ્રહમાર્ગનુ દર્શન આપણને કરવાને જ ભૂતલ ઉપર પ્રકટ કર્યા. તેમને તમામ રાજસ સાત્વિક વિગેરે બનાવી પ્રભુએ જ તેમનુ તામસપણું રાજસપણું અને સાત્વિકપણું દૂર કર્યું. નિર્ગુણ કર્યા. આ તો અનુગ્રહથી તામસમા પણ તામસનો ઉદ્ધાર કરવાનો સબલ દાખલો ભૂતલ ઉપર ભગવાને બેસાડચો. અનુગ્રહ કરવા જ શ્રીગોવર્ધનગિરિને શ્રીહસ્તમા ધર્યો. જે ભક્તિમાર્ગનો ઉપદેશ આપ્યો તે પુષ્ટિનુ સંસ્થાપન કરવા જ. ભગવાન્ અવતાર ધારણ કરે છે. કૃષ્ણાવતારતો પુષ્ટિ–અનુગ્રહપાત્ર ભક્તો માટે જ છે. હવે સમજ્યા હશો કે–ભગવાન્મા અનુગ્રહ નામનો ધર્મ છે, તે ધર્મ ભક્તિમાર્ગદ્વારા આપણને પ્રકટ દેખાડી આપ્યો છે. કૃપા અજમાવાનું સ્થાન જ ભક્તિમાર્ગ છે. વસ્તુતસ્તુ ભક્તિનુ દાન જ અનુગ્રહનું મૂલ છે.

જ્યાં અનુગ્રહ નથી ત્યા સરલમાર્ગ ન જ દેખાડે તેને માટે નૃગ રાજાનો દૃષ્ટાન્ત વિચારીએ. નૃગ રાજા કરોડો ગાયોનું દાન કરતો. એક વખત દાનમા એક બ્રાહ્મણની ગાય અપાઈ ગઈ. દાન લઈ જતા બ્રાહ્મણના હાથમા પોતાની ગાય દેખી. બ્રાહ્મણ વઢવા લાગ્યો. બન્ને વઢતા વઢતા નૃગ રાજા પાસે આવ્યા. રાજાએ જે ગાય ઉપરથી હક છોડી દે તેને એક

કરોડ ગાય આપવા કહ્યુ, કાલાવાલા કર્યાં, પણ કોઇને દયા ન આવી અને તેને નરકભોગી થવુ પડયુ. જેનામા અનુગ્રહ ન હોય તે સરલ રસ્તો ન જ દર્શાવે. આ બ્રાહ્મણમા અનુગ્રહ ન હતો તેથી નૃગનો પાત કર્યો. જ્યા અનુગ્રહ નથી હોતો ત્યા સરલ માર્ગ ન દર્શાવે પ્રભુએ કર્મ અને જ્ઞાનના ક્લેશમાથી બચાવી પોતાના ભક્તોને સરલ માર્ગ *ભક્તિમાર્ગ દર્શાવ્યો, એ જ આપની કૃપા–પુષ્ટિ–છે.

આ કૃપા–અનુગ્રહ–ભગવાનનો સ્વતત્ર ધર્મ છે. ×ભગવદિચ્છા કરતા તે જુદો છે ઇચ્છા શક્તિને અનુગ્રહ અધીન છે. પ્રભુ જેના ઉપર સ્વતન્ત્ર ઇચ્છાથી અનુગ્રહ કરે તેને જ ભક્તિ મળે. આ ભક્તિ જેને પ્રાપ્ત થાય, તેને જ આપણે પુષ્ટિસૃષ્ટિ અથવા પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્ત તરીકે કહીએ છીયે. અર્જુન અને દ્રાપદીના દુ ખ પણ અનુગ્રહથી જ દૂર કર્યા. શરણભાવના પણ અનુગ્રહ વિના ન થાય. સર્વસમર્થ પ્રભુએ વિશેષ અને સામાન્ય અનુગ્રહ કર્યાના દૃષ્ટાન્ત ભાગવતમા અનેક સ્થલે છે. એ તેમની સ્વતન્ત્ર નિયામિકા લીલાની બલીહારી છે.

(૧) અન્વયવ્યતિરેકથી અનુગ્રહનુ દૃષ્ટાન્ત આપી સમજાવો

(૨) અનુગ્રહ અને ઇચ્છા એક કે જુદા ?

---

* भक्तियोग पुरवोक्त प्रीयमाणाय तेऽनघ।
भक्तिरस्य भजन तदिहाऽमुत्रोपाधिनैराश्येनामुष्मिन्मनःकल्पनम् ।
(आथर्वणोपनिषद्) ।
भक्त्याहमेकमा ग्राह्य । भक्त्या त्वनन्यया शक्य. अहमेव विधोर्जुन ।
वशे कुर्वन्ति मां भक्त्या सत्स्त्रिय. सत्पति यथा ।

આ ભક્તિ અનુગ્રહસાધ્ય છે એવુ ભક્તિહેતુમા સિદ્ધ કર્યુ છે.

× 'यस्यानुग्रहमिच्छामि' આ વાક્યમા અનુગ્રહ અને ઇચ્છા જુદા સ્પષ્ટ વર્ણવ્યાં છે

પાઠ ૨૨–શ્રીમહાચાર્યચરણોક્ત શિક્ષા.

એક વખતે અડેલમા શ્રીમહાચાર્યચરણે સન્યસ્ત લેવાને શ્રીમહાલક્ષ્મીજી પાસે આજ્ઞા માગી, આજ્ઞા ન મલી. ત્યારે સં० ૧૫૮૭ ના વૈશાખ વદિ ૧૦ ના રોજ નિજ અગ્નિસ્વરૂપ-માથી અગ્નિને પ્રકટાવી પોતાની પર્ણકૂટીને સળગાવી, એટલે શ્રીમહાલક્ષ્મીજીએ 'જલ્દી નિકલો જલ્દી નિકલો' એમ કહ્યું. શ્રીમહાચાર્યચરણે આ શબ્દોને આજ્ઞાર્થક માનીકૌપીન અને કમણ્ડલુ લઇ આપ કાશી પધાર્યા. હનુમાન્ ઘાટ ઉપર સન્યાસ લઇ એક માસ ને આઠ દિવસ અનશન (ન આરોગવાનુ) વ્રત લઇને અને તેમા છેલ્લા આઠ દિનસ મૌન વ્રત ધારણ કર્યું. આ વાત જાણીને, શ્રીગોપીનાથજી અને શ્રીગુસાઇજી, વૈષ્ણવો સહિત કાશી પધાર્યા. રથયાત્રાના દિવસે મધ્યાન્હે આસુરવ્યામોહલીલા (તિરોભાવ) સમયે શ્રીગોપીનાથજી વિગેરેએ વિનતિ કરી કે–અમારુ શું કર્તવ્ય ? ત્યારે આપે જે ઉપદેશ લખી આપ્યો તે નીચે પ્રમાણે છે.–

यदा बहिर्मुखा यूय भविष्यथ कथञ्चन ।
तदा कालप्रवाहस्था देहचित्तादयोप्युत ॥ १ ॥
सर्वथा भक्षयिष्यन्ति युष्मानिति मतिर्मम ।
न लौकिक प्रभु' कृष्णो मनुते नैव लौकिकम् ॥ २ ॥
भावस्तत्राप्यस्मदीयः सर्वस्वश्चैहिकश्च सः ।
परलोकश्च तेनाय सर्वभावेन सर्वथा ॥ ३ ॥
सेव्यः स एव गोपीशो विधास्यत्यखिल हि नः ।

'જો બહિર્મુખ થશો તો દેહચિત્ત વિગેરે કાલપ્રવાહી બની જશે. આ કાલપ્રવાહી દેહ ચિત્ત સર્વથા તમારું ભક્ષણ કરશે એટલે તમને કોઇ પણ પ્રકારે પ્રવાહી કરી દેશે. ભગવાન્

શ્રીકૃષ્ણ સર્વથી પર છે. લૌકિક નથી, માટે પ્રવાહિકે (બહિર્મુખે) કરેલી સેવાનો સ્વીકાર નહિ કરે. આપણું આ લોક સમ્બન્ધિ અને પરલોક સમ્બન્ધિ સર્વ પ્રભુ જ છે. માટે નિરોધલક્ષણમા કહ્યામુજબ પ્રભુનું ગુણગાન કરવુ. અને શ્રીઠાકુરજીની સેવા ચિત્ત દઈ કરવી.'

(બહિર્મુખ કરાવનાર નીચેના ચાર કારણો છે પ્રભુ વિના અન્યનો આશ્રય કરવો. પ્રભુને અર્પણ કર્યા વિના લેવું અસહાલાપ-જૂઠું અથવા બીન ઉપયોગી બોલવું* અને ચિત્તમા લૌકિકેચ્છા પેદા કરે એવાનો સઙ્ગ કરવો. આ ચાર કારણથી બહિર્મુખતા થાય છે. માટે તેનાથી ખાસ ચેતતા રહેવુ.)

પછી શ્રીઠાકુરજીએ પ્રકટ થઇ સાક્ષીતરીખે દોઢ શ્લોકકહ્યોઃ-

मयि चेदस्ति विश्वासः श्रीगोपीजनवल्लभे ।
तदा कृतार्थो यूयं हि शोचनीय न कर्हिचित् ॥
मुक्तिर्हित्वान्यथारूपं स्वरूपेण व्यवस्थिति ॥'

જો મારા શ્રીગોપીજનવલ્લભસ્વરૂપમા વિશ્વાસ હશે, તો તમે કૃતાર્થ જ છો પછી શોક કરવાનો નહિ રહે. બહિર્મુખતા નહિ થાય. અન્યથારૂપ ત્યજીને એટલે અષ્ટાવિંશતિ તત્ત્વરૂપનો ત્યાગ કરીને નિર્વિષયરૂપે જીવ સ્થિતિ કરે તે મુક્તિ કહેવાય.

પ્રશ્ન (૧) સન્યાસની આજ્ઞા લીધાનુ વર્ણન કરો
(૨) શિક્ષાનો સાર કહો
(૩) બહિર્મુખતા શાથી થાય ?
(૪) પ્રભુએ આપેલો બોધ કહો

* કેટલાક સેવા કરતે કરતે વાતો ગપાટા મારે છે અને સેવાથી બાકીનો સમય ઠઠ્ઠા મસ્કરીમા કાઢે છે એ બહિર્મુખતાનુ લક્ષણ છે.

પાઠ—૨૩ સ્વધર્મનિર્ણય.

એક વખત સ્વધર્મનો નિર્ણય કરવાને મહાસભા ભરવામા આવી, આ સભામાં *કોઇ કહે સત્ય બોલવું એ જ ધર્મ. કોઇ કહે સદાચાર પાલવા એ જ ધર્મ. કોઇ યજ્ઞ કરવા એને જ ધર્મ કહેવા લાગ્યા. કોઇ વર્ણાશ્રમ ધર્મ પાળવા, એ જ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવા લાગ્યા. ભારે વાદવિવાદ ચાલ્યો; પરન્તુ કોઈ પણ નિર્ણય ઉપર ન આવ્યા. ત્યારે સર્વ સભાસદો મળી ધર્માચાર્ય પાસે ગયા, અને વિનયપૂર્વક વિનતિ કરી.

સભાસદ—અમારી ધાર્મિક સભામા મતભેદ પડ્યો છે. ધર્મના અનેક સ્વરૂપ કહે છે. આપની પાસે અમે સ્વધર્મ સમજવા આવ્યા છીએ. કૃપા કરીને ધર્મ સમજાવશો.

ધર્માચાર્ય—માણસના કલ્યાણ માટે શાસ્ત્રમા અનેક વિચારો કરવામા આવ્યા છે. દરેકને શાસ્ત્ર તો ધર્મ તરીકે જ વર્ણન કરે છે, પરન્તુ અમે સર્વશાસ્ત્રને વિચારી એક મહાધર્મનો નિર્ણય કર્યો છે. ધર્મ એવો હોવો જોઇએ કે—તે સર્વજીવમાત્ર પાળી શકે, ધર્મ એવો હોવો જોઈએ કે—જે પાળવાથી અન્ય સર્વ ધર્મની સિદ્ધિ થઈ જાય ધર્મ એવો હોવો જોઇએ કે—જેનાથી જીવનું પરમ કલ્યાણ થાય, ધર્મ એવો હોવો

---

* धर्ममेके यशश्चान्ये काम सत्य दम शम, अन्ये वदान्ति स्वार्थं वा ऐश्वर्यं त्यागभोजने'। 'वदन्ति कृष्ण श्रेयांसि बहूनि ब्रह्मवादिन'। (भागवतस्क० ११)

જોઇએ કે–જે સર્વ દેશ અને સર્વ કાલમા થઇ શકે, ધર્મ જ સર્વ પાપ બાલી આપણને શુદ્ધ કરે, એવો જો વિશ્વવ્યાપી ધર્મ હોય તો+ સેવાધર્મ જ છે. કે જે સર્વ જીવમાત્ર તેને સ્વધર્મ તરીકે વધાવી શકે છે

સભાસદ—ત્યારે શુ સત્ય બોલવુ, સધ્યાદિ નિત્યકર્મ, વર્ણાશ્રમધર્મ, આચારધર્મ, યોગ, તપ, યાગ, વિગેરે ધર્મ નથી? આપ સેવાનેજ સ્વધર્મ કેમ કહો છો?

ધર્માચાર્ય—એ સર્વને અમે પણ ધર્મ જ કહીએ છીએ. જીવને દેહ ધારણ કર્યા પછી સત્ય બોલવુ, સદાચાર પાલવા, ઉપનયન સસ્કાર પછી તેને વૈદિક સન્ધ્યા અગ્નિ-હોત્રાદિક કરવા જોઈએ, પરન્તુ આપણા બ્રહ્મવાદી તત્ત્વવેત્તા આગળ વધીને એક મહાન્ ધર્મને ઉપદેશે છે. કે જે ધર્મમાં જ સર્વ ધર્મની સિદ્ધિ થઇ જાય છે.

સભાસદ—કેવી રીતે?

ધર્માચાર્ય—સેવાધર્મ જ એવો સુન્દર છે, તે પ્રેમની પરાકાષ્ઠા ઉપર રચાયો છે. *સેવાધર્મ આચરનારને 'સર્વમા પ્રભુ બિરાજે છે', એવું ભાન તેને પ્રથમ પગથીએ થાય છે. બીજા જીવનો દ્વેષ કરવો એ ભગવાન્‌ના દ્વેષ કરવા બરોબર સમજે છે. એટલે દયા એ તેનો ધર્મ થયો. સેવાધર્મથી પ્રેમનો પ્રવાહ તેના હૃદયમાં ઉછળી રહ્યો હોય છે, ત્યા આગળ ક્રોધ કરવો અને અસત્ય બોલવુ, એવા દુર્ગુણો આ પ્રેમીના હૃદયમા કેમ ઉતરે?

અપવિત્ર માણસ પ્રભુની પાસે કેમ જઇ શકે? શુદ્ધ

+ જુઓ ભાગવત સ્કધ ૧૧ અધ્યાય ૧૪

* 'सर्वभूतेषु मद्भावो मद्भक्तिं विन्दतेऽचिरात्' (भा० ११-१८-१४)

ાચાર વિના સેવાધર્મ કેમ સચવાય ? આ ભક્તને સેવા-
કરવો હોય તો પવિત્રાચાર રાખવો જ જોઇએ, આ પ્રેમીને
સ્થાન શ્રીપુરુષોત્તમ છે. સર્વ જગત્મા બિરાજે છે,
ભક્તના હૃદયમા પ્રેમથી પ્રકટે છે. આ વૈષ્ણવજનના
તે જ બને છે. સેવાધર્મ જ એવો પ્રબલ છે કે
સર્વ પાપને બાલી શુદ્ધ બનાવે છે. પરમશ્રેય મેલવવામા
તી ગમે તેવી હરકતો પણ આ ભક્તિબલ આગળ ટકી
નથી. ×જે કાર્ય યજ્ઞથી યોગથી કે તપથી સિદ્ધ ન થાય
ર્ય સેવાધર્મથી સિદ્ધ થાય છે. જે કાર્ય વેદો ભણવાથી,
આપવાથી સિદ્ધ ન થાય તે કાર્ય સેવાધર્મથી જ સિદ્ધ
જાય છે. માટે જ વેદે સેવાધર્મ ઉપદેશ્યો. સૂત્રકાર પણ
ર્મને જ કહે છે–ગીતા અને ભાગવત પણ પોકારી પોકારી
ર્મ જ ઉપદેશે છે. માટે તમે પ્રભુને શરણે જઇ સેવા-
જ કરો.

સભાસદ—સેવાધર્મમા બીજા ધર્મો કરતાં વધારે પ્રબલતા
નું કારણ શું ?

ધર્માચાર્ય—સાભળો, જરા ઉંડા ઉતરવાની જરૂર છે.
બે પ્રકારના છે દેહધર્મ અને આત્મધર્મ. દેહને ઉદ્દેશીને

+ स्वपादमूल भजत' प्रियस्य त्यक्त्वान्यभावस्य हरि: परेश' ।
यश्चोत्पातित कथाचिद् धुनोति सर्वे हृदि सन्निविष्ट. ।

× नाह वेदैर्न तपसा न ज्ञानेन न चेज्यया,(गीता) । मन्ये धनाभिजनरूप-
ोजस्तेज'प्रभावबलपौरुषबुद्धियोगा । नाराधनाय हि भवन्ति परस्य पुसो
तुतोष भगवान् गजयूथपाय । (भा. १-९-३)

न दान न तपो नेज्या न शौच न व्रतानि च । पीयतेऽमलया भक्त्या
ाद्विडम्बनम् । (भा० ७-७-५२)

કહેવામાં આવેલા ધર્મો કરતા આત્માને ઉદ્દેશી કહેવામા આવેલા ધર્મ બલવાન છે. જુઓને બ્રાહ્મણપણું, ક્ષત્રિયપણું, વૈશ્યપણુ, શૂદ્રપણું એ દેહને છે, જીવને નથી, જીવ તો હરેકમા સરખોજ છે. માટે બ્રાહ્મણ વિગેરે જાતિ કે આશ્રમને ઉદ્દેશીને સ્મૃતિમા જે ધર્મો કહેવામા આવેલા છે તે ધર્મો દેહને ઉદ્દેશી કહેવામા આવેલા છે. અને સેવાધર્મ તો આત્મધર્મ છે. તેમ જ યોગથી આત્મચિન્તન કરવું, સેવાધર્મથી પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા એ આત્મોન્નતિનો માર્ગ છે. તેથી તે દેહના ધર્મો કરતા વધારે બલવાન્ છે. આ વાત ધ્યાનમા આવી ?

સભાસદ—હા, ત્યારે તો શાસ્ત્રમા એક એકથી વધારે ચઢિયાતા ધર્મોનું સ્પષ્ટીકરણ હોવુ જોઇએ ?

ધર્માચાર્ય—જો તમે સમજો તો એ શાસ્ત્રપ્રણાલી અમે વર્ણવીએ.

સભાસદ—કૃપાનાથ! અમે નહિ સમજીએ તો ફરીથી પુછીશું.

***ધર્માચાર્ય**—જુઓ, (૧) શાસ્ત્રમા ઐશ્વર્ય આપનારા, આરોગ્ય આપનારા ધર્મનો ઉપદેશ આપતા કેટલાક દેવો અને ગ્રહોની ઉપાસના કરવાનું કહ્યું છે, તેના કરતા (૨) સ્વર્ગરૂપી ફલ આપનાર સત્યબોલવું જુદા જુદા દેવોના વ્રત કરવાં વિગેરે ધર્મ બલવાન્ છે, કેટલાક અંશે ચઢિયાતો છે. તેના કરતા (૩) વર્ણાશ્રમ ધર્મ અને સ્વર્ગાદિફલ આપનાર વૈદિક ધર્મ ચઢિયાતો છે. તેના કરતા (૪) ઈશ્વરાર્પણ કરાતો યાગાદિ ધર્મ બલવાન્ છે.

(૧) બહિરંગતમ (૨) બહિરંગતર (૩) બહિરંગ (૪) અન્તરંગ
*(આ વાક્યો શ્રીસુબોધિનીજીના છે)

તેના કરતા (૫) યોગાદિ સાધનોથી આત્મચિન્તન પ્રકાર ઉત્તમ છે. તેના કરતા (૬) પણ ભગવત્સંબધી સેવાધર્મ સૌથી ઉત્તમ છે, એ જ ધર્મ સૌથી બલવાન્ છે, આ સેવાધર્મ જ સર્વ જીવનો ધર્મ છે શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ જ સેવાધર્મને સ્વધર્મ તરીકે ઉપદેશ્યો છે.

सर्वदा सर्वभावेन भजनीयो व्रजाधिप ।
स्वस्यायमेव धर्मो हि नान्य. क्वापि कदाचन ।

'હમેશાં પ્રભુને સર્વભાવથી ભજવા, એ જ જીવમાત્રનો ધર્મ છે, કોઇ પણ દેશમા કે કોઈ પણ કાલમા જીવનો બીજો ધર્મ નથી.' આ સ્વધર્મ ન આચરે તો જીવ દોષિત થાય.

સભાસદ—આ સેવાધર્મ કરનારે બીજાધર્મોની શી વ્યવસ્થા કરવી ?

ધર્માચાર્ય—સેવાધર્મનુ સદાચાર અને શુદ્ધ ચારિત્ર્ય અંગ છે, એ વૈષ્ણવનું મુખ્ય લક્ષણ છે, અને જે નિત્યકર્મ છે જેના કર્યા વગર ચાલે નહિ તેવા કર્મ સેવાના બાકીના સમયમા કરવા. સેવાધર્મ પ્રભુના અવલબન ઉપર રહેલો છે પ્રભુનો આશ્રય તેમા મુખ્ય છે માટે પ્રભુ સેવાધર્મ બજાવનારને યોગ્ય દેશ અને કાલ બનાવી આપે છે બીજા ધર્મો દેશ કાલ વગર અટકી બેસે છે. સેવાધર્મ સર્વત્ર થશે, સર્વસમયે થશે બીજા ધર્મો માટે તે તે અધિકારી શાસ્ત્રમા કહ્યા છે. સેવાધર્મમાં સર્વ કોઈ અધિકારી છે. સેવાધર્મ જ સર્વ પાપ બાળી અધિકારી બનાવે છે. યુધિષ્ઠિરે ભીષ્મને પુછ્યુ કે-સર્વ ધર્મમા તમોને કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ લાગે છે ? ત્યારે ઉત્તરમા મલ્યુ કે-પ્રભુની સહસ્રનામથી સ્તુતિ અને ભક્તિપૂર્વક સેવા એ જ મુખ્ય ધર્મ છે.

(૫) અન્તરગતર (૬) અન્તરગતમ

*ભગવાન્ સેવાધર્મથી જ પ્રસન્ન થશે. માટે તમે સેવાધર્મ આચરો, સેવાધર્મ જ વિશ્વવ્યાપી ધર્મ છે. ખરો કલ્યાણનો માર્ગ છે. સીધો અને સરલ પણ છે ।

ધર્માચાર્યનું આ વિવેચન સાભળી સભાસદો ઘણા જ પ્રસન્ન થયા અને સેવાધર્મ જ સર્વજીવનો ધર્મ છે, એમ નિર્ણય કરી સભા બરખાસ્ત કરી.

પ્રશ્ન (૧) સેવાધર્મ કરતા બીજા ધર્મો ગૌણ શાથી ?
(૨) સેવાધર્મ કરતા બીજા ધર્મ કેમ જાળવવા ?
(૩) સેવાધર્મની પ્રબલતા વધારે શી સમજ્યા છો ?
(૪) સેવાધર્મમા આશ્રય કોનો ?
(૫) શ્રીમહાપ્રભુજીનો સેવાધર્મ માટે શો અભિપ્રાય છે ?
(૬) ખાસ અન્તરગતમ ધર્મ કયો ?

* વૃત્રાસુરે પણ ધર્મ નામના પુરુષાર્થનુ વર્ણન કરતા (વૃત્રાસુર ચતુઃશ્લોકીમા) ભગવાન્ પાસે સેવાધર્મ જ માગ્યો હે ભગવન્ ? હુ આપના ચરણનો દાસાનુદાસ થાઉં, મારુ મન પ્રાણનાથના (આપના) ગુણોનુ સ્મરણ કરે, વાણી વર્ણન કરે, કાયા સેવાકર્મ–સેવાધર્મ–બજાવે

अह हरे तव पादैकमूलदासानुदासो भवितास्मि भूय ।
मन स्मरेतासुपतेर्गुणानां गृह्णित व कर्म करोतु काय. ॥ १ ॥

सैव भक्तिरेव सत्यादिसर्वसाधनरूपा, तस्या सत्या सत्यादयो ये ज्ञान मार्गे विहितत्वात् कष्टेन क्रियन्ते मुमुक्षुभिस्ते भक्तहृदि भगवत्प्रादुर्भावात् स्वत एवं भवन्ति इति न विधिमपेक्षन्ते । (सैव हि सत्यादय. १३-३-३)

+ આ પાઠ ચતુઃશ્લોકી ઉપર શ્રીવ્રજરાયજીની ટીકા ઉપરથી રચ્યો, જે ભાગ ન સમજાય, એવો હોય તેનુ સ્પષ્ટીકરણ કરી શિક્ષકે વિદ્યાર્થીને સમજાવવા

પાઠ ૨૪—અર્થ.

(પુરુષાર્થ બીજો.)

ભગવાનરૂપી સમૃદ્ધિ મેલવનારને થતા ફાયદા તમોને સમજાવુ છું, ભગવાન જેના અર્થરૂપ અને તેવા ભાગ્યશાળી માટે શ્રીમહાપ્રભુજી નીચે પ્રમાણે કહે છે. ' एवं सति स्वकर्तव्यं स्वयमेव करिष्यति । प्रभु सर्वसमर्थो हि ततो निश्चिन्ततां व्रजेत्' ભક્તના ભગવાન જ (સમ્યક્) સારા અર્થરૂપ થઇ જાય છે. ભગવાન સર્વ કરવાને સમર્થ છે. જો ભજનરૂપ ધર્મ યથાર્થ કરીએ તો ભગવાન જ આપણા અર્થરૂપ થઇ જાય, અને સ્વકર્તવ્ય—આ લોક અને પરલોકનુ સર્વ કાર્ય ભગવાન જ કરી લે. માટે ભકતે સર્વદા નિશ્ચિન્ત રહેવું, ધનસંપાદન કરવા માટે પણ ચિન્તા ન જ કરવી. વૈષ્ણવજન કેવા નિશ્ચિન્ત હોય છે તેના ઉપર હું દાખલો આપુ છુ. ' वैराग्यं परितोषं च सर्वथा न परित्यजेत् ' (શ્રીમહાપ્રભુજી.) પોતાની વૃત્તિથી સતોષ રાખવો. ભકતના હૃદયમા પ્રભુમેળવવાની જ ધગશ લાગેલી હોય છે. મારા મનોરથો પ્રભુ જ પૂર્ણ કરે છે, એવી એની અડગ શ્રદ્ધા હોય છે. ભકતના હૃદયમા વૈરાગ્ય અને સતોષ રહેલા હોય છે. તેથી તે સ્વતત્ર હૃદયના હોય છે. તે બીજાની ઓશીયાળી વૃત્તિથી બહુ જ દૂર રહે છે. કારણકે તેના હૃદયમાં પ્રભુનું ભકિતબલ રહેલું હોય છે.

એક વખત માનસીંગ રાજા લડાઇમાં વિજય મેલવી આગ્રેથી મથુરા આવ્યો, કુંભનદાસના પદ સાભળી તેણે ખાનગી

મુલાકાત લેવાનો વિચાર કરી તે કુભનદાસના મુકામે પારાસોલી ગયો. કુભનદાસ તે વખતે તિલક કરતા હતા ગરીબાઇને લીધે દર્પણ ન હોવાથી પાણીમા મુખ જોઈ તિલક કરતા. રાજાને આવેલા જાણી ઝુપડીથી બહાર આવી તેને ઘાસ ઉપર બેસાડયો એટલામાં પાણી પડીયામાથી ચુઈ જવાથી ભત્રીજી પાસે ફરીથી મગાવ્યુ, ભત્રીજીએ કહ્યું–શું આરશીને પડીઓ પી ગયો ? કુભનદાસે હા કહી. રાજા માનસીંગે આ વાત સાભળી કુભનદાસને પોતાની બાપ આપવા લાગ્યો. કુભનદાસે કહ્યું, મારા છાણુ માટીના ઘરમાં સોનાની આરશી ન શોભે. એમ કહી પડીયામા જોઈ તિલક કર્યું. માનસીંગે આ ભકતની ગરિબાઇ ટાળવા એક સોનાના મહોરોથી ભરેલી થેલી મુકી, સ્વીકારવા વિનતિ કરી. ત્યારે ભકતે સુન્દર ઓજસ્વી વચન કહ્યા, રાજા ! મારે આ મહોરો ન જોઇએ મારે તો આ ખેતીમાથી જે ધન આવે છે, તે ધન મારે મન નિષ્પાપ દ્રવ્ય છે. આ ખેતરમા પેલા ચાર ઝાડ છે. તે જુદી જુદી ઋતુમા જુદા જુદા ફ્લો આપે, અને ખેતીમાથી ધાન્ય આવે છે, તે અમારા ઉદર પોષણુ માટે પુરતુ છે. તો પછી અમારે બીજી ઉપાધિ વહોરવાનુ શુ કામ છે ! ત્યારે રાજાએ કહ્યું–આ ગામ આપને લખાવી આપુ, આપને વગર મહેનતે બેઠી આવક આવશે ત્યારે કુંભનદાસે કહ્યું –ભાઇ હુ દાન લેવાને લાયક નથી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું–આપ કઈ પણુ આજ્ઞા કરો, ત્યારે કુભનદાસે કહ્યું કે, ‘ હું કહું તે આપ કરશો ? ’ ‘ હા, આપ કહો તે કરવા તૈયાર છુ ’ એમ રાજાએ સવિનય જવાબ આપ્યો. કુંભનદાસે કહ્યુ કે, ‘ તમારે મારી પાસે ભગવાનના ગુણુગાન સાભળવા. ’ આ વાકય સાભળી રાજા ઘણો જ પ્રસન્ન થયો અને કહેવા લાગ્યો કે–માયાના ધનના ભકતો ઘણા છે. આપ તો ભગવાનના ભક્ત

છો. કુંભનદાસને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી રજા માગી રાજા વિદાય થયો.

अतोर्थो भगवानेव पुष्टिमार्गेक्रमन्यत. ।
सर्वतो निरपेक्षो च तथात्र विनिरूप्यते। (श्रीप्रभुचरणा)

ભગવાન્ જ પુષ્ટિમાર્ગમા અર્થરૂપ છે, તે ભગવાનરૂપી અર્થ સર્વથી નિરપેક્ષ છે કોઇની અપેક્ષા વગર સિદ્ધ થાય એવો અર્થ ભગવાન્ છે. પ્રભુ જ અર્થરૂપે બની જઇ ભક્તના યોગક્ષેમ કરી લે છે, એવી ભગવાન્‌ની પ્રતિજ્ઞા છે. ન મળતી વસ્તુ મેળવી આપવીઃ એ યોગ છે, અને મળેલી વસ્તુનુ રક્ષણ કરવુ એ ક્ષેમ છે. માટે જીવે ભગવાન્ પાસે યાચના કરવાનો અવિવેક ન કરવો. વૃત્રાસુરે કહ્યુ કે–' હે ભગવન્ ! આપ અર્થ પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરો છો પણ મારે સ્વર્ગ જોયતું નથી બ્રહ્માનું સ્થાન જોઈતુ નથી, સાર્વભૌમ એટલે આખી પૃથ્વીનુ રાજ્ય જોઈતું નથી, તેમજ સમૃદ્ધિથી અને સુખભોગથી ભરેલું રસાતલ મારે જોઇતું નથી, મારે યોગથી મળતી સિદ્ધિઓ પણ જોઈતી નથી અને મોક્ષ પણ જોઇતો નથી, પરતુ મારે આપ (ભગવાન) જ જોઈએ છીએ. તમને છોડીને કઇ પણ જોઈતુ જ નથી ' આ પ્રમાણે સર્વ ઐશ્વર્યના નિધાન પ્રભુ જ ખરો ' અર્થ ' છે. બીજા અર્થ દુ:ખદાયી કે અસ્થિર છે, માટે આપણા અર્થરૂપ તો ભગવાન્ છે.

પ્રશ્ન (૧) આપણો અર્થ કોણ ?
(૨) ભગવાન્‌રૂપી અર્થ કરતા બીજા ઇન્દ્રાસનાદિ અર્થ કેવા છે ?
(૩) ભગવાન્ રૂપી અર્થ મેળવનારને શુ ફાયદો ?
(૪) કુભનદાસની વાત ઉપરથી શુ સમજ્યા ?

પાઠ ૨૫—કામ.

પુરુષાર્થ ત્રીજો.

પુષ્ટિમાર્ગીય પુરુષાર્થનો વિચાર કરતા કામનો વિચા કરીએ. પુષ્ટિમાર્ગ તો ભગવદાશ્રય સિદ્ધ કરવાનો માર્ગ છે. તે માર્ગના વૈષ્ણવને કામના શી હોઈ શકે ? તેને તો ભગવાન્ હૃદયમા બિરાજે એ જ એની કામના છે. શ્રીગોકુલાધીશ જો હૃદયમા બિરાજે તો પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તને લૌકિક મનોરથ બાકી રહેતા નથી તેમ વૈદિક મનોરથો પણ બાકી રહેતા નથી. આ ભક્ત બરોબર સમજે છે કે–શ્રીગોકુલાધીશ કરતાં અન્ય કંઇ પણ લૌકિક કે વૈદિક ઉત્તમ નથી, શ્રીગોકુલાધીશ હૃદયમા બિરાજે તો તે પ્રભુ જ ભક્તના સર્વ મનોરથો પૂર્ણ કરી દે, જે મનોરથો–કામનાઓ–પૂર્ણ કરનાર છે તે જ હૃદયમા બિરાજે તો પછી લૌકિક વૈદિક વધારે શુ કરવાના હતા ?

આ જ હેતુથી વૃત્રાસુરે લૌકિક અને વૈદિક બન્ને અર્થની કામના છોડી દીધી, કારણ કે અર્થથી જ કામ સિદ્ધ થાય, ભક્તને તો પ્રભુ જ અર્થરૂપ થયા અને કામ પણ તે જ સિદ્ધ કરનારા છે. માટે જ તેણે ગાયુ કે–'જેમ પાખ વિનાનાં પક્ષિ માતાને મેળવવા ઇચ્છે છે, અથવા જેમ ભુખ્યું વાછરડુ માના દુધને મેળવવા ઇચ્છે છે, અથવા જેમ પ્રિયા પરદેશ ગયેલા પ્રિયને મળવા ઇચ્છે છે, એમ હે પ્રભો ! મારૂ મન આપને જ જોવા માટે તલસી રહ્યું છે' આ પ્રમાણે ભગવાન્‌ના સ્વરૂપને

જોવાની જે ઇચ્છા તે જ પુષ્ટિમાર્ગીય કામ પુરુષાર્થ છે એમ ઉપરના ત્રણ દૃષ્ટાન્તથી સિદ્ધ થયું.

पुष्टिमार्गे हरे रूपदिदृक्षा मनसोस्य हि ।
कामो निरूप्यते तत्र दृष्टान्तत्रितयं यथा ॥

પ્રશ્ન (૧) ભક્તના કામ પુરુષાર્થ રૂપ કોણ છે ?
(૨) વૃત્રાસુરની પ્રભુ તરફ કામના કેવી હતી ?
(૩) લૌકિક અને વૈદિક મેળવવાનો મનોરથ ઉત્તમ કે પ્રભુ મેળવવાનો મનોરથ ઉત્તમ ?

સૂચના ધર્મ, અર્થ, કામ, આ ત્રણ પુરુષાર્થનું સ્વરૂપ પાઠ-૨૩-૨૪-૨૫ માં સમજાયુ હવે મોક્ષ નામના ચોથા પુરુષાર્થનો પાઠ આગળ મુકવામાં આવ્યો છે.

પાઠ ૨૬—વિશ્વાસ.

(अविश्वासो न कर्तव्यः सर्वथा बाधकस्तु सः)

આપણે બ્રહ્મસંબંધ કર્યો, પ્રભુની સન્મુખ તુલસીપત્ર લઈ પ્રતિજ્ઞા કરી કે–' હે ભગવાન્ હુ તમારો દાસ છું ' આ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી તો દાસે સ્વામી ઉપર વિશ્વાસ જ રાખવો, એ એની ફરજ થઈ. ચાતક જેમ મેઘના ઉપર વિશ્વાસ રાખી દૃઢાગ્રહથી જલબિન્દુ લેવાને બેસે છે, તેને જેમ પ્રભુ સ્વાતિનુ જલપાન કરાવે છે, તેમ પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખનારનું સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થઈ જાય છે ભક્તિમાર્ગ પણ કલિમા દુ સાધ્ય છે, તે તમે જાણો છો. પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ હોય, આશ્રય હોય તો જ ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય. વિશ્વાસુને જ પ્રભુ ભક્તિનુ દાન કરે.

વિશ્વાસથી ભ્રષ્ટ થવાનુ મુખ્ય કારણ અન્યાશ્રય છે. આપણે પ્રતિજ્ઞા કરી પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રના દાસ બન્યા, પછી બીજાના દાસ કેમ થવાય ? પ્રભુ પાસે યાચના કરવી એ પણ અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરનાર છે. પ્રભુ ભક્તના મનોરથો સમજે છે. જો હિતકારક હશે તો આપ જ પૂર્ણ કરશે. પ્રભુને આપવાની ઇચ્છા છે કે નહિ તે સમજ્યા વિના આપણે પ્રભુપાસે યાચના શી રીતે કરી શકીએ ? માટે જો આપણી *પાત્રતા વિના પ્રભુ આપે તો આપણું અહિત જ થાય, ત્રિદોષ

---

* એક બાલક, માની પાસે લાડુની યાચના કરી બહુ જ ધમ પછાડ કરી રડી રહ્યુ હતુ રસ્તામા જતા વટેમાર્ગુએ દયાથી પોતાની પાસેથી લાડ આપવા વિનવ્યુ તેની માએ જવાબ આપતા જણાવ્યુ કે–ભાઇ ! આ બાલક યાચના કરી રહ્યુ છે, પણ તેના હિતાહિતનો વિચાર તમારા કરતા મને વધારે હોવો જોઇએ એમ બોલી માતા મૌન રહી, પુનઃ

–કામ ક્રોધ–મોહ–જ થાય. માટે પ્રભુ પાસે યાચના ન કરીએ અને તે મેળવવા બીજા દેવની ઉપાસના પણ ન કરીએ. પ્રભુનો વિશ્વાસ પૂર્વક દૃઢાશ્રય જ રાખીએ. પ્રભુ જ સર્વ સિદ્ધ કરી લેશે, શ્રીહરિરાયચરણનો આજ મુદ્રાલેખ છે.

પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ ઉઠતા બહુ જ ખમવુ પડે છે. તેને પોતાના દુ:ખનો ભાર પ્રભુ ઉપર નાખવાને બદલે પોતાને માથે વહોરી લેવાની ટેવ પડતા જીવ મુઝાય છે. અવિશ્વાસ થયો એટલે શરણ ગયુ.

એક વખત ઇન્દ્રજીતે બ્રહ્માસ્ત્રમંત્રથી મંત્રેલા સૂત્રથી હનુમાનજીને બાધી પકડી રાવણના આગળ રજુ કર્યા, રાવણને આ તતુ ઉપર વિશ્વાસ ન રહ્યો, તે કાઢી મજબુત સાકળથી બાધવા ફરમાવ્યું, આ અવિશ્વાસથી મંત્રનુ મત્રપણું નષ્ટ થયુ, એટલે બ્રહ્માસ્ત્ર દૂર થયુ. સાકળે હનુમાન્‌ને જકડ્યા; પણ લોહનો તેમને હિસાબ ન હતો, સાકળોને પલમા તોડી અને લકા બાળી વિશ્વાસ ઉઠ્યો એટલે સર્વ ખોયું. માટે પ્રભુ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ રાખવો.

"એક વરી ગોપીજનવલ્લભ નહિ સ્વામી બીજો"
"નાહ સ્વામી બીજો રે મ્હારે નહિ સ્વામી બીજો"
"અવર કોઇનું કામ ન મ્હારે રીઝો કે ખીજો"
"શ્રીકૃષ્ણ કરે તે પ્રમાણ કારજ વણસો કે સીજો"
"પ્રાણ જાય પણ અન્યકૃતિમા મન રખે ભીંજો"
એક વરી . .. (દયારામભાઇ)

બાલકને રડતું દેખી વટેમાર્ગુએ લાડુ આપવા ફરી વિનવ્યુ માતાએ કહ્યુ, ભાઈ તમારા કરતા મને મારા બાલકની વધારે ફીકર છે તેને રાત્રીએ જ્વર આવ્યો હતો, જો તે લાડુ ખાય તો તેને ત્રિદોષ થાય માટે મને તેના હિતાહિતનો વિચાર છે કારણ કે હુ તેની પાત્રતા જાણુ છુ,

वैराग्य परितोष च सर्वथा न परित्यजेत् ।
सर्वापेक्षां परित्यज्य दृढं कृत्वा मन स्थिरम् ।
दृढविश्वासतो युक्त्या यथा सिद्ध्येत्तथाऽऽचरेत् ।
मयि चेदस्ति विश्वास श्रीगोपीजनवल्लभे ।
तदा कृतार्था यूय हि शोचनीयं न कर्हिचित् ।

વૈરાગ્ય અને સન્તોષનો તો કદાપિ ત્યાગ ન કરવો ભાગવતમા કહેલા પિંગ્ળાના દૃષ્ટાન્ત મુજબ ધનની આશાઓ તજી જે મલે તેનાથી સતોષ રાખીએ તો ચિત્તની વ્યાકુલતા ન થાય. ચિત્ત વ્યાકુલ ન થાય, તો જ પ્રભુ ચિત્તમા બિરાજે, જે ચિત્ત પ્રભુમા સ્થિર કરવુ છે તેને વૃથા વ્યાકુલ કરે કેમ પાલવે ? સર્વ અપેક્ષાનો ત્યાગ કરી મન ભગવાનૂમા જ દૃઢ સ્થિર કરવુ. જેમ પુત્ર પિતામા અને માતામા વિશ્વાસ કરે છે કે-માતા પિતા મારૂ કદાપિ અહિત નહિ કરે, હિત જ કરશે. તેવી રીતે દૃઢ વિશ્વાસથી જેમ જેમ સેવા સાધી શકાય તેવી રીતે વર્તવુ આ સર્વ યુક્તિથી સિદ્ધ કરવુ. યુક્તિ એટલે વૃથાલાપ (ફોકટ બોલવુ) નહિ. કાયાની વૃથા ક્રિયાઓ અને મનની વૃથા કલ્પનાઓ-વિચારો-છોડી દેવા જોઇએ. જો આ ન છોડીયે તો ભગવાનૂમા ચિત્ત રહે નહિ (શ્રીમહાપ્રભુજી.)

ભક્તો સર્વથા નિઃસ્પૃહ હોય છે તેને માટે એક દૃષ્ટાન્ત આપું છું. તેથી માલૂમ પડશે કે ભક્તો વૃથાલાપ કરતા નથી. કુભનદાસજી કવિભક્ત હતા. ગોવર્ધનગિરિની પાસે જુમનાવતામા રહેતા. તે ખેતી કરતા હતા. ચદ્રસરોવર ઉપર કેટલીક જમીન તેમની હતી, તે ઉપર જ બહોળા કુટુબનો નિભાવ કરતા હતા. પૈસાનો સકોચ પડે પણ સનોષ રાખી તેટલામાં જ નિર્વાહ કરી પ્રભુનુ ગુણગાન ગાતા. એમના પદોથી લોકોને

બહુજ આનન્દ આવતો રોજ નવા નવા પદ બનાવી શ્રીગોવર્ધન-નાથજીના આગલ ગાતા, અને તે પદો ઉતારીને લોકો ગાતા હતા. એક વખત મહાન ગવૈયાએ આ ભકતના પદો રાજાની સામે ગાયા, તે સાભળી રાજા ખુશ થઇ ગયો અહો! આવા પણ ભકત છે કે જેમને પ્રભુ પ્રત્યક્ષ દર્શન આપે છે. રાજાએ ગવૈયાઓ-ને પુછ્યુ કે ' કુભનદાસ કયારે થઇ ગયા ? ' જવાબમા કુભનદાસ હાલમા હયાત છે. ' એવુ ગવૈયા પાસે સાભલી રાજાએ મ્યાનાપા-લખી વિગેરે લઈ કુભનદાસને બોલાવા માટે મોકલ્યા. કુભનદાસને રાજાની વિનતિ કારભારીએ કહી. **કુભનદાસે નિઃસ્પૃહતાથી જ જવાબ આપ્યો.** મારે રાજાની જરૂર નથી. મારે રાજાનુ શુ કામ હોય ! હુ નહિ આવુ. કારભારીએ, વિનતિ કરી કે–આપ જો નહિ પધારો તો રાજા બલાત્કારે બોલાવશે, માટે આપ મ્યાનામા બેશી પધારો. કુંભનદાસે માયાના આવરણુરૂપ મ્યાનાને ન સ્વીકારતા પગે ચાલીને જ રાજા પાસે આવવા કહ્યુ રાજાએ તેમની મુલાકાત એક શણગારેલા તણુમા લીધી. રાજાએ પદ ગાવા કહ્યુ. ભક્તે પણ નિ સ્પૃહતાથી પદ ગાયુંઃ–

ભક્તનકો કહા સીકરી કામ ....
આવત જાત પન્હૈયા તુટી વિસર ગયો હરિ નામ ૧ ભ૦
જાકો મુખ દેખે દુ'ખ ઉપજે તાકો કરનો પડયો પ્રણામ.
કુ ભનદાસ લાલ ગિરિધર બિન યહ સબ ઝૂઠો ધામ ૨ ભ૦

ભક્તને સીકરી જવાનુ શુ કામ હોય ? આવતા જતા પગ તૂટયા, હરિનુ નામ ભૂલ્યો જેનુ મુખ જોતા દુઃખ થાય એવાને મારે પ્રણામ કરવા પડયા. લાલ ગિરિધર વિના સબ કંઈ વૈભવ જૂઠો છે.

જુઓ ભક્તની કેટલી નિસ્પૃહતા છે જેમને ભગવાન્ વિના ઇતરની કઈ પડી નથી. પ્રભુ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

પ્રશ્ન (૧) દ્દઢાશ્રય–વિશ્વાસ–શુ શુ કરે છે ?
(૨) વિશ્વાસને ભ્રષ્ટ કરનાર કોણ ? દાખલા સાથે સમજાવો
(૩) પ્રભુ ઉપરથી વિશ્વાસ જાય તો શુ થાય ?
(૪) યાચના ન કરવાના કારણો આપો

દશદિગન્તવિજયી શ્રીપુરુષોત્તમજી.

પાઠ ૨૭–શ્રીપુરુષોત્તમજી.

(वशादिगन्तविजयी).

પોતાના પાણ્ડિત્યથી દશે દિશામા પુષ્ટિમાર્ગીય ધ્વજા ફરકાવનાર શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પ્રાકટ્ય સંવત ૧૭૨૪ ના ભાદ્રપદ શુક્લ ૧૧ ના રોજ થયુ. શ્રીમહાચાર્યચરણથી છઠ્ઠી પેઢીએ આપ પ્રકટ્યા, જેમ કે—(१) श्रीवल्लभाचार्यजी—(२) श्रीविठ्ठलनाथजी—(३) श्रीबालकृष्णलालजी—(४) श्रीपीताम्बरजी—(५) श्रीयदुपतिजी—(६) श्रीपिताम्बरजी—(७) श्रीपुरुषोत्तमजी. આપે બ્રહ્મસંબંધ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રજી પાસે લીધુ હતું. આપના સેવ્ય ઠાકુરજી શ્રીબાલકૃષ્ણપ્રભુ હાલ સુરતિસ્થ શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રીવ્રજરત્નલાલજી મહારાજને માથે બિરાજે છે.

વિદ્યાગ્રહણ—શ્રીપુરુષોત્તમજી બાલ્યાવસ્થાથી વિદ્વાન્ હતા. એક વખત આપની સાત વર્ષની ઉમરે સુરતમા કોઈ એક સંન્યાસીએ શાસ્ત્રાર્થ કરવાને આમન્ત્રણ કર્યું, શ્રીપુરુષોત્તમજીના માતુશ્રીએ કહ્યું કે–'આજથી ત્રીજે દિવસે તમારી સાથે મારા લાલજી શાસ્ત્રાર્થ કરશે,' શ્રીપુરુષોત્તમજીને ત્રણ જ દિવસમા તૈયાર થવાની માતાજીએ આજ્ઞા કરી. માતુશ્રીની આજ્ઞાથી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ તૈયારી કરવા ભોયરામા એકાન્ત સ્થલમા શ્રીબાલકૃષ્ણલાલજીના સાન્નિધ્યમા ત્રણ દિવસ શ્રીસર્વોત્તમજીનો જપ કર્યો. ત્રીજે દિવસે શ્રીબાલકૃષ્ણપ્રભુ શ્રીમહાચાર્યચરણ અને શ્રીગુંસાઈજી પ્રકટ થયા. અને આજ્ઞા કરી કે—સર્વ ગ્રન્થોના આદિ–અન્ત વાચવાથી સર્વગ્રન્થો સમજાશે, તમારો જય થશે. સર્વ વિદ્યા સફલ થશે. એવો આશીર્વાદ પણ આપ્યો. આ ઉપરાન્ત માતુશ્રીએ પ્રસાદી માલા ધરાવી આશીર્વાદ આપ્યો. તે પ્રમાણે સર્વગ્રન્થો આપે જોયા, અને ટુંકામા ઘણી વિદ્યા

સપાદન કરી ત્રીજે દિવસે શાસ્ત્રાર્થ પ્રારભ્યો અને તુરત વાદમા શ્રીપુરુષોત્તમજીનો જય થયો. આવી રીતે અનેક વાદ જય મેળવી આપે ભારતવર્ષમા સર્વત્ર વિજય કર્યો

વિદ્યાનો ઉપયોગ—ભારતના દિગ્વિજય કરવા નિ ળતા શાકર રામાનુજ માધ્વ ભાસ્કર ભિક્ષુ વિગેરે અ સમ્પ્રદાયના પડિતો સાથે શાસ્ત્રાર્થ થયા, આ સર્વ પણ્ડિતો સમાગમ થવાથી તે તે સંપ્રદાયના પુસ્તકો પ્રાપ્ત થયા; અને ઝીણી દૃષ્ટિથી અવલોકન કરી ભાષ્યના પ્રકાશ વિગેરેમા તેઓ મત ટાકીને બ્રહ્મવાદની દૃષ્ટિએ તેનુ અવલોકન લખ્યુ છે.

દિગ્વિજય પછી શ્રીપુરુષોત્તમજીએ પોતાનો નિત્યવ સુરતમા જ કર્યો સુરતમા જ આપે શ્રીબાલકૃષ્ણ પ્રભુની સ્વરૂ સેવા અને નામસેવા કરી. આ ભોંયરામા બેસી લેખો લખ વતા, અને સુરતની પાસે આવેલા ડુંમસમા એકાન્ત મ બિરાજીને ત્યા ગ્રન્થ વિચારતા, લખતા અને લખાવતા. આપ પાસે આશરે નવેક લેખકો રહેતા અને જે સમયે વિચાર સ્ફુરે ટકાવતા. એકી સમયે ત્રણ કે ચાર ગ્રન્થો સાથે લખવાની શૈ હતી, જેથી એકમા કરેલા વિસ્તારની સૂચના બીજા ગ્રન્થ આપેલી છે. એ ગ્રન્થની ત્રણ પ્રતિ કરાવે. એક પોતાની પ રાખે, એક આપાસેનીવાલા શ્રીવિટ્ઠલેશરાયજીને મોકલાવે, બી કોઈ પાત્રને આપતા, (આનુ નામ ગ્રન્થદાનની ઉદારતા.) અ મ્યાનામા સ્વારી કરતા, તેથી મ્યાનામા પણ વ્યર્થસમય ન જા ભાર પણ ન થાય, તે માટે સૂક્ષ્માક્ષરે શ્રીસુબોધિનીજી વિ ગ્રન્થો લખાવી મ્યાનામા પણ ગ્રન્થો વિચારતા, પરદેશ પ રતા ત્યારે બીજુ સાહિત્ય બહુ ન રાખતા ૩૨ ગાડા પુસ્ સાથે રાખતા; આ આપનો વિદ્યાનુરાગ દર્શાવે છે, જેને પ

સામે પુષ્ટિમાર્ગીય નવલાખ શ્લોકનું સાહિત્ય લખ્યુ, આવા અપૂર્વ પાણ્ડિત્યથી દશે દિશામા વિજય કરી પુષ્ટિમાર્ગને સુદૃઢ કરી દર્શાવ્યો. આપના ગુરુ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર ઘણાજ વિદ્વાન્ હતા

આપને બે પુત્રો હતા, પરન્તુ તરત જ નિત્યલીલામા પધારી ગયા, તેથી વંશ ઉત્સન્ન થતાં આપના ગાદીએ દ્વિતીયગૃહના શ્રીગોસ્વામી બાલકોને ગોદમા લીધા, કે જે વંશમા વિદ્વાન્ આચાર્ય ગો૦ શ્રીવ્રજરત્નલાલજી મહારાજ બિરાજે છે.

શ્રીપુરુષોત્તમજી અને શ્રીહરિરાયજી સમાન કાલમા થયા. શ્રીપુરુષોત્તમજીનું પાણ્ડિત્ય ચઢે ત્યારે શ્રીહરિરાયજીનો શ્રીઠાકુરજી સાથેનો મહાનુભાવ ચઢે. આપે લખેલા ગ્રન્થો પૈકી મુખ્ય ગ્રન્થો નીચે મુજબ છે. ભાષ્યપ્રકાશ; સુવર્ણસૂત્ર, નિબન્ધાવરણભઙ્ગ, શ્રીસુબોધિનીપ્રકાશ, પ્રસ્થાનરત્નાકર, કેટલાક ષોડશગ્રન્થ ઉપર વિવરણ, પ્રહસ્તાદિ અનેક વાદો, અધિકરણમાલા; વિગેરે અનેક ગ્રન્થો સમ્પ્રદાયનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે આપ ભૂતલ ઉપર સાઠ વર્ષ બિરાજ્યા હશે. તેથી પણ વધારે વર્ષ બિરાજ્યા હશે. એમ પાછળથી માલૂમ પડે છે. આપે સંવત્ ૧૭૮૧ ના બીજા આષાઢ સુદિ ૧૦ ના રોજ બક્ષિસ પત્ર કરીને પોતાના શ્રીબાલકૃષ્ણજી, શ્રીવ્રજેશ્વરજી તથા બીજા ઠાકુરજી અને હવેલી વિગેરે માલમીલકત શ્રીમુરલિધરજીના પુત્ર શ્રીપુરુષોત્તમજીને આપી.

પ્રશ્ન (૧) શ્રીપુરુષોત્તમજીનુ પ્રાકટ્ય ક્યારે?
(૨) આપના ગુરુ કોણ?
(૩) વિદ્યા શી રીતે મલી?
(૪) વિદ્યાનો ઉપયોગ શો કર્યો?
(૫) આપે સમ્પ્રદાયમા શો ઉપકાર કર્યો?
(૬) વિદ્યાનુરાગ કેવો હતો?

પાઠ ૨૮—બન્ધન.

स्वधर्माचरणं शक्त्या विधर्माच्च निवर्तनम् ।
इन्द्रियाश्वविनिग्राह सर्वथा न त्यजेत् त्रयम् । श्रीमहाप्रभुजी०

પુષ્ટિમાર્ગ તો પ્રભુનો સાક્ષાદ્ અનુભવ કરવાનો માર્ગ કહેવાય તેમા કામ ક્રોધ જેવા બાધક શત્રુઓને સ્થાન ન જ હોય. શ્રીમહાપ્રભુજીએ ઇન્દ્રિય જીતવાને અને અહંતા મમતાના સ્થાનને પ્રભુમાં યોજવાને વારંવાર આજ્ઞા કરી છે. તેના સારરૂપ શ્રીહરિરાયજી નીચે પ્રમાણે લખે છે.

પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તે કામથી દૂર જ રહેવુ, કામરૂપી દોષ સર્વ નાશ કરી દે છે. કામદોષ રજોગુણમાથી થયો, એ મોઢામા રજ–ધૂળ–નાખશે, કામીને પ્રભુનો આવેશ ન થાય. કામીને સદ્બુદ્ધિ નાશ પામે એટલે સત્કર્મનો નાશ થાય. ભકિતમાર્ગમા તો ચિત્ત નિર્મલ જોઈએ કામ ચિત્તની અશુદ્ધિનું જ પરિણામ છે કામદોષ ઉત્પન્ન થાય એટલે જાણવુ કે ચિત્ત બગડયુ છે.

કામથી લોભ થાય છે, આપણે મહાપ્રયત્ને કંઈક પ્રભુ તરફ ઇન્દ્રિયો વાળી હોય તેને લોભ તો પાછી ખેંચી સસારમા નાખે છે. લોભીને સતોષ હોય જ નહિ. આવા માણસને માનસી સેવા કેમ સિદ્ધ થાય ? તેને તો આ કામ અને લોભના બન્ને ડુગર ચઢવા રહ્યા. તે ઓળંગી જાય તો શ્રીકૃષ્ણના દર્શન કરવા પામે. ભગવાન્ લોભીની સેવા ન જ સ્વીકારે, જેનું મન કામ અને

કામાખ્યદોષવિવરણ અને નિબન્ધની કારિકાના ભાવાર્થ ઉપરથી

લોભમા રોકાયુ છે; તેને તો પ્રભુનુ ગુણગાન એક શત્રુ જેવુ લાગે છે. ગુણગાન પ્રભુમા નિરોધ કરાવે. વૈરાગ્ય કરાવે, એ વાત કામી લોભીને ન જ રુચે. જો લોભીને ધારેલું કાર્ય ન થાય તો ક્રોધનો ભોગ થઇ પડે છે. ધારેલું કાર્ય સિદ્ધ થાય તો અગ્નિમા ઘી હોમ્યા બરોબર થાય છે; એટલે પુનઃ લોભીની લોભવૃત્તિ સતેજ થાય છે. આવી રીતે કામની બન્ને બાજુ ખરાબ છે. ઉત્તમ કુલનો નાશ અને હલકટ કામમા જોડાવે છે. ન કરવાના કામ કરી દે છે ન ખાવાની વસ્તુઓ ખાય છે, ન ભોગવવાની વસ્તુ ભોગવે છે, ન જવાને સ્થલે જાય છે. કામી શુ ન કરે ? હલકાઇ ભરેલી લાચારીવાળી માગણી પણ કરે. આ આચરણ ભક્તને નીચુ જોવડાવે.

કામે આગ્નીધ્ર, કશ્યપ, નારદ જેવાને ખેંચી નાખ્યા છે, નીચુ જોવડાવ્યુ છે, તો સામાન્ય જીવનો કામક્રોધલોભથી નાશ થાય, તે વાત સમજાય એવી છે. રાવણનો નાશ કામથી જ થયો એ જગજાહેર છે.

*સારાશ–કામી અને ક્રોધીની સેવા પ્રભુ ન સ્વીકારે, તેનું મન ક્રોધ અને કામમા રહે છે, પ્રભુમા નહિ, માટે કામ વિગેરે ભક્તિમાર્ગના વિરોધી છે. કામીને કામના ઈચ્છાના જોર આગળ કામ જ તેની નજર આગળ ફરે છે. એવાને પ્રભુનું શરણ ન જ રહે, વિવેકધૈર્ય તો હોય જ શાના ? વિવેક ધૈર્ય અને આશ્રય રહિત આ ક્રોધી કે કામીજન; વૈષ્ણવતાનો ડોળ દેખાડે તો ઢોંગી જાણવો. શ્રીમહાપ્રભુજીનો માર્ગ નિષ્કામ અને નિર્મલ અધિકારીઓ માટે છે, કે જેઓનો પ્રભુમાં નિરુપધિ શુદ્ધ પ્રેમ છે,

* (પ્રશ્નની જરૂર નથી, સારાશ મુખપાઠ કરાવવો)

પાઠ ૨૯—શ્રીમહાચાર્યચરણનો

(કનકાભિષેક.)

શ્રીમહાપ્રભુજી દ્વિતીય યાત્રા નિમિત્તે ફરતા ફરતા વિદ્યાનગર પધાર્યા. આ વિદ્યાનગર પંદરમા સૈકામા વિજયનગર તરીખે પ્રખ્યાત હતું, આ શહેર તુંગભદ્રા નદીને કાઠે વસેલુ હતું. ત્યા પરમ ધાર્મિક કૃષ્ણદેવ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, આ ગામમા શ્રીમહાચાર્યજીના વિદ્યાભૂષણ નામના મામા રહેતા હતા તેમને ઘેર મુકામ કર્યો. આ વિદ્યાભૂષણ કૃષ્ણદેવરાજાનો દાનાધ્યક્ષ હતો. મામાએ સર્વ પ્રકારનો આદર કરી રાજાના દરબારમા ચાલતા ધર્મવાદની હકીકત કહી સભળાવી. કૃષ્ણદેવ રાજાની રાણી માધ્વસમ્પ્રદાયના આચાર્ય વ્યાસતીર્થ દંડીની સેવક હતી, તે આચાર્યે રાજાને દીક્ષા આપવાની ઇચ્છા કરી, ત્યારે શાકર પડિતો સામા થયા, તે ઉપરથી કૃષ્ણદેવ રાજાની એવી ઇચ્છા થઇ કે હવે સર્વધર્મનો નિર્ણય કર્યા બાદ મારે દીક્ષા લેવી. રાજાએ સર્વ મુખ્ય મુખ્ય આચાર્યોને આમન્ત્રણ કરી દેશના પ્રખ્યાત વિદ્વાનોને અને પણ્ડિતો બોલાવી વાદ કરવાની આજ્ઞા કરી. પ્રથમ દંડી આચાર્ય અને શાકર વિદ્વાનો સાથે વાદ ચાલ્યો. એ માધ્વ સમ્પ્રદાયના દંડી આચાર્યની સહાયમા નિમ્બાર્ક,વિષ્ણુસ્વામી રામાનુજ સમ્પ્રદાયના સભાસદો હતા, અને શાકરના મતમા શૈવ, શાકત ગાણપત્ય, અને સૌર સમ્પ્રદાયના સભાસદો હતા મધ્યસ્થ તરીકે ગૌતમ કણાદ મીમાસક ભટ્ટ વિગેરે હતા. આ વાદમા શંકરાચાર્ય

વિદ્યાતીર્થે, માધ્વાચાર્ય વ્યાસતીર્થને જીત્યા હતા અને બીજે દિવસે શાંકરાચાર્યને કનકાભિષેક થવાનો હતો. એટલામા જ રાજાને વિદ્યાનગરમા શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજી પધાર્યાની ખબર પડી.

શ્રીમહાપ્રભુજીએ આ હકીકત સાભળી પોતાના મતનું સસ્થાપન કરવાના સમયને વધાવી લીધો, અને રાજસભામાં જવાનો નિર્ણય કર્યો. રાત્રિ વીત્યા બાદ સવારમા ઉઠી વિદ્યાકુડમા શિષ્યો સહિત સ્નાન કરી; આન્હિકથી પરવારી, પ્રથમ તો કમણ્ડલુ નામના શિષ્યને રાજસભામા મોકલી રાજાને ખબર આપી કે વલ્લભદીક્ષિત સભામા આવે છે. રાજસભા ભરાઈ; આચાર્યશ્રી શિષ્યોસહિત રાજસભામા પધાર્યા. અહો આ તેજોમય સ્વરૂપ જોઇ, રાજા અને પંડિતો ઉભય શ્રીમહાપ્રભુજીના તેજમા અજાયા, ઉભા થયા, નિર્ગુણભક્તિમાર્ગની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિની સામે દરેકના મન આકર્ષાયા. આચાર્યશ્રીએ પુછ્યુ કે- સભામા કયા સુધી વાદ ચાલ્યો છે? રાજાએ શાંકરવાદનો જય થયા સુધીની સર્વ વાત કહી. આચાર્યશ્રીએ કહ્યું–અમે વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રતિપાદક છીએ. માટે અમે વૈષ્ણવધર્મને ઉદ્દેશી જે બોલીએ તે સાભળો. આચાર્યચરણે સ્વમતનું વ્યાખ્યાન કર્યું,

*પ્રથમ વિદ્યાતીર્થ અને તેમના શિષ્યો સાથે વાદ ચાલ્યો, તે પછી દશ દિવસ સુધી તાર્કિક, મીમાસક, સાખ્ય વિદ્વાનો સાથે ખ્યાતિવાદ વિગેરે ઉપર વિવાદ થયો, તેમા આચાર્યશ્રીએ 'વેદમાં સર્વ ઠેકાણે બ્રહ્મવાદ જ કહ્યો છે' એમ પ્રતિપાદન કર્યું; ત્યાર બાદ ત્રણ દિવસ સુધી ગાગાભટ્ટજી સાથે વાદ ચાલ્યો. તેમા

* આ વાદ બ્રહ્મવાદ નામના પુસ્તકાકારે છપાઈ બહાર પડેલો છે. તેમાથી સમજી લેવો અત્ર તો શ્રીમહાપ્રભુજીએ માર્ગસસ્થાપન શી રીતે કર્યું તે જણાવવાનો જ આશય છે

જગત્ સત્ય છે, શબ્દ નિત્ય છે, એ વાત સિદ્ધ કરી રાજાની આજ્ઞાથી આચાર્યશ્રીના નાના મામા સોમેશ્વરપડિતે પુન. બ્રહ્મવાદ ઉપર શાસ્ત્રાર્થ શરૂ કરતા શ્રીમહાચાર્યજીએ બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કર્યું. આ જે બ્રહ્મવાદ સ્થાપ્યો તેજ સશાસ્ત્ર છે, એવુ દર્શાવનાર એક શ્લોક કહ્યો

अर्थोऽयमेव निखिलैरपि वेदवाक्यै रामायणै सहितभारतपञ्चरात्रै ।
अन्यैश्च शास्त्रवचनैः सह तत्त्वसूत्रैर्निर्णीयते सहृदय हरिणा सदैव ।

આ ઉપરથી નિર્ણય થાય છે કે શ્રીમહાપ્રભુજી સાથે એકદર અઠ્ઠાવીશ દિવસ વાદવિવાદ ચાલ્યો, સર્વનો વિજય કરી આ શુદ્ધાદ્વૈત બ્રહ્મવાદનુ સ્થાપન કર્યું છે

ગાગાભટ્ટની સાથેના વાદ સમયે તો શ્રીમહાચાર્યચરણે અલૌકિક વાદચાતુર્ય દર્શાવ્યું હતું શ્રીમહાપ્રભુજીનો વિજય જોઈ શ્રીકૃષ્ણદેવ રાજાના આનન્દનો પાર ન રહ્યો, વાદ પુરો થતા જ તરત જ તેમણે આચાર્યશ્રીનો વિજય જાહેર કર્યો. ઘણા માન દાન સાથે આચાર્યશ્રી સભામાથી ઘેર પધાર્યા, અને બીજે દિવસે રાજસભામા ઘણા પડિતોએ અને અન્ય વૈષ્ણવાચાર્યોએ શ્રીમહાપ્રભુજીનો કનકાભિષેક કર્યો આ કનકાભિષેક સમયે સોમણુ સોનુ હતું, તે સ્નાન જલવત્ માની શ્રીમદાચાર્યે ન સ્વીકાર્યું, પુન રાજાએ બીજુ સોનુ આપ્યુ તે સ્વીકાર્યું; અને શ્રીમહાપ્રભુજીએ કૃષ્ણદેવ રાજાને શરણે લઈ મંત્રદાન કર્યું, આવા અનેક વાદો થયા છે.

પ્રશ્ન (૧) કૃષ્ણદેવ રાજાની સભામા થએલા શ્રીમહાપ્રભુજીના વાદ ઉપરથી તમે શુ સમજ્યા ? અને તેનુ વર્ણન કરો

હાલના ઇતિહાસ મુજબ કૃષ્ણદેવની રાજાની ગાદીએ આવવાની સવત્ ૧૫૫૬ છે તે ઉપરથી શ્રીમહાપ્રભુજીનુ વય આ વખતે ૩૦ વર્ષનુ હોવુ જોઇએ

श्रीयमुनाजी.

व्रजपरिवृढवल्लभे कदा त्वच्चरणसरोरुहमीक्षणास्पदं मे ।
तव तटगतवालुकाः कदाहं सकलनिजाङ्गगता मुदा करिष्ये ॥१॥
वृन्दावने चारुवृहद्वने मन्मनोरथ पूरय सूरसूते ।
दृग्गोचर कृष्णविहार एव स्थितिस्त्वदीये तट एव भूयात् ॥२॥

 (श्रीप्रभुचरणाः)

પાઠ ૩૦–શ્રીયમુનાજી.

(૧) જ્યા સુધી જીવનો સ્વભાવ ન પલટાય ત્યાં સુધી જીવને સ્વધર્મમા રુચિ થતી નથી. સ્વભાવનો વિજય કરવા માટે શ્રીયમુનાષ્ટકનો પાઠ કરવો. એવી શ્રીમહાપ્રભુજીની આજ્ઞા છે.

(૨) શ્રીયમુનાજી નીચે પ્રમાણે આઠ પ્રકારનુ ઐશ્વર્ય ધરાવે છે

(૧) સર્વસિદ્ધિનુ દાન કરવુ. સેવોપયોગી દેહ બનાવવો

(૨) ભક્તોની ભગવાન્મા પ્રીતિ વધારવી

(૩) ભગવાનનો સબધ થવામા જે જે અડચણો આવે તે દૂર કરવી ભક્તોને એવા શુદ્ધ બનાવી દે કે તેને ભગવાનના સ્વરૂપનો અનુભવ કરવાની લાયકાત આવી જાય.

(૪) ભગવાનનામા જે ધર્મો છે, તેટલા જ શ્રીયમુનાજીનામા છે

(૫) ભક્તના કલિદોષો દૂર કરવા સમર્થ છે.

(૬) પોતાના સેવકને ગોપીજનોની માફક ભગવાનના વહાલા બનાવે છે.

(૭) આ દેહને નવો સેવોપયોગી દેહ બનાવે છે.

(૮) જ્યારે શ્રીઠાકુરજીએ શ્રીયમુનાજીમાં લીલા કરી ત્યારે જે શ્રમબિન્દુ શ્રીયમુનાજીમા આવ્યાં છે, તેનુ દાન શ્રીયમુનાજી કરે છે.

(૩) શ્રીયમુનાજી અને કાલિન્દીજી જુદા છે.

(૪) શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીયમુનાજી, અને શ્રીઠાકુરજીનુ આ ત્રણેનુ સામર્થ્ય સમાન છે. ત્રણે ભાવનું દાન કરે છે. ત્રણે ભક્તોનો નિરોધ કરે છે. અને ત્રણે જીવને સેવોપયોગી દેહનું દાન કરે છે. એવુ શ્રીહરિરાયજીનુ વચન છે.

[1]હવે તમને શ્રીયમુનાજીની પ્રાકટ્યની વાર્તા કહુ છું, જેમ ભગવાન્ શ્રીવસુદેવ દેવકીજી સમક્ષ તેમના હૃદયમાથી પ્રકટ થઈ શ્રીગોકુલમા પધાર્યા, ભક્તો સાથે મળી લીલા કરી, તેમ શ્રીયમુનાજી પ્રથમ તો સૂર્યમણ્ડલમા રહેનાર શ્રીનારાયણના આનન્દમય હૃદયમાથી પ્રકટ થઇ રસસ્વરૂપે થઈ તાપાત્મક ÷ રવિમણ્ડલમા થઈ કલિન્દ પર્વત ઉપર આવી ભૂમી ઉપર પધાર્યા, અને લીલાસ્થલમા પધારી ભક્તોને મલ્યા, આપ જ્યારે કલિન્દ પર્વત ઉપર પધાર્યા ત્યારે કાલિન્દી નામના ભગવાન્‌ના ચતુર્થ પ્રિયા હતા, તે કાલિન્દીજીને પોતાનામા પધરાવી લીધા, તેથી કાલિન્દીજી શ્રીયમુનાજીના જલમા રહેતા*

શ્રીગંગાજી પણ શ્રીયમુનાજીના સમાગમથી જ પ્રભુને પ્રિય થયા, શ્રીલક્ષ્મીજી પણ શ્રીયમુનાજીની બરાબરી કરી શકે

---

१ 'घनीभूतरसात्मा हि जातो नन्दगृहे हरि । केवलो' 'धर्मयुक्तस्तु वसुदेवगृहे' तथा ॥ शब्दात्मा गुणगानादो वदनादुद्गत स्वत । द्रवीभूतरसात्मेषा सर्वाङ्गीणश्रमाम्बुभि ॥ नारायणस्य हृदयात् शुद्धसत्त्वस्वरूपत । प्रादुरासीन्मूलरूपपुष्टिलीलाप्रसिद्धये ॥

÷ જુઓ ગાયત્રીભાષ્ય

* 'वसामि यमुनाजले' इतिवाक्यात् ।

એમ નથી શ્રીયમુનાજીના પયઃપાન (જલપાન) કરે તે યમરાજા પણ દુઃખ ન દે. શ્રીયમુનાજી યમનાં બ્હેન છે, બ્હેનના પુત્રોને (ભક્તોને) કેમ મારે ? શ્રીયમુનાષ્ટકના પાઠ જરૂર આપણે ભગવાનના પ્રિય થઇએ છીએ. શ્રીયમુના આપણા સર્વ પ્રતિબન્ધ દૂર કરી ભગવાનમા પ્રીતિ કરાવે ।

પ્રશ્ન (૧) શ્રીમહાપ્રભુજી, શ્રીયમુનાજી અને શ્રીઠાકુરજી એ ત્રણેન સમાનતા વર્ણવો

(૨) આઠ પ્રકારનુ ઐશ્વર્ય કહો

(૩) શ્રીયમુનાજીના પ્રાકટચની વાર્તા કહો

(૪) શ્રીયમુનાષ્ટકના પાઠથી શુ ફલ ?

સૂચના—શ્રીયમુનાજીને શ્રીમહાપ્રભુજી ચતુર્થપ્રિયા કહે છે પ્રસંગમા શ્રીહરિરાયચરણ, શ્રીસ્વામિનીજી પ્રથમપ્રિયા, દ્વિતીયપ્રિયા શ્રુતિરૂ ગોપવધૂ, તૃતીયપ્રિયા શ્રીકુમારિકા, અને ચતુર્થપ્રિયા શ્રીયમુનાજી છે એ આજ્ઞા કરે છે માટે અષ્ટપટરાણીના ક્રમમા શ્રીયમુનાજી નહિ હોવાથી અષ્ટપ રાણીમા ચતુર્થપ્રિયા કાલિન્દીજીને ગણવા, કાલિન્દીજી અને યમુનાજી જુ છે એ ભૂલવુ નહિ. શ્રીકાલિન્દીજી આ ભૌતિક સૂર્યમાથી પ્રકટચા ત્યારે શ્રીયમુનાજી આધિદૈવિક સૂર્યમણ્ડલાન્તર્વર્તિનારાયણના હૃદયમા પ્રકટચા છે ઋગ્, યજુ સામ વેદથી આદિત્ય છે આ ત્રણના જ્ઞાનવ મજ્ઞા છે આ સજ્ઞામાથી ધર્મરાજ થયા જે સચ્ચિદાનન્દ લક્ષણ પરા ધાન ઉપનિષદ્ગીત રસ છે તે શ્રીયમુનાજી છે આ આધિદૈવિક ભાઈ ધ રાજા, આધિદૈવિક પિતા શ્રીવેદમયાદિત્ય, આધિદૈવિકમાતા સજ્ઞા કાલિન્દીજીના તો આધિભૌતિક છે તનુનવત્વ બનાવવુ અને અષ્ટ ઐશ્વર્ય આપવુ એ શ્રીયમુનાજીથી બને, કાલિન્દીજીથી બને નહિ

त्रय्येषा ऋग्यजुः साम्नामादित्य इति गीयते । सम्यग्ज्ञान च यद् विशेषां कर्मणा मुने । सञ्ज्ञेति सोस्या यो धर्मो धर्मराजस्तु स उच्य रसो य परमाधारो सच्चिदानन्दलक्षण । ब्रह्मेति उपनिषद्गीतस्तदेव यमु स्वयम् ।

પાઠ ૩૧—પ્રાતઃસ્મરણ.

પ્રભુની લીલાસૃષ્ટિરૂપ આ જગત્મા પ્રાતઃકાલના રમણીય, સમયનો આપણે કેવી રીતે ઉપયોગ કરીશું ? તેનો વિચાર કરીએ. સવારમા બ્રાહ્મમુહૂર્તમા વહેલા જાગવાની ટેવ રાખવી સવારમા જાગતા જ કેટલાકનું મન તો દુર્વ્યસનો તરફ એ ચાય છે. કેટલાકનું ક્લેશમા, કેટલાકનું વ્યાપારાદિમા ચિત્ત દોરાય છે, આ અમૂલ્ય પ્રભાતમા નિદ્રાથી શાન્ત થએલા ચિત્તનો દુરુપયોગ કર્યો કહેવાય. મનુષ્યે આ કિંમતી સમયમા આખા દિવસનો આનન્દ ભરી લેવાની ખરી તક ગુમાવવી ન જોઇએ. આ આનન્દ પ્રભુ અને ગુરુના સ્મરણથી જેટલો મેળવી શકાય છે, એવો અપર કોઈ સાધનથી મળી શકતો નથી. કારણ કે આનન્દનિધાન ભગવાન્ છે તેના આનન્દના લેશમાત્રને મેળવી આખું જગત્ આનન્દ માની રહ્યું છે. માટે ચાલો આપણે પ્રાતઃસ્મરણ કરીએઃ—

मंगलाचरण.

चिन्तासन्तानहन्तारो यत्पादाम्बुजरेणव ।
स्वीयानां तान्निजाचार्यान् प्रणमामि मुहुर्मुहु ॥१॥
यदनुग्रहतो जन्तुः सर्वदुःखातिगो भवेत् ।
तमहं सर्वदा वन्दे श्रीमद्वल्लभनन्दनम् ॥२॥
अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥३॥
नमामि हृदये शेषे लीलाक्षीराब्धिशायिनम् ।
लक्ष्मीसहस्रलीलाभिः सेव्यमानं कलानिधिम् ॥४॥
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च त्रिभिस्तथा ।
षड्भिर्विराजते योऽसौ पञ्चधा हृदये मम ॥५॥

श्रीगोवर्धननाथपादयुगलं हैयङ्गवीनप्रियं
नित्यं श्रीमथुराधिपं सुखकरं श्रीविठ्ठलेशं मुदा ।
श्रीमद्वारवतीशगोकुलपती श्रीगोकुलेन्दुं विभुं
श्रीमन्मन्मथमोहनं नटवरं श्रीबालकृष्णं भजे ॥१॥
श्रीमद्वल्लभविठ्ठलौ गिरिधरं गोविन्दरायाभिधं
श्रीमद्बालककृष्णगोकुलपती नाथं रघूणां तथा ।
एवं श्रीयदुनायकं किल घनश्यामं च तद्वंशजान्
कालिन्दीं स्वगुरूंन्गिरिं गुरुविभून्स्वीयप्रभूंश्च स्मरेत् ॥२॥

(૧) શ્રીગોવર્ધનનાથજી, (૨) શ્રીનવનીતપ્રિયજી, (૩) શ્રીમથુરાધીશજી, (૪) શ્રીવિઠ્ઠલનાથજી, (૫) શ્રીદ્વારકાધીશજી, (૬) શ્રીગોકુલનાથજી, (૭) શ્રીગોકુલચન્દ્રમાજી, (૮) શ્રીમદનમોહનજી. (૯) શ્રીનટવરપ્રભુ, (૧૦) અને શ્રીબાલકૃષ્ણજીની (સ્મરણ) સેવા કરૂં છું.

(૧) શ્રીમહાપ્રભુજી, (૨) શ્રીગુસાંઇજી, (૩) (આપના સાતપુત્ર), શ્રીગિરિધરજી, (૪) શ્રીગોવિન્દરાયજી, (૫) શ્રીબાલકૃષ્ણજી, (૬) શ્રીગોકુલનાથજી, (૭) શ્રીરઘુનાથજી, (૮) શ્રીયદુનાથજી, (૯) શ્રીઘનશ્યામજી, (૧૦) આપના વંશના બાલકો, (૧૧) શ્રીયમુનાજી. (૧૨) આપણા શ્રીગુરુદેવજી (૧૩) સેવાના શ્રીઠાકુરજી (૧૪) અને શ્રીગિરિરાજજીનું સ્મરણ કરવું.

આ પ્રમાણે બોલી શ્રીઠાકુરજી વિગેરેના ચિત્રજીનું દર્શન કરવું. આ પ્રાતઃસ્મરણ કર્યા પછીથી વડિલ વર્ગને 'જય શ્રીકૃષ્ણ' બોલી પ્રણામ કરવા. પછી શૌચાદિ ક્રિયા કરવા જવું.

પ્રશ્ન. (૧) પ્રાત સ્મરણનો હેતુ શો ?
(૨) પ્રાતઃસ્મરણ ભગવાનનું અને ગુરુનું કરવાનું કારણ ?

પાઠ ૩૨—ફક્ત એક જ.

* ઉત્કલ દેશના રાજા ભોજદેવની સભામા ચાર પ્રશ્ન ચર્ચાતા હતા. (૧) મુખ્ય શાસ્ત્ર કયું ? (૨) પરબ્રહ્મ દેવ કોણ ? (૩) મુખ્ય મત્ર કયો ? (૪) મનુષ્યનું મુખ્ય કર્તવ્ય શું ? આ ચાર પ્રશ્નની ચર્ચા ચાલતી હતી, અને શ્રીમહાપ્રભુજી પધાર્યા. સભામા અનેક પડિતો સાથે વાદ થયો સાત દિવસ સુધી નિર્ણય ન આવ્યો. ત્યારે શ્રીમહાપ્રભુજીએ રાજાને કહ્યું કે-આ સભામા યથાર્થ વાદ ચાલતો નથી, માટે આપણે શ્રીજગન્નાથજી જે કહે તે કબૂલ કરવું. કોનો વાદ સત્ય છે ? જગન્નાથજી પાસે કાગલ વિગેરે સાધન મુકી સર્વ બહાર આવી દ્વાર બંધ કર્યા. થોડા સમય બાદ દ્વાર ઉઘાડી જોયું તો નીચેનો શ્લોક લખેલો હતો.

एक शास्त्रं देवकीपुत्रगीत
एको देवो देवकीपुत्र एव ।
मन्त्रोप्येकस्तस्य नामानि यानि
कर्माप्येकं तस्य देवस्य सेवा ॥

શાસ્ત્રોમા છે કૃષ્ણગીતા જ શાસ્ત્ર;
દેવોમા તો દેવકીનો જ પુત્ર,
મન્ત્રોમા છે મન્ત્ર તેના જ નામ;
કર્મોમા છે કૃષ્ણસેવા જ કામ.

આ શ્લોક લખી આપ્યો, સભાએ વાચ્યો. ત્યારે ભગવાનની આજ્ઞાને વિદ્વાન્ પડિતોએ કબુલ કરી. પરંતુ કેટલાક

*શ્રીપુરુષોત્તમજીએ નિબધના આવરણભગમા આ વાત સ્વીકારી છે

આ પરાજય ન સહન થવાથી કહેવા લાગ્યા કે-જગન્નાથજીને હાથ તો છે નહિ તો શી રીતે લખ્યું ? શ્રીમહાપ્રભુજીએ આજ્ઞા કરી કે પ્રભુને સહસ્ર બાહુ છે હજુ શંકા હોય તો ફરી પત્ર મુકો. ફરી પત્ર મુકયો ત્યારે નીચેના શ્લોક લખાઇ આવ્યો

य. पुमान् पितर द्वेष्टि त विद्याद्न्यरेतसम् ।
य पुमान श्रीहरिं द्वेष्टि त विद्याद्न्यरेतसम् ॥

કરે જે દ્વેષ પિતાનો તે જાણો અન્યવીર્યનો;
હરિના દ્વેષીને જાણો સદા તે અન્યવીર્યનો.

આ શ્લોક વાચી રાજા અને પ્રજાએ આનન્દથી ચારે પશ્નના ઉત્તર સમજી શ્રીમહાપ્રભુજીનો વિજય કબુલ કર્યો.

પાઠ ૩૩—ભગવાનનાં ત્રણ સ્વરૂપ.

ગુરુચરણ શિષ્યવર્ગ સાથે ગંગાજીના કિનારા ઉપર ફરતા હતા. જલના પ્રવાહની રમણીયતા નિરખતા હતા એક બાજુએ ગંગાજીના તીર્થમાં પવિત્ર થવાની બુદ્ધિથી અનેક જનો ગંગાજીમા સ્નાન કરી રહ્યા હતા, એટલામા એક ભક્તને ગંગાદેવીની સ્તુતિ કરતો જોયો, અને શિષ્યે ગુરુચરણને પુછયું કે—હસ્તપાદમુખવાળા આ ગંગાજીની સ્તુતિ કરે છે તે ગંગાજી કોણ?

ગુરુદેવ—ગંગાજીના ત્રણ સ્વરૂપ છે આ જે તમને દેખાય છે તે જલના પ્રવાહરૂપ ગંગાજીનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ છે. બીજું, આ લોકો તીર્થબુદ્ધિથી જે તીર્થમાહાત્મ્ય સમજી સ્નાન વિગેરે કરી રહ્યા છે, તે તીર્થરૂપ ગંગાજીનું આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે. જે આ ભક્ત દેવીસ્વરૂપે સ્તુતિ કરી રહ્યો છે તે ગંગાજીનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ છે. કેમ આ ત્રણ સ્વરૂપ તમારા ધ્યાનમાં આવ્યા?

શિષ્ય—હા, ગંગાજીના આધિભૌતિક આધ્યાત્મિક અને આધિદૈવિક ત્રણ સ્વરૂપ છે.

ગુરુચરણ—જેમ ગંગાજીનાં ત્રણ સ્વરૂપ છે, તેમ ભગવાનના ત્રણ સ્વરૂપ છે. ગંગાજીનુ જલના પ્રવાહરૂપ આધિભૌતિક સ્વરૂપ છે, તેમ જગત એ ભગવાનનું આધિભૌતિક

સ્વરૂપ છે. આ જગત્ ભગવદ્રૂપ હોવાથી સત્ય છે આ જગત્ અક્ષરબ્રહ્મમાંથી પ્રકટ થયું છે *

શિષ્ય—અક્ષરબ્રહ્મ એ શું છે?

ગુરુદેવ—જેમ ગંગાજીનું બીજું તીર્થરૂપ આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે તેમ ભગવાન્નું અક્ષરબ્રહ્મરૂપી આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ છે. આ અક્ષરબ્રહ્મમાં વાદીઓ બહુ જ તર્ક કરે છે, તેનો વિચાર પ્રસંગ આવે ત્યારે કરીશું, પણ એટલું તો ધ્યાનમાં રાખો કે, આ અક્ષરબ્રહ્મ જ જગદ્રૂપે થયું છે, આ અક્ષરબ્રહ્મ ગણિતાનન્દ છે, ભગવાન્નું ધામ છે. જેમ કેટલાક ગંગાજીના તીર્થસ્વરૂપની પૂજા-ઉપાસના-કરે છે, તેમ જ્ઞાનીઓ આ અક્ષરબ્રહ્મની ઉપાસના કરે છે. આ અક્ષરબ્રહ્મ કરતાં પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું સ્વરૂપ ઉત્તમ છે.

શિષ્ય—શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ કરતાં શાથી ઉત્તમ કહેવાય?

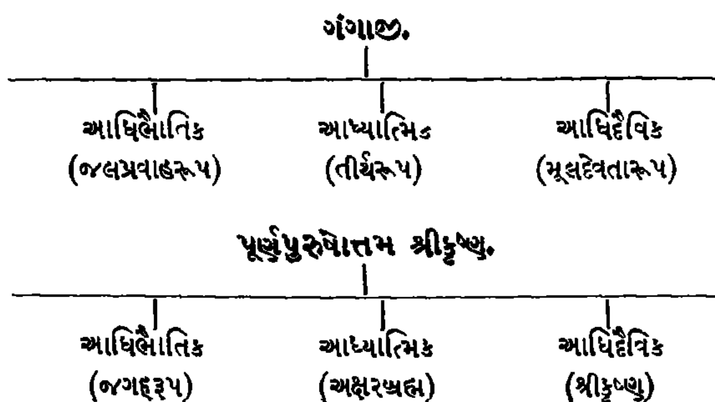
ગુરુદેવ—જે ગંગાજીના દેવીસ્વરૂપની સ્તુતિ ભક્ત કરી રહ્યો હતો, તે ગંગાજીનું આધિદૈવિક સર્વોત્તમ સ્વરૂપ છે. તેમ ભગવાન્નું આધિદૈવિક સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે, તે સર્વોત્તમ છે. જેમ ગંગાજીનું દેવીસ્વરૂપ દરેકને પ્રત્યક્ષ થતું નથી; ભગીરથ જેવા કોઈ ભક્તને જ પ્રત્યક્ષ થાય છે, તેમ આ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું સ્વરૂપ દરેકને પ્રત્યક્ષ થતું નથી, એ તો ભક્તને જ ભક્તિથી દર્શન દે છે. બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવ એ સત્ત્વગુણ રજોગુણ અને તમો-

---

*द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च। क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोक्षर उच्यते। उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः। यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः। यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः।

(गीता अ० १५-'१६.')

ગુણુના ઉપરી છે, આ ત્રણુનો નિયન્તા–કબજે રાખનાર–પરિબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણુચન્દ્ર છે અક્ષરબ્રહ્મ સુધી આનન્દની ગણુત્રી થઈ શકે છે. પરન્તુ ભગવાનૂના આનન્દની ગણુત્રી થઇ શકતી નથી, તેથી ભગવાન્ અક્ષરબ્રહ્મ કરતા ઉત્તમ છે. જ્ઞાનીને અક્ષરબ્રહ્મ પૂર્ણફલરૂપ લાગે છે. ભક્તને તો ભગવાનના ધામરૂપ છે. આ પ્રમાણે ભગવાનના ત્રણે સ્વરૂપ સમજ્યા? તમોને નીચેનું કોષ્ટક આપુંછું તે તમે ઉતારી લો.

આ ઉપરથી તમે સમજ્યા હશો કે પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણુનાં ત્રણુ સ્વરૂપ છે. શ્રીકૃષ્ણુને બ્રહ્મ, ભગવાન્, પરમાત્મા એવા નામથી કહે છે, તે જ ભક્તોના સર્વ પુરુષાર્થ પૂર્ણ કરે છે. માટે ભક્તે તેમનો જ આશ્રય કરવો. જેમ ગંગાજીથી ઘણે દૂર વસી ગગાજીનું ભજન ન કરી શકે, તેમ સસારમા આસક્તિ રાખી ભગવાનનું ભજન ન કરી શકે. લોકમા માન મલે, ધન મલે, એવી આશાથી જે ભજે તો દુ ખી થાય, પરન્તુ

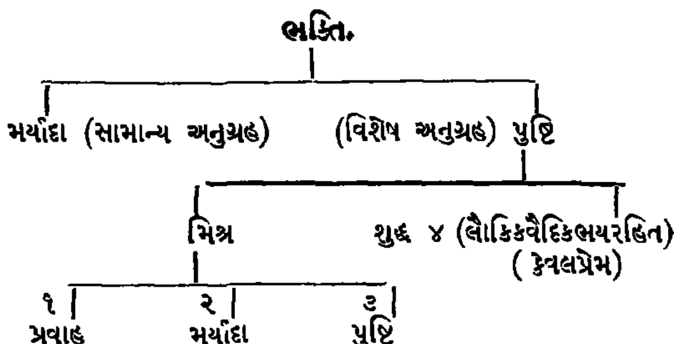
જો કોઈ દુઃખી ભગવાન્‌ને ભજે તો જરૂર તેનાં દુઃખ દૂર થઈ જાય–સંસાર દૂર જ થાય.

लोकार्थी चेद्भजेत्कृष्णं क्लिष्टो भवति सर्वथा ।
क्लिष्टोपि चेद्भजेत् कृष्णं लोको नश्यति सर्वथा ॥

ભગવાન્ પાસે ચાર વ્યૂહ છે. વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ. તેમા વાસુદેવ મોક્ષ આપવાનું કામ કરે છે, સંકર્ષણ નાશ કરવાનું કામ કરે છે. પ્રદ્યુમ્ન પ્રજોત્પત્તિનું કામ કરે છે, અનિરુદ્ધ ધર્મરક્ષાનુ કામ કરે છે. ભગવાન્ તો ભક્તોનુ ઉદ્ધાર કાર્ય કરે છે. આ પ્રમાણે વ્યૂહસહિત જે ભગવાનનુ સ્વરૂપ કહ્યુ તેને ગીતાજીમા ' अतोस्मि लोके वेदे च प्रथित पुरूषोत्तमः ' આ વાક્યથી લોક અને વેદપ્રસિદ્ધ પુરુષોત્તમનુ સ્વરૂપ કહ્યું છે. હવે શ્રીગુસાંઈજીએ જે ભાવાત્મક સ્વરૂપનું વર્ણન ' भावैरङ्कुरित ' શ્લોકમા કહ્યું છે તે સમય આવે વર્ણવીશું.

પ્રશ્ન (૧) ગગાજીના ત્રણ સ્વરૂપ વર્ણવો
(૨) ભગવાનનુ આધિભૌતિક સ્વરૂપ કહો
(૩) ભગવાન્‌નુ આધ્યાત્મિક સ્વરૂપ કહો
(૪) ભગવાનના આધિદૈવિક સ્વરૂપને શુ કહે છે ?
(૫) લોકાર્થી ભજે તો શુ થાય ?
(૬) ક્લિષ્ટ ભજે તો શુ થાય ?
(૭) ચાર વ્યૂહના નામ કહો

પાઠ ૩૪—પુષ્ટિના ચાર ભેદ.

આ ઉપરથી તમે સમજી શકશો કે—પુષ્ટિભક્તિ ચાર પ્રકારની છે. પુષ્ટિ એટલે ભગવાનનો અનુગ્રહ. એ અનુગ્રહ કૃપા મેળવવાનો જે માર્ગ તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય, એવું પહેલા પાઠમા જાણી ગયા છો. હવે એ ચારેનાં સ્વરૂપ જાણવા જોઇએ કારણ કે જગત્માં પ્રભુનો અનુગ્રહ જીવો ઉપર ઓછાવત્તા પ્રમાણમા માલૂમ પડે છે, તેનુ કારણ આ ચાર ભેદ ઉપરથી સમજાશે. જેવો જેનો અંગીકાર તેવુ તેને ફલ.

पुष्ट्या विमिश्रा. सर्वज्ञा प्रवाहेण क्रियारताः ।
मर्यादया गुणज्ञास्ते शुद्धा प्रेम्णाऽतिदुर्लभा ॥
(श्रीमहाप्रभुजी)

૧. પુષ્ટિપ્રવાહભક્તો—પુષ્ટિ એટલે ભગવાનનો અનુગ્રહ, અને પ્રવાહ એટલે ક્રિયામા આસક્તિ. અહંતા

મમતા પ્રવાહમાં વધારે હોય છે. આ લોકો પ્રવાહી હોવાથી નારદપચરાત્ર વિગેરેમા કહેલા કર્મ કર્યા કરે છે, પણ ભગવાનનો અનુગ્રહ હોવાથી તે કર્મ તેમને બાધક થતા નથી; પરંતુ સેવાને અનુકૂલ થાય છે. ભગવાનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી હોતું, એ આ ભક્તમા મુખ્ય ભક્ત કરતા આટલી ખામી છે.

મારી ઉપાસના વિગેરેમા તત્પર થાઓ, આવી પ્રભુની ઈચ્છા થતા જે ક્રિયામા આસક્ત જીવો છે, છતા પ્રભુનો અનુગ્રહ તેમના ઉપર છે, એવા જીવો પુષ્ટિપ્રવાહી કહેવાય છે જેવા કે શ્રુતદેવ અને નિમિરાજા જેવા પ્રવાહી ભક્તો હતા. ભગવાનના સ્વરૂપનું અને ગુણનુ જ્ઞાન ન હતું. પણ અનુગ્રહથી સેવાને અનુકૂલ કાર્યમાં તત્પર રહેતા. કર્મમા પ્રીતિ રાખવી એ પ્રવાહનું લક્ષણ છે.

૨. પુષ્ટિમર્યાદા ભકતો—પુષ્ટિ એટલે અનુગ્રહ અને મર્યાદા એટલે શાસ્ત્રોક્ત નિયમ પુષ્ટિપ્રવાહી ભકતોની માફક કેવલ પ્રવૃત્તિમા ક્રિયામા પ્રવૃત્તિવાલા નથી હોતા, પરન્તુ તેમને નિવૃત્તિમા તેમનું મન હોય છે, પ્રભુની કૃપા પૂર્વક શાસ્ત્રમા કહેલી શ્રવણ મનન વિગેરે ભકિત કરે છે વિષયાસકિતરહિત ગુણગાન પણ કરે છે

મારા ગુણોને જાણો, એવી ભગવાન્‌ની ઇચ્છા થતા ભગવાને કહેલા શુદ્ધ અદ્વૈત બ્રહ્મવાદના નિયમ પ્રમાણે જ્ઞાન મેળવી ગુણગાન વિગેરે કરનારા પુષ્ટિ-મર્યાદા-ભક્તો છે દાખલા તરીકે ભીષ્મ વિગેરે મર્યાદાભક્તો છે.

શિક્ષકસૂચના—પ્રથમ પુષ્ટિપ્રવાહ અને મર્યાદાનુ લક્ષણ સમજાવવુ પછી આ મિશ્રભેદો સમજાવવા આ ત્રણ શબ્દો અર્થ સાથે મુખપાઠ હોવા જોઇએ

આ ભક્તોને ભગવાનના ગુણોનુ જ્ઞાન હોવાથી પુષ્ટિપ્રવાહ કરતા સારા છે. પરતુ પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તો જેટલું લીલાનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી પુષ્ટિપુષ્ટિ કરતા ઉતરતા દરજાના છે.

૩. **પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તો.**—પુષ્ટિ—અનુગ્રહ—પૂર્વક પુષ્ટિ એટલે કૃપામા અઙ્ગીકાર. એટલે પ્રવાહ અને મર્યાદા મિશ્ર ભક્તો કરતાં વધારે અનુગ્રહ પૂર્વક જેમનો અઙ્ગીકાર છે, તે પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તો જાણવા. આ ભક્તોને ભગવાન્‌ના સ્વરૂપ અને ગુણનું યથાર્થ જ્ઞાન હોય છે. મર્યાદા ભક્તોને સ્વરૂપ કે લીલાનું જ્ઞાન નથી હોતું, પણ આ પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તોમા હોય છે. 'મને જાણો' એવી ભગવાનની ઇચ્છા પૂર્વક જેમનો પુષ્ટિમાં અગીકાર થયો છે, તેવા સર્વજ્ઞ ભક્તો પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્તો જાણવા. પરમ ભક્તોના ઉદાહરણમા-નારદજી અને ઋષભજી કહી શકાય, જેમને ભગવાનના સ્વરૂપનું લીલાનું અને ગુણનું જ્ઞાન યથાર્થ હતું

૪ **શુદ્ધપુષ્ટિભક્તો**—જેમા કોઇ પણ જાતની મિશ્રના નથી તે શુદ્ધ નિર્ગુણ પુષ્ટિભક્તો કહેવાય. નિરુપાધિ પ્રેમ-અન્હદ સ્નેહ-એ તેનું લક્ષણ છે.

આ શુદ્ધ પુષ્ટિભક્તનો વિચાર કરીએ. પ્રભુનો પ્રેમ એ જ મુખ્ય હોય છે, તેમના ગુણગાન કે શ્રવણ પ્રભુના પ્રેમની જ ખાતર અને સહજ હોય છે. પ્રભુના તરફથી કાઇ પણ ફ્લની આકાંક્ષા આવા ભક્તમા હોય જ શાની ? પ્રભુની પૂર્ણ કૃપા હોય ત્યારે જ શુદ્ધ પુષ્ટિનું દાન કરે છે. આ ભક્તિથી ભગવાન્ પોતે જ વશ થઇ રહે છે. આ નિર્ગુણ ભક્તના સાધનરૂપ પ્રભુ પોતે જ થાય છે. તેથી આ પૂર્ણ પ્રેમી ભક્ત જે કંઇ શ્રવણ કીર્તન કરે તે પ્રેમના સહજ આકર્ષણથી જ કરે છે. સાધન તરીખે નહિ. માટે સાધન નથી પણ ફ્લ છે. આ

ભક્તનો કદાપિ ભગવાન્ ત્યાગ નથી કરતા. આ ભક્તિરસ શ્રીગોપિજનને મલ્યો હતો. અને તેથી જ તે ગોપીજનો આપણા પુષ્ટિમાર્ગના ગુરુ તરીકે ગણાય છે. કે આપણે પણ તેમના પ્રેમનું અનુકરણ કરી પૂર્ણ ભાવથી ભગવાન્‌ને ભજીએ છીએ. ગોપીજનોદ્વારા આપણને અનુગ્રહનું–પુષ્ટિમાર્ગનુ–સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે

૧. પુષ્ટિપ્રવાહ ભક્ત.	ભગવાનના ગુણનુ કે સ્વરૂપનુ જ્ઞાન નથી પરન્તુ તે સેવાને અનુકૂલ ઉપાસના ક્રમોમા આસક્તિવાલા છે
૨. પુષ્ટિમર્યાદા ભક્ત.	ભગવાનના ગુણોનુ જ્ઞાન હોય છે સ્વરૂપનુ નહિ વિહિત–શાસ્ત્રોક્ત શ્રવણમનનાદિ ભક્તિને કરનારા
૩. પુષ્ટિપુષ્ટિ ભક્ત.	ભગવાનના ગુણ અને સ્વરૂપનુ જ્ઞાનવાલા, લીલાનુ સ્વરૂપ સમજનારા વિશેષ અનુ-ગ્રહવાલા ક્રમપ્રાપ્ત અનુગ્રહવાલા
૪. શુદ્ધપુષ્ટિ ભક્ત.	ભગવાને અખંડ પ્રેમનુ દાન જેમને કરેલુ છે અત્યન્ત પ્રેમ એ જ મુખ્ય હોય છે નિ સાધનતા એ જેનુ મુખ્ય લક્ષણ છે જેના સાધનરૂપ હરિ છે શ્રીગોપીજનો જેવા ભક્તો પુષ્ટિભક્તો છે
૫. કેવલમર્યાદા ભક્ત.	વેદમાર્ગ ભૂતલમા છે માટે મર્યાદા પણ છે મર્યાદાના જીવોને ફલ વેદમાર્ગથી મળે છે ભગવાને વાણીથી વેદમાર્ગ પ્રકટ કર્યો પુષ્ટિને તો કાયાથી ઉત્પન્ન કરી છે અને કાયાથી જ ભગવાન્ ફલ આપે છે

૬ કેવલપ્રવાહ	દૈવી અને આસુરી બે પ્રકારની સૃષ્ટિ છે તેમા જન્મમરણના પ્રવાહમા પડેલા આસુરી સપત્તિવાલા જીવો પ્રવાહી છે પ્રભુએ આ સૃષ્ટિ ઇચ્છામાત્રથી જ મનવડે રચી છે ફલ પણ લૌકિક જ મળે છે કારણ કે આ સૃષ્ટિ હમેશા જન્મમરણમા પડેલી રહે, એવી ભગવદિચ્છા છે

પ્રશ્ન (૧) પુષ્ટિપ્રવાહભક્ત કરતા પુષ્ટિમર્યાદાભક્તમા વિશેષતા દર્શાવો

(૨) પુષ્ટિપ્રવાહભક્ત અને પુષ્ટિમર્યાદાભક્ત કરતા પુષ્ટિપુષ્ટિની વિશેષતા દર્શાવો

(૩) પુષ્ટિપુષ્ટિભક્તો કરતા શુદ્ધપુષ્ટિને ઉત્તમ કેમ કહ્યા ?

(૪) શુદ્ધપુષ્ટિભક્તોનુ સ્વરૂપ કહો

પુષ્ટિમર્યાદા અને મર્યાદાપુષ્ટિ આ ઉભય શબ્દોમા કોઇ તરતમભાવ છે તેમા કેટલાક ગુચાય છે શ્રીપુરુષોત્તમજી સદૃષ્ટાન્ત સ્પષ્ટીકરણ કરે છે वस्तुतस्तु राजा (अम्बरीष) मर्यादापुष्टावङ्गीकृतो न केवलपुष्टौ, न वा पुष्टिमर्यादायाम्, अतस्तस्य महद्भिमृग्यभक्त्यर्थित्वाभावात्तत्र तदकथनेप्यदोष ॥ तस्य तदर्थित्वाभावे च 'केवलेन हि भावेने'तिसन्दर्भे तदनुल्लेख एव (अम्बरीषस्य गणना 'गोप्यो गावो खगा मृगा' इत्यत्र न वर्तत इत्यर्थः)। અમ્બરીષ રાજાનો મર્યાદાપુષ્ટિમા અગીકાર છે, નહિ કે કેવલપુષ્ટિમા અને નહિ પુષ્ટિમર્યાદામા, માટે પ્રેમલક્ષણા, માનસી, નિર્ગુણભક્તિનો અધિકારી નથી, તેથી તેની ગણના કેવલ ભાવાત્મક ભક્તોમા નથી શ્રીકૃષ્ણાવતાર પહેલા તે માર્ગનુ પ્રાકટ્ય ન હતુ

પાઠ ૩૫—પુષ્ટિસૃષ્ટિ.

આપણે [1]પાછલ વિચાર કરી ગયા કે—ભક્તિમાર્ગરૂપી સરલ માર્ગ પ્રભુએ દર્શાવ્યો છે, તેથી ભગવાન્‌મા અનુગ્રહ છે. પુષ્ટિ છે. [2]ભગવાને છ પ્રકારની સૃષ્ટિ રચી છે, તે પૈકી કેટલીક સૃષ્ટિમા ભગવાનૂના સચ્ચિદાનન્દ ગુણો પૈકી સદંશ અને ચિદંશ આ બે ગુણો જ છે; પરન્તુ આ પુષ્ટિસૃષ્ટિમા ભગવાનના સદંશ ચિદંશ અને આનન્દાંશ, એ ત્રણે ગુણો છે. [3]ભગવાને આ સૃષ્ટિ પોતાની કાયાથી બનાવી છે. પુષ્ટિસૃષ્ટિમા કાર્યકારણરૂપ ભગવાન્ જ છે.[4] ‘ સર્વ ભક્તોના પ્રાણરૂપ ભગવાન્ છે. પુષ્ટિ-ભક્તના આ લોક અને પરલોક પણ જ્ઞાનક્રિયાયુક્ત ભગવાન્ છે. એક વખતે શ્રુતિઓએ વરદાન માગતા ભગવાન્ પાસે વિનતિ કરી કે ‘હે ભગવન્ આપનું આનન્દમય સ્વરૂપ દર્શાવો’ ત્યારે ભગવાને સર્વથી પર શ્રીવૃન્દાવન, શ્રીગોવર્ધન, શ્રીયમુનાજી અને સર્વ ભક્તસહિત આપનો લીલાવૃન્દ દેખાડયો, અને કિશોર આકૃતિવાલા ભગવાનૂના પણ દર્શન કરાવ્યા. આ સૃષ્ટિ નિત્ય છે. ભગવાન્ આ ભક્તોની ઇચ્છાને આધીન રહે છે. તેથી ભક્તની ઇચ્છા મુજબ પોતાના આનન્દ-મય શ્રીઅંગથી જ ફલ આપે છે. પ્રભુ પોતાના ભક્તને વશ

(૧) પાઠ ૨૧ મો જુઓ. (૨) નિબન્ધકારિકા

૩ (पुष्टिं कायेन निश्चय । स इममेवात्मानं द्वेधाऽपातयत्ततः पतिश्च पत्नी चाभवताम् । कस्य रूपमभुद्द्वेधा तत्कायमभिचक्षते)

४ (भा० १०—३—९ मा श्लोक उपर सु० कारिका—सर्वेषां प्राणरूपश्च दैहिक पारलौकिकः । ज्ञानक्रियोभययुतो व्रजलीलाप्रवर्तकः)

છે, એવુ દર્શાવવા [1]પુષ્ટિભક્તોના આગલ નૃત્ય પણ કરે છે. વખતે કંઇ કામ કરવાનુ સાપે તો તે પણ ભગવાન્ કરે છે.

[2]જે મર્યાદાભક્તો હોય છે તેમને તો આવુ ફલ ન મલે. તેમને જ્ઞાનથી મોક્ષ મેલવવાની માત્ર યોગ્યતા થાય છે, અને ભગવાન્ જ તેમને મુક્તિ આપે છે. પુષ્ટિના જેવુ લીલાનું દાન ન જ કરે. જો આ મર્યાદા જીવોને કાયાથી લીલાનું દાન કરવુ હોય તો પોતાનામાં પ્રવેશ કરાવી શુદ્ધ કરી સેવાને માટે પુષ્ટિ જીવોમા પ્રકટ કરે છે. શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે–'મુક્ત જીવો લીલાને લાયક શરીર ગ્રહણ કરી ભજે છે.'[3]

[4]આ જીવોનું સ્વરૂપ પણ ભગવાનના જેવુ છે. આનન્દમય છે. ભગવાન્ સચ્ચિદાનન્દ છે તેમ આ પણ સચ્ચિદાનન્દ જ છે. ભગવાન્ જેમ લીલાર્થે અવતાર ધારણ કરે છે, તેમ આ ભક્તો પણ લીલામાટે અવતાર ધારણ કરે છે. ભગવાનના જેમ ઐશ્વર્ય વીર્ય યશ શ્રી જ્ઞાન વૈરાગ્ય છે. તેમ આ શુદ્ધ પુષ્ટ ભક્તોમાં પણ ઐશ્વર્ય વિગેરે ધર્મો છે. ભગવાનને જેમ ધ્વજ વજ્ર વિગેરે ચિહ્ન છે, તેવી રીતે આ ભક્તોને પણ ચિહ્ન છે. ભગવદ્રૂપ જ આ સૃષ્ટિ છે. માટે જ આ શુદ્ધપુષ્ટિસૃષ્ટિના જો ગુણગાન ગાઇએ તો પ્રભુના ગુણગાનની માફક જ આપણે

---

१ गोपीभिस्तोभितो० ।

२ ज्ञानेन स्वरूपयोग्यताया मुक्तिर्भगवता दीयते इति न ज्ञानमात्रसाध्या । 'मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात्' तथा सति चरमवृत्तिरूपमपि ज्ञान स्वरूपयोग्यतासम्पादन एवोपक्षीयमाणं न फलोपहिता कारणता स्वस्मिन् अवरोद्धुमीष्टे अतो मुक्तिरपि भगवन्नियतैवेति सेवायै विचारितान् (जीवान्) शुद्धान् विधयाऽऽविर्भावयति । (श्रीपुरुषोत्तमचरणाः)

३ मुक्ता अपि लीलाविग्रह कृत्वा भजन्ते ।

४ स्वरूपेणावतारेण लिङ्गेन गुणेन च । तारतम्य न ।

કૃતાર્થ થઇએ ભગવાન્ આ સૃષ્ટિને સેવામાટે જ પ્રકટ કરી છે નામસેવા તો કોઈ પણ મર્યાદાજીવથી પણ કરાવી લેત, રૂપસેવા તો આપની સાક્ષાત્ સૃષ્ટિ વિના બની શકે નહિ, માટે આ પુષ્ટિસૃષ્ટિ પ્રકટ કરી છે. મર્યાદા સૃષ્ટિ દૈવીસૃષ્ટિ ખરી, પણ તે શ્રીઅંગમાથી થએલ નહિ, અને રૂપસેવા પણ તેને મલે નહિ. એ તો પુષ્ટિસૃષ્ટિને જ મલે. [1-2]આ સૃષ્ટિ ભગવાન્થી ભિન્ન નથી. ભગવાન્ પણ આ સૃષ્ટિથી ભિન્ન નથી. જેમ રાજાને મૃગયા ખેલવામા રમણ શીવાય બીજુ કારણ હોતું નથી તેમ ભગવાન્ લોકવત્ લીલા જ કરવાને આ પુષ્ટિસૃષ્ટિરૂપે થયા છે. અત્ર શ્રીગોપીજનો દૃષ્ટાન્ત છે.

ભગવાન્ને લીલા કરવા માટે જો કોઈ જીવના સ્વરૂપ દેહ અને ક્રિયામા ફેરફાર કરવાની જરૂર હોય તો ભગવાન્ તે પ્રમાણે તેના સ્વરૂપમા દેહમા અને ક્રિયામાં ફેરફાર કરી લે છે જુઓને કેટલાક ગોપીજનોને તામસાદિ બનાવી પ્રભુએ તેમનુ તામસાદિપણું દૂર કર્યું, એમ ભાષ્યમા છે. હાલમા ભગવાન્ જે જીવને પ્રવાહ અને મર્યાદામાથી જુદો પાડી પુષ્ટિમાં પ્રવેશ કરાવાની ઇચ્છા રાખે છે તે જીવને પોતાનામા પ્રવેશ કરી શુદ્ધ કરી પુન પુષ્ટિસૃષ્ટિમા પ્રકટ કરે છે. જીવભાવ વખતે સંતાઈ ગએલા ભગવાન્ના ધર્મો ભગવાન્નો સમ્બન્ધ-થતા પ્રકટ થાય છે.

આ સૃષ્ટિને ભગવાન્ જ ફલ છે. ભગવાન્ વિના બીજાની સ્પૃહા જ નથી. ભગવાન્મા નિરુપધિ પ્રમ એ જ તેમનું લક્ષણ છે.

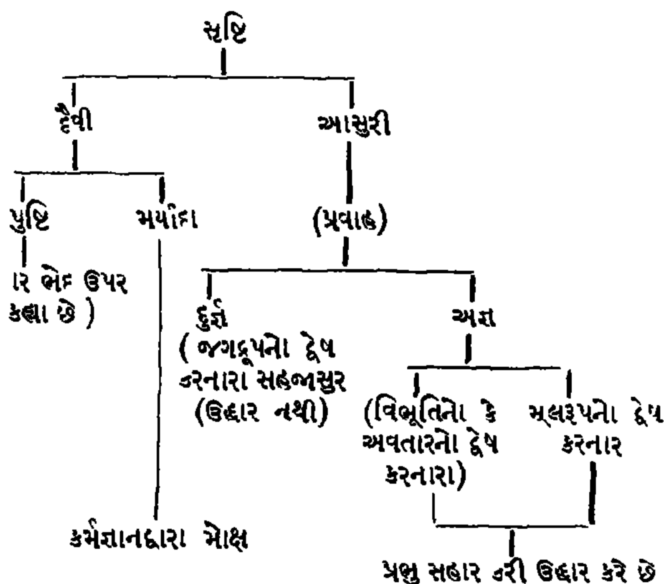
१ लोकवत्तु लीलाकैवल्यम् (२-१-३३)

२ तस्मान्न भिन्ना एतास्तु आभिर्भिन्नो न वै प्रभु॰। भूमावुत्तारित्त सर्वं वैकुण्ठ स्वर्गवासिनाम् । (अथर्वोपनिषदि कृष्णोपनिषद्)

हानौ तूपायनशब्दशेषत्वात् कुशाच्छन्दःस्तुत्युपगानवत्तदुक्तम् । (३-३-२६)

हित्वा कृष्णे पर भाव गत प्रेमप्लुतः सदा । निबन्धे ।

પાઠ ૩૬—આસુરી સૃષ્ટિ.

(૧) આ કોષ્ટક ઉપરથી માલૂમ પડશે કે *દુર્જ્ઞનો ઉદ્ધાર ી, પરંતુ પૂતના શિશુપાલ વિગેરેનો ઉદ્ધાર છે. કારણ કે ાવાન્માં તેમનો દ્વેષભાવે નિરોધ થયો હતો.

---

* तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान्। (गी अ॰ १६-१९)

(૨) †ભગવાન્ શાપ અપાવી શુદ્ધ કરે છે. શાપ આપી ચિત્રકેતુ અને જય વિજય જેવાને શુદ્ધ કરી દીધા છે. માટે શાપ સાથે અનુગ્રહ છે, જો અનુગ્રહ ન હોય તો તે પાખંડી થઈ જવા જોઈએ, રોગી થવા જોઈએ; પરંતુ તેમ ન થતા શુદ્ધ થઈ પ્રભુને જ મળે છે, જેમ કે વૃત્રાસુર, શિશુપાલ, દન્તવક્ત્ર વિગેરે જાણવા

(૩) સર્વમાર્ગમા ભટકે, પણ કોઈ પણ માર્ગમા રુચિ ન થાય એ ચર્ષણી જીવો જાણવા. તેમને ખડિત ફલ છે. જેવી રુચિ તેવુ ફલ મળે.

(૪) દુર્જ્ઞ સહજાસુર છે. તેમને અનુસરનારા અજ્ઞ.

(૫) કેટલાક બલિ પ્રહ્લાદ વિગેરે આસુર કુલમા જન્મ લે છે, પરતુ તે અનુગ્રહવાલા જીવો તો આસુર કુળમાં જન્મ્યા છતા આસુરો સાથે જોડાતા નથી.

---

† (मन्येसुरान् भा० ३-२-२४) (कामं क्रोधं० भा० १०-२९-२५) (अहो बकीयं भा० ३-२-२३)

પાઠ ૩૭–વૈષ્ણવ કોને કહેવો ?

(રાગ–વૈદર્ભી વનમા વનવલે.*)

તાદૃશી જન તેને જાણીએરે, જેમા એવા ગુણ હોયરે,
નિંદાસ્તુતિ ના કરે કોઇની, સઘળે સમદૃષ્ટિ જોયરે.–તા૦ જન.
દર્શન કરતા માત્રમારે, ભૂલાવે પ્રપચનુ ભાનરે,
સ્મરણ કરાવે શ્રીકૃષ્ણનુ, નસાડે અઘ અજ્ઞાનરે–તા૦ જન. ૧
સકલ ચરાચરને વિષેરે, વસ્યા દેખે ભગવાનરે,
શુભ ઇચ્છે સર્વે જગતનું, લેશ નહિ અભિમાનરે.–તા૦ જન ૨
ગુણ ગાતા ગોવિંદનારે, પુલકિત તનુ થાયરે,
નેત્રે પ્રવાહ વહે પ્રેમના, હરખે હૃદય રુધાયરે,–તા૦ જન. ૩
પરદુઃખે દાઝે ઘણુંરે, કરે કોઇનો ના દ્રોહરે,
ઇન્દ્રિયજિત સાચા સદા, ના પામે માયામા મોહરે.–તા૦ જન. ૪
અકલ લીલા નદલાલનીરે, તેમાં લગ્ન જેનું મનરે,
પ્રીત બહુ પરઉપકારમાં, સદા પ્રસન્ન વદનરે.–તા૦ જન. ૫
નટવર ઝળકે નેત્રમારે, કાન્તિ કરુણા મધ્યે હોયરે,
શાત સ્વભાવ સતોષ બહુ, દોષ કોઈના ના જોયરે–તા૦ જન. ૬
વહાલા લાગે સહેજે સર્વનેરે, અતિ ઉદાર જેનું ચિત્તરે,
અનન્ય ભાવે ભજે કૃષ્ણને, જેને વહાલું નહિ વિત્તરે,–તા૦ જન. ૭
હરિ ગુરુ વૈષ્ણવને વિષેરે, જેને સદા અતિ વહાલરે,
દૃઢ વિશ્વાસ અતિ દીનતા, બોલે વચન રસાલ.–તા૦ જન. ૮
સેવા સ્મરણ સતસગમારે, જેવી આસક્તિ અતિરે,
કપટનો લેશ નહિ હૃદે, હરિ ચરણે સદા મતિરે.–તા૦ જન ૯
વ્યસનાવસ્થા વિઠ્ઠલેશસુ રે, સદા મુખે કૃષ્ણ નામરે,
તે ભગવદીય તણા દાસનો, સદા દાસ દયારામરે.–તા૦ જન. ૧૦

પાઠ ૭૮—વૈષ્ણવ નથી થયો ?

વૈષ્ણવ નથી થયો તું રે, હરિજન નથી થયો તું રે, સીદ ગુમાનમાં
ઘુમે, વૈ૦ (ટેક)

હરિજનને જોઇ હઇડું ન હરખે, દ્રવે ન હરિગુણ ગાતા,
કામ દામ ચટકી નથી છટકી ક્રોધે લોચન રાતા.—વૈ૦ ૧

તુજસંગે કોઇ વૈષ્ણવ થાએ, તો તું વૈષ્ણવ સાચો,
તારા સગનો રંગ ન લાગે, તહા લગી તું કાચો.—વૈ૦ ૨

પરદુઃખ દેખી હૃદે ન દાઝે, પરનિંદા નથી ડરતો,
વહાલ નથી વિઠ્ઠલમાં સાચુ, હઠે ન હું હું કરતો.—વૈ૦ ૩

પરોપકારે પ્રીત ન તુજને સ્વારથ છુટયો છે નહિ,
કેહેણી તેવી રેહેણી ન મળે, કયહા લખ્યું એમ કેહેની.—વૈ૦ ૪

ભજનારૂદ નથી મન નિશ્ચે, નથી હરિનો વિશ્વાસ,
જગતતણી આશા છે જહાલગી, જગત ગુરુ તું દાસ.—વૈ૦ ૫

મનતણો ગુરુ મન કરીશ તો સાચી વસ્તુ જડશે,
દયા દુઃખ કે સુખ માન પણ, સાચુ કહેવુ પડશે.—વૈ૦ ૬

પાઠ ૩૯—વૈષ્ણવતાના નિયમો.

* (૧) પ્રભુ જે કરે છે તે પોતાની ઇચ્છાથી કરે છે.

(૨) પ્રભુ સર્વ કરવાને સમર્થ છે. આપણા મનની વાત જાણે છે. આપણે પ્રભુની ઇચ્છા જાણતા નથી, માટે પ્રભુપાસે યાચના ન કરવી.

(૩) પ્રભુને અધીન જીવ છે માટે અભિમાન ન કરવુ

(૪) હઠાગ્રહી ન થવુ. દેવું કરી સેવાદિ ધર્મ કરવાનો આગ્રહ ન કરવો.

(૫) દેહના ધર્મો કરતા ભગવદ્ધર્મો બલવાન્ જાણવા.

(૬) દેહનાં દુઃખ સહેવાં. માખણવિનાની છાશ જેવો નિ સાર દેહ જાણી ધૈર્ય રાખવું.

(૭) જડભરતજીએ અપમાન વિગેરે અનેક દુઃખ સહન કર્યાં, તેવું ધૈર્ય રાખવું.

(૮) પ્રભુ પણ પરીક્ષા કરવા દુઃખ કરે, તો પણ ધૈર્યપૂર્વક સહન કરવું,

(૯) ભગવદિચ્છાથી દુ.ખ દૂર થતું હોય તો આગ્રહી ન થવુ.

(૧૦) પોતાની સ્ત્રીથી આરભી કોઈ પણ બન્ધુ અપમાન કરે તો પણ સહન કરવું.

(૧૧) ઇન્દ્રિયોના વિષયો તનથી મનથી ત્યાગ કરવા, વાણીથી બોલવા પણ નહિ.

---

* વિવેકધૈર્યાશ્રય

(૧૨) * આ લોક અને પરલોક સંબંધિ સર્વ કાર્યમાં પ્રભુનો જ આશ્રય રાખવો.

(૧૩) દુઃખમાથી બચવુ હોય તો, અથવા ભય આવે ત્યારે, પ્રભુનો આશ્રય કરવો.

(૧૪) ભક્તાનો અપરાધ થઈ જાય, કે ભક્ત આપણું અપમાન કરે તો પણ પ્રભુનું જ શરણુ રાખવુ. કાર્ય સિદ્ધ થયુ, તે પણ પ્રભુએ સિદ્ધ કર્યું, કામ ન બની શકે તો તેમા પ્રભુ ઇચ્છા ન હતી, તેથી સિદ્ધ ન થયુ, એમ માની પ્રભુનું શરણુ વિચારવુ; શોચ કરવો નહિ.

(૧૫) અભિમાન થઈ જાય તો 'श्रीकृष्ण' शरणं मम' નો જપ કરવો

(૧૬) નોકર ચાકર અપમાન કરે તેમા પણ પ્રભુનું શરણુ રાખવુ. સ્ત્રીપુત્રાદિકનુ રક્ષણ કરવામા પણ હરિનું શરણ રાખવું.

(૧૭) મન અલૌકિક સેવા લાયક બનાવવુ હોય તો શ્રીકૃષ્ણનુ શરણ રાખવું.

(૧૮) અન્યાશ્રય ન કરવો. અવિશ્વાસ ન કરવો. પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખવો. આ કલિમા ભક્તિમાર્ગ વિગેરે સર્વ-માર્ગ દુઃખથી સાધી શકાય એવા છે. માટે જો આપણે વિશ્વાસ રાખી પ્રભુને શરણે જઈએ તો પ્રભુ જ ભક્તિ વિગેરેનું દાન કરી ઉદ્ધાર કરશે.

(૧૯) ઉપર પ્રમાણે ચિત્તથી વિચારવુ, અને વાણીથી 'श्रीकृष्ण शरणं मम' અહર્નિશ રટવુ, અને નિયમો અમલમા મુકવા.

---

* 'વિશ્વાસ' નામનો પાઠ આ સાથે વાચવો

પાઠ ૪૦—વૈષ્ણવનાં લક્ષણ.

ભગવદીયના દર્શન દુર્લભ, જેનું ભાગ્ય હોય તેને તે ભેટે રે;
વલોકન માત્રે અઘ નાસે, તાપ ત્રિવિધના મેટે રે,—તે૦ ૧

મ ભક્તિમા પચેલા પૂરા, નિંદા કરે નહિ કોની રે,
તરમા અવિનાશી વસેલા, નિર્મળ મતિ સદા જેની રે,—તે૦ ૨

ર્વસ્વ જેનું શ્યામસુંદર તેનું, નિશદિન ધ્યાન ન મૂકે રે;
ાસ ઉચ્છ્વાસે શ્રીકૃષ્ણને સમરે, નિમિષેક નામ ન ચૂકે રે,—તે૦ ૩

મા દયા સમદૃષ્ટિ જેમા, સત્ય પ્રથાએ ચાલે રે,
તોષી સાત્વિક ને વિવેકી, ભજનાનંદમાં મ્હાલે રે.—તે૦ ૪

નું સર્વ સમર્પણ હરિને, સેવા કરે સ્નેહે સાચી રે,
ઢ વિશ્વાસ ધરે નિજ ધણીનો, બુદ્ધિ ન રાખે કાચી રે;—તે૦ ૫

ન્યપ્રસાદી અન્યાશ્રય વરજે, ઘણું ગુરુ વૈષ્ણવ પર હેત રે,
ણી માત્ર તણું હિત ઇચ્છે, પરગજુ સ્નેહ સમેત રે,—તે૦ ૬

દ્રજિત અભિમાન રહિત શુચિ, મોહ માયાથી અળગા રે,
ાની ત્યાગી સુખ દુઃખ સમ લહે, સત્સંગને રહે વળગ્યા રે,—તે ૭

હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ પ્રભુ મુને કરજો રે,
યો ભણે તેના ચરણની રજ, મારા શિરપર સદા ઠરજો રે,—તે૦ ૮

પાઠ ૪૧–શ્રીમદ્ભાગવત.

*આપણા સમ્પ્રદાયમા ભાગવત મુખ્ય પ્રધાન પદ ભોગવે છે, આપણી તેમાં અડગશ્રદ્ધા છે, તો આપણે તેના સ્વરૂપથી અજ્ઞાન રહીએ તે કેમ પાલવે ?

જ્યારે અનેક શાસ્ત્ર પુરાણ રચી વ્યાસજીને સંતોષ ન થયો ત્યારે શ્રીનારદજીની સૂચનાથી ભગવાનની લીલાનું વર્ણન કરવા શ્રીમદ્ભાગવત રચ્યુ.

શ્રીમદ્ભાગવતનું સ્વરૂપ આપણે અવશ્ય જાણવુ જોઈએ. શ્રીભાગવત સર્વ સન્દેહ દૂર કરનાર છે, ભકિત ઉત્પન્ન કરનાર છે, ભગવાનની દશવિધ લીલાનુ નિરૂપણ કરે છે, ભગવદ્રૂપ છે, ભગવલ્લીલા સ્વતઃ પુરૂષાર્થરૂપ છે, શ્રીમદ્ભાગવત ભગવદ્રૂપ છે–" પ્રભુ બાર અંગવાલા છે " એવું શ્રુતિ કહે છે, શ્રીમદ્ભાગવતને પણ બાર સ્કન્ધ એ +બાર અંગ છે,

અગનાં નામ	સ્કન્ધ	લીલા.
બે ચરણ.	૧-૨.	અધિકાર-જ્ઞાન.
બે બાહુ	૩-૪	સર્ગ-વિસર્ગ.
બે સાથલ. ...	૫-૬	સ્થાન-પોષણ.

*शतशोऽथ सहस्रैश्च किमन्यै शास्त्रसङ्ग्रहैः । गृहे न तिष्ठते यस्य शास्त्रं भागवतं कलौ ॥ कथं स वैष्णवो ज्ञेय शास्त्र भागवत कलौ । गृहे न तिष्ठते मस्य श्वपचादधिको हि स ।

+બે સાથલ, બે બાહુ, શિર, હૃદય, બે હાથ, બે ચરણ, બે સ્તન એ બાર અગ છે

જમણો હસ્ત.	...	૭.	... ... ઊતિ
બે સ્તન	... ...	૮-૯	... .. મન્વન્તર-ઇશાનુકથા.
હૃદય	... ...	૧૦.	... .. નિરોધ
શિર.	... ...	૧૧.	. ... મુક્તિ.
વામહસ્ત.	... ...	૧૨.	... ... આશ્રય.

આ પ્રમાણે અર્થપૂર્વક જો આ દ્વાદશાઙ્ગ પુરુષને જાણીએ તો હૃદયમા સાક્ષાત્ પ્રભુ પધારે.

આ ભાગવતમાં ત્રણ ભાષા છે.

૧. લોકભાષા. ૨ અન્યભાષા ૩ સમાધિભાષા. શ્રીવ્યાસજીએ સમાધિમાં અનુભવ કરી જે કહ્યુ તે સમાધિભાષા કહેવાય છે. સમાધિમા યોગના ધર્મથી સાક્ષાદ્ અનુભવ થાય છે. આવી રીતે સાક્ષાદ્ અનુભવ કરી કહેલા વ્યાખ્યાનનું વધારે પ્રામાણ્ય ગણાય. જેમા શ્રીવ્યાસજીએ પોતાનો અનુભવ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યો હોય તે સમાધિભાષા છે. (૨) અન્યભાષાને મતાન્તરભાષા કહે છે, જે ભાષામાં સમાધિભાષાથી વિભિન્ન અર્થ હોય તેને મતાન્તરભાષા કહેવાય છે, જ્યાં શુકદેવજી બીજા કહ્યાનો અનુવાદ કરે એટલે બીજાનુ કહેલુ કહે તે પરમતભાષા ઓળખવાની નિશાની છે.[1] લૌકિકી ભાષામા લોકને અનુસરી વર્ણન આવે છે.

જો કે વ્યાસજીએ સમગ્ર શ્રીમદ્‌ભાગવતનો અનુભવ કર્યો હતો, માટે સમગ્ર ભાગવતને સમાધિપણું છે, પરન્તુ તે સમાધિમાં ત્રણ પ્રકારે અનુભવ કર્યો તેથી ત્રણ ભાષા થઇ, સમાધિભાષાને લૌકિકભાષા અને પરતમભાષા મદદ કરનારી છે.

---

૧ स्तनै स्तनान् कुङ्कुमपङ्करूषितान् ।

ભાગવત સર્વ સન્દેહને દૂર કરનાર છે, વેદમા સન્દેહ થાય તો તે સન્દેહ ગીતા દૂર કરે છે. ગીતાથી સન્દેહ નિવૃત્ત ન થાય તો બ્રહ્મસૂત્રનો આશ્રય લેવો, તે સન્દેહ દૂર કરશે, તેથી સન્દેહ દૂર ન થાય તો છેવટે શ્રીમદ્ભાગવત તો જરૂર સન્દેહ દૂર કરે છે. શ્રીમદાચાર્યચરણે શ્રીમદ્ભાગવતનો નિત્ય પાઠ કરવાની આજ્ઞા કરી છે, ‡શ્રીગુરુના લક્ષણ દર્શાવતા પણ એ વર્ણવ્યું કે–'શ્રીભાગવતના તત્ત્વને જાણનાર હોવા જોઈએ.' આજીવિકામાટે વ્યવહારમા જેનું ચિત્ત છે તેવા સસારી માણસને ભગવાન્મા ચિત્ત પરોવવાનો સહેલો રસ્તો શ્રીમદ્ભાગવત છે. શ્રીમદાચાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે કે.–

*પ્રભુમા મન પરોવવાને શ્રીમદ્ભાગવત મુખ્ય સાધન છે, પ્રેમપૂર્વક, દભ અને કામરહિત થઈ પ્રયત્નથી અવશ્ય પાઠ કરવો. [1]વૃત્તિ–ગુજરાન–માટે ભાગવતના પાઠનો પ્રાણ ગયે પણ ઉપયોગ ન કરવો.જે પુરાણીઓ(ભટ્ટજી) ગુરુમુખથી શ્રીભાગવતનો અર્થ પરપરાથી જાણનારા છે, જે ત્રણ પ્રકારની ભાષા વિગેરે ગૂઢાર્થને સમજે છે,તે પુરાણી(ભટ્ટજી) પાસે ભાગવત સાભળવાની જલભેદમા આજ્ઞા કરી છે. ભાગવત ઉપર શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીસુબોધિનીજીનામનું વિવરણ સ્કધ ૧–૨–૩–૧૦–અને ૧૧ ના ચાર અધ્યાય ઉપર કર્યું છે.ભાગવતાર્થ નિબધમા સમગ્ર ભાગવતનો વિચાર છે. શ્રીભાગવતનું શાસ્ત્ર, સ્કન્ધ, પ્રકરણ, અધ્યાય, વાક્ય, પદ, અને અક્ષર આ સાતપ્રકારે વિવરણ થાય છે. તેમાં

---

‡ श्रीभागवततत्त्वज्ञ भजेज् जिज्ञासुरादरात् ।

*साधन परमेतद्धि श्रीभागवतमादरात् । पठनीय प्रयत्नेन निर्हेतुकमदम्भतः ।

૧ શ્રીપુરુષોત્તમજીએ સર્વનિર્ણયનિબન્ધની ૨૫૧ કારિકામા શ્રીભાગવતના પાઠક ત્રૈવર્ણિકને કહ્યા છે બ્રહ્મજ્ઞાનભાગાશ વ્યતિરિક્તમા તો સર્વ અધિકારી છે

પ્રથમચારનું વિવરણ નિબન્ધમા છે, બીજા ત્રણનુ વર્ણન શ્રીસુબોધિનીજીમાં છે. શ્રીસુબોધિનીજી ઉપર ટિપ્પણી પ્રકાશ લેખ યોજના કારિકાવ્યાખ્યા વિગેરે અનેક સાહિત્ય છે. શ્રીમદ્ભાગવતનો સપૂર્ણ રીતે પાઠ કરવાનું સાધન શ્રીમહાપ્રભુજીકૃત શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્રનામ છે. ત્રિવિધનામાવલી પણ શ્રીમદ્ભાગવત ઉપરથીજ રચી છે. શ્રીમદ્ભાગવતના પ્રકરણ વિભાગ અને અધ્યાયના અર્થ શ્રીગોકુલરાયજી અને શ્રીઘનશ્યામભટ્ટજીએ કર્યો છે.

આપણો તો સેવાધર્મ રહ્યો, આપણા સેવ્ય શ્રીઠાકુરજી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર છે, શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનુ સ્વરૂપ આપણને શ્રીમદ્ભાગવતથી જ યથાર્થ સમજાય છે, અને શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રની કથા એવી રસિક છે કે–આપણા મનનો તેમા નિરોધ થતાં વાર લાગતીનથી. શ્રીમહાપ્રભુજી પણ એ જ આજ્ઞા કરે છે કે–સેવા અથવા કથામા જેમની આસકિત છે. તેમનો કદાપિ નાશ નથી.

ભાગવત (વેદના અર્થને સમર્થન કરનાર છે.) વેદોપબૃહક છે, બ્રહ્મસૂત્રમા જેમ 'जन्माद्यस्य यत' સૂત્રથી આરભ કરવામા આવ્યો છે, તેમ ભાગવતમા પણ તે જ શબ્દથી આરંભ કરવામા આવ્યો, આખા ભારતનો સાર પ્રથમ દ્વિતીય તૃતીયમા સમજાવ્યો, સર્વગીતાનો સાર એકાદશમા સમજાવ્યો, ઘણીખરી શ્રુતિઓ આખીને આખી શ્રીમદ્ભાગવતમાછે, જેમકે–'द्वा सुपर्णा सयुजा' વિગેરે અનેક દૃષ્ટાન્તો ઉપરથી વેદોપબૃહકત્વ સિદ્ધ છે.

પ્રશ્ન (૧) શ્રીભાગવતના બારસ્કધના બાર અગ કહો

(૨) ત્રણ ભાષાનુ વર્ણન આપો

(૩) શ્રીમદાચાર્યચરણની ભાગવત માટે આજ્ઞાઓ કહો

(૪) શ્રીભાગવતસાહિત્ય ?

પાઠ ૪૨–પ્રેમબીજનું પોષણ.

પ્રભુએ જીવને આત્મનિવેદનદ્વારા શરણે લીધો ત્યારથી પ્રભુના અનુગ્રહથી પ્રેમ–ભક્તિનું બીજ રોપાયુ છે, એ બીજને પોષવુ જોઇએ. જ્યારે પ્રેમનું દાન પ્રભુ અનુગ્રહથી કરે છે, ત્યારથી જે જે સાધનો કરે છે તે સર્વ સ્નેહથી કરાતા હોવાથી ફલરૂપ છે.

આરંભમા તો—(૧) ભક્તિમાર્ગવિરોધિ સર્વનો ત્યાગ કરવો. (૨) પ્રભુના માહાત્મ્યનુ શ્રવણુ અને કીર્તન કરવુ, ગૃહમાં રહી ભગવાનની તનુજા વિત્તજા સેવા કરવી. વર્ણાશ્રમધર્મ ભગવદ્-ધર્મને બાધ ન આવે એમ યથાસમય પાળવા વર્ણાશ્રમધર્મ તજવા નહિ. કોઈ પણ રસ્તે પ્રભુમા પ્રેમ કરવો એ સર્વ સાધનોનો ઉપયોગ છે. પરન્તુ આત્મનિવેદની ભકતને તો પ્રેમનુ દાન પ્રભુએ કર્યું છે તે જ પ્રભુ પુષ્ટિમાર્ગીય નિઃસાધન ભકતના શ્રવણભજનાદિ સાધનરૂપ બની જાય છે તેથી આ ભક્તને શ્રવણભજન આવશ્યક થઇ જાય છે આવશ્યક એટલે શુ ? એનો વિચાર કરીએ. (આ–વશ્–) જેને ચારે તરફથી વશ થઈ જીવ રહે, જેના વગર જીવને ઘડીભર ચેન ન પડે, શ્રવણુ ભજન વગર જીવ રહી ન શકે એનું નામ આવશ્યક છે, એટલે જીવને સ્મરણુ ભજન વિના ન જ ચાલે, પ્રેમ થયા પછી તો તે આપોઆપ વધશે. સેવા વખતે પ્રભુના સ્વરૂપનું ધ્યાન અથવા તો જે પ્રકારની સેવા કરતા હોય તે સેવામા જ એકાગ્રચિત્ત રાખવુ, ચિત્ત પોતાના વ્યાપાર ધંધાનો વિચાર કરતું હોય અને હાથમાં માલા લઈ સેવામા બેઠા હોય એ સેવા પ્રભુ કેમ સ્વીકારે ? તેનાથી પ્રેમ વધે નહિ. એક વખત એક બ્રાહ્મણુ વૈષ્ણુવ ઘરમા સેવા કરતા હતા, તેમના પુત્રની વહુ બહાર વૈષ્ણુવનું આગત–

સ્વાગત કરતી હતી, કોઇ મહાભગવદીયની કૃપાથી તેને સામાના હૃદયની ખબર પડી જતી હતી, એક દિવસ પેલો બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ સેવા કરતો હતો. તેને વિચાર આવ્યો, કે—આ પ્રભુની સેવા કરી જરૂર હું બજારમા જોડા પહેરવા જઈશ, તે જ વખતે એક માણસે આવી એ વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણને બોલાવવાને બારણા આગળ બૂમ મારી, એટલે પુત્રની વહૂએ જવાબ આપ્યો, ' મારા સસરાજી અત્યારે બજારમા જોડા પહેરવા ગયા છે ' આ સાભળી વૈષ્ણવ બ્રાહ્મણે બહાર આવી સેવામા બીજા વિચારો કરવાના અપરાધમાટે પુત્રવધૂની ક્ષમા માગી, અને પુત્રવધૂની આવી ઉંચી કક્ષા જોઈ મનમા પ્રસન્ન થયો. માટે સેવાના વખતે બહારના વિચારો ન કરવા.

પ્રેમ વધતા વધતા આસક્તિ થાય છે, પ્રભુમા આ-સક્તિ વધતા પ્રેમની પરાકાષ્ઠાએ વ્યસન થાય છે, વ્યસન થાય ત્યારે જીવ કૃતાર્થ થઇ જાય છે-આ વ્યસન અવસ્થાએ પહોચેલું બીજ કદાપિ નાશ પામતું નથી પ્રભુ પણ આ વ્યસન અવસ્થાને પામેલા પ્રેમને બાધા કરવા સમર્થ નથી, જેને પ્રેમ આસકિત અને વ્યસન થયું છે, તેનું લક્ષણ નીચેના કોષ્ટકથી માલૂમ પડશે.

(અવસ્થા)	(ફુલ અથવા પ્રેમની નિશની).
પ્રેમ	પ્રભુ વિના બીજામા પ્રીતિ ન થાય
આસક્તિ	ગૃહમા અરુચિ થશે ઘરમા રહેવુ તે એને પ્રેમના બાધકરૂપ લાગશે
વ્યસન	કૃતાર્થ જ થઇ જાય પ્રભુ વિના તેને જરા પણ નહિ રુચે

વ્યસન થયા પછી તેને ગૃહમા રહેવુ બાધકરૂપ છે વ્યસનદશામા પ્રભુને માટે આ ભક્ત ઝૂરે છે. આવી રીતે પ્રભુનો વિરહ અનુભવવા ગૃહત્યાગ કરી દેવો. ત્યાગ કરીને જો પ્રભુ માટે તે યત્ન કરે તો જરૂર પરા ભક્તિને પ્રાપ્ત કરે

વ્યસનદશાવિના ગૃહત્યાગ કરવો બાધરૂપ છે, દુસંગ થાય, અથવા અપ્રસાદિ દુષ્ટ અન્ન વિગેરે જો ભક્ષણ કરવામા આવે તો ભ્રષ્ટ થઈ જાય. માટે ગૃહત્યાગ કરનારે હરિના સ્થાનમા રહી સારા ભક્તોનો સમાગમ કરવો. બહુ જ પાસે રહેવું નહિ, તેમ બહુ દૂર રહેવુ નહિ, એવું રહેવુ કે ચિત્તમા દોષ ન આવે. શ્રીમહાચાર્યચરણ એક કારિકામા આજ્ઞા કરે છે કે–

सेवाया वा कथायां वा यस्यासक्तिर्दृढा भवेत् ।
यावज्जीवं तस्य नाशो न क्वापीति मतिर्मम ॥

પ્રભુની સેવા અથવા લીલાકથામા જેની આસક્તિ છે, તેનો કોઈ પણ દેશ કે કોઈ પણ કાલમા નાશ નથી. તેને કોઈ અન્તરાય નહિ આવે, એનું સર્વ પ્રભુ સિદ્ધ કરશે, એવી મારી મતિ છે, અભિપ્રાય છે એકાન્તવાસથી અનેક હરકતો આવે છે, માટે જ્યા શ્રવણાદિક સધાય ત્યા રહેવું.

પ્રભુ જ ભક્તનું સર્વ રીતે રક્ષણ કરનાર છે, માટે આપણે તો પ્રભુના સહજ દાસ હોવાથી તેનો આશ્રય કરીએ તો પ્રભુ સર્વ રીતે વ્યસન સુધીનુ દાન કરે.

પ્રશ્ન (૧) બીજભાવ એટલે શુ ?
(૨) બીજને પોષવાના ઉપાય ?
(૩) પ્રેમ થયા પછીની અવસ્થા ?
(૪) ગૃહત્યાગ ક્યારે કરવો ?
(૫) ગૃહત્યાગ કરી શુ કરવુ ?
(૬) વાર્તા ઉપરથી તાત્પર્ય શુ કાઢ્યુ ?

પાઠ ૪૩–ઇન્દ્રિયવિનિયોગ.

ગાજે રે ગોવિન્દ ગુણ નિત્ય ગાજે (૨)

, કરજે હરિસેવા, ચરણે હરિદર્શન ધાજે–ગાજે૦ ૧

ારખજે નંદનંદને, હરિયશરસ શ્રવણને પાજે–ગાજે૦ ૨

પુષ્પ પ્રસાદીતુલસી,પ્રભુનો પ્રસાદ સાધુસંગે ખાજે–ગાજે૦ ૩

રે શિર હરિહરિજનને,તીર્થતીર્થમા તું નિત્ય ન્હાજે–ગાજે૦ ૪

ડુવ્રત પદકમલે રાખે, દાસાનુદાસ હરિનો થાજે–ગાજે૦ ૫

તિ વિના પલક ખોઈશ મા,દુષ્ટ સગથકી દૂર થાજે–ગાજે૦ ૬

ી સહુપર દયા રાખે, હરિગુરુ હરિસમા ચહાજે–ગાજે૦ ૭

સ્નેહ રાખે કૃષ્ણ સાથે, છલકરી વિશ્વને મા વહાજે–ગાજે૦ ૮

ક્ષા દયો કહે જો સખી આવે,તો વણશ્રમે વૈકુંઠ જાજે–ગાજે૦૯

પાઠ ૪૪–મોક્ષ (પુરુષાર્થ ચોથો.)

મોક્ષ ચાર પ્રકારનો છે. સારૂપ્ય, સામીપ્ય, *સાલોક્ય, અને સાયુજ્ય, આ ચારે પ્રકારના મોક્ષ કરતા ભક્તિ ઉત્તમ છે જેમ સિન્ધાલુણનો ટુકડો સમુદ્રમા નાખે તો સમુદ્રમા એક રસ થઇ જાય, તેમ અક્ષરબ્રહ્મમા જ્ઞાનીનો (લય) મોક્ષ થઈ જાય છે. જેમ જલાશયના તટ પર રહી જલાસ્વાદ ચાખી શકે, તેવી રીતે જલાશયમા અંદર પડી બુડનાર જલનો આસ્વાદ લઈ શકતો નથી, તેમ અક્ષરબ્રહ્મમા લય પામનાર પરબ્રહ્મ શ્રીગોપીજનવલ્લભનો નિત્યલીલાનો આનંદ કયાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ? અક્ષરબ્રહ્મમા લય પામેલા જીવ ઉપર પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર પૂર્ણકૃપા કરે તો અક્ષરબ્રહ્મમાથી ઉદ્ધાર કરી તેને લીલામૃતનો આસ્વાદ કરાવે, આને જ શાસ્ત્રમા પરપ્રાપ્તિ કહે છે. ખરેખરો મોક્ષ આ જ કહેવાય, કે જેનાથી પરબ્રહ્મનો લીલાસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય આ જ કારણથી ભગવદીયોને ઉપર જણાવેલા ચાર પ્રકારના મોક્ષ આપ્યા છતા સ્વીકારતા નથી શા માટે સ્વીકારે ? તેમણે તો ભગવદીયપણામા જ ચારે પુરુષાર્થ સિદ્ધ કર્યા છે+ જેમને ભગવત્કથામૃતનો આસ્વાદ લાગ્યો હોય તેવા ભગવદીયને મોક્ષ તો લુખો જ લાગે. ' न योगसिद्धिरपुनर्भवं वा समञ्जस त्वा विरहय्य काङ्क्षे ' વૃત્રાસુર જેવા ભગવદીય

---

* सालोक्यसार्ष्टिसामीप्यसारूप्यैकत्वमप्युत दीयमान न गृह्णन्ति विना मत्सेवन जना' । ९|७० ३

+ भगवदीयत्वेन परिसमाप्तसर्वार्थां । भा० ।

છે કે—હે પ્રભો ! અમારે આપના વિના યોગસિદ્ધિ અને
ી પણ ઇચ્છા નથી, અમારે તો આપની જ ઇચ્છા છે.
દીયો ભગવત્સેવન વિના અન્ય કોઇની અપેક્ષા રાખતા નથી.

* શ્રીગોપીજનો જેવા પૂર્ણ ભગવદીયોએ ભગવન્મુખારવિન્દ
ીને ભગવદ્દાસી થવાનું માગ્યું. કારણ કે—સુન્દર કેશથી આવૃત
ા મુખારવિન્દને નિરખી સારૂપ્યની કામના પૂરી થઇ
કુંડલની શોભા નિરખી સામીપ્યની કામના પૂરી થઇ
ગણ્ડસ્થલમા અધરસુધાનું પાન કરી શકાય એવા મુખા-
ક જોઇ સાલોક્યની કામના પૂર્ણ થાય, હાસ્યપૂર્વક અવ-
ા કરતા શ્રી . .ના મુખારવિન્દને નિરખી સાયુજ્યની
ા પૂર્ણ થઈ જાય, તો પછી મોક્ષની ઇચ્છા ભગવદીયો
માટે રાખે ? મુખારવિન્દ જ ઉગ્ર ભક્તિરૂપ છે. મુખાર-
જ પરા નિર્ગુણ ભક્તિરૂપ હોઇ ભક્તના હૃદયમાં ઉદ્ભટ
રસની રેલમછેલ કરાવનારૂં છે. ભાગવત જેવા વેદકલ્પતરુ-
ઝરેલા ભગવલ્લીલામૃતનું પાન કરનાર ભગવદીયને
ની લાલસા કેમ રહે ! લીલામૃતનું પાન એજ ખરો મોક્ષ
-જેમ ભગવાન્માં ઐશ્વર્ય, વીર્ય, યશ, શ્રી, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય,
છ ધર્મ રહ્યા છે. તેમ કથારૂપી અમૃતમા ઐશ્વર્ય
દિક છ ધર્મ રહ્યા છે. જ્યા જ્યાં સ્મરણ અને ભજન થાય,
યા છ ધર્મ સહિત ભગવાન્ હાજર થાય, ભગવાન્ તો વખતે
તાર દશામાં તિરોભૂત થાય, પરન્તુ ષડ્ધર્મવાળું કથામૃત

* वीक्ष्यालकावृतमुखं तव कुण्डलश्रीगण्डस्थलाधरसुधं हसितावलोकम्,
य च भुजदण्डयुगं विलोक्य वक्षःश्रियैकरमणं च भवाम दास्य' ।
तव कथामृतम्॰ '

તો કદાપિ તિરોભૂત થયુ નથી, થનારૂં નથી. તેથી ભગવાન્ કરતા કથામૃતમાં એટલી અધિકતા છે. આ ભગવાન્ કરતા કથામૃતમા અધિકતા હોવાથી જ ' મોક્ષ એટલે શુ ? ' એનુ ઉત્તર આપતા આજ્ઞા કરી કે–' अत सर्वात्मना शश्वद् गोकुलेश्वरपादयो '। स्मरण भजन चापि न त्याज्यमिति मे मतिः। " હમેશા સર્વાત્મભાવપૂર્વક શ્રીગોકુલેશ્વરના ચરણકમલનું સ્મરણ અને ભજન ન તજવુ, એવી મારી મતિ છે. " આ આજ્ઞા પ્રમાણે જો સ્મરણ ભજન અહર્નિશ કરે; ભગવન્મય બને, તો જરૂર મોક્ષાધિક સુખ પ્રાપ્ત થાય, એ નિર્વિવાદ સિદ્ધ થયુ વસ્તતસ્તુ સ્મરણભજનનો આનદ ભગવન્મય થયા વિના ન જ મળે. આપણા ઘરમા અને દરેક વ્યવહારમા આપણે ભગવન્મય બનવુ જોઇએ. એવુ પાછળ દૈવીજીવનના પાઠમા શિખી ગયા, આવો ભગવન્મય વ્યવહાર થાય તે જ મોક્ષાધિક સુખને આપે છે. શાસ્ત્રી પણ આવા ભગવદીયના ઘરને મોક્ષ કરતા પણ અધિક સુખ આપનારા વર્ણવે છે. જેમના ઘરમા કામ ક્રોધ લોભ મોહ નિવૃત્ત થઈ, સર્વ લાલસા તજી, સર્વ વ્યવહાર ભગવન્મય બનાવી દીધા છે, ત્યા મોક્ષાધિક સુખ હોય એમા નવાઈ શું ? આપણે ભગવન્મય વ્યવહારમાં જરા પણ ભૂલચૂક ન કરી શકીએ, એના ઉપર શ્રીયશોદાજીનો દૃષ્ટાન્ત વિચારીએ. એક વખત શ્રીયશોદાજી ભગવાનનું જન્મનક્ષત્ર હોવાથી સગાસબધીઓની આગતાસ્વાગતા કરવામા રોકાયા, ભગવાનમાથી મન છુટી ગયુ. એટલે ભગવન્મય વ્યવહાર મટી ગયો. જો શ્રીયશોદાજીએ આ સગાસંબધીઓની ભગવદીય તરીકે આગતા સ્વાગતા કરી હત તો ભગવન્મય વ્યવહારમા સ્ખલન ન થાત.

પરન્તુ કેવલ સગાનો જ વ્યવહાર તો જરૂર બહિર્મુખતા કરે. આ બહિર્મુખતા દૂર કરી પોતાનામા જ ચિત્ત લાવવા ભગવાને શકટભગ કર્યો. શકટના ઉથલવાથી મોટો અવાજ થયો, દધિ, દુધ, ધૃતના વાસણ ટૂટી ફાટી ગયા, યશોદાજી તો શ્રીકૃષ્ણની સંભાળમા પડયા, કંપવા લાગ્યા, તન અને મનથી શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને જ બાલભાવથી સંલાલન કરવા મંડી પડયા, સર્વ સાધારણ વ્યવહારને ભૂલી જઈ શ્રીકૃષ્ણની જ સલાલના કરવા માડી. સગા ભૂલાઈ ગયા, સગાસબધીનો પણ અત્ર ભગવાન્મા નિરોધ થયો ” પ્રભુ આપણી પાસે આવી જ જાતનો ભગવન્મય વ્યવહાર રખાવી સ્મરણ ભજન કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. આ સ્મરણ ભજનવાળા ગૃહમા મોક્ષાધિક સુખ હોવાથી શાસ્ત્ર કહે છે. કે–‘ब्रह्मभावात्तु भक्ताना गृहमेव विशिष्यते’ ‘બ્રહ્મભાવ (મોક્ષ) કરતા ભકતોના ગૃહ ઉત્તમ છે.’ જો આ ભગવદીયના ગૃહ ઉત્તમ હોય તો તેમા જ આપણું જીવન પૂર્ણ થાય તો મોક્ષ કરતાં અધિક ભગવદાનન્દ મળે, એ વાત સમજી શકાય એવી છે.

માયા બે પ્રકારની છે એક મોહિકા, બીજી લીલોપયોગિની, મોહિકામાયા સસારાસક્તિ કરાવે લીલોપયોગિની માયા ભગવદાસકિત કરાવે. ભગવદાસકિત કરાવનારી વૈષ્ણવી માયાથી ભગવન્મય વ્યવહારવાળા ભગવદ્‌ગૃહમા, ભગવત્સેવામા જ તત્પર સ્રીપુત્રાદિકમા, ભગવત્સેવામાટે જ ભગવદીયની આસકિત થાય, એ જ ભગવાન્ના નિરવધિ આનન્દને પ્રકટ કરનાર છે. એ વાત હવે સમજાશે આ જ કારણથી વૃત્રાસુરે કહ્યુ કે—

त्वन्माययात्मात्मजदारगेहे स्वासक्तचित्तस्य न नाथ भूयात्' તમારી લીલોપયોગિની માયાથી હે નાથ! જો પુત્રગૃહાદિકમા આસક્તિ થતી હોય તો પછી મારે બીજા સત્સમાગમની અપેક્ષા રહેતી જ નથી. વાત પણ સાચી, જયા સ્મરણ ભજન કરનાર પુત્રદારાદિક હોય, જયા ભગવન્મય વ્યવહારવાળા ગૃહ હોય, ત્યા જ જો ચિત્ત ચોટે તો પછી પરમકલ્યાણ થાય એમા પુછવુ જ શુ?

સારાંશ—વૈષ્ણવે શ્રી ગોકુલાધીશના સ્મરણ ભજનનો કદાપિ ત્યાગ ન કરવો.

પ્રશ્ન ૧ ભગવન્મુખારવિન્દમા ચાર મોક્ષનુ વર્ણન કરો.

૨ શ્રીયશોદાજીના દૃષ્ટાન્તને સમજાવો.

૩ ચાર મોક્ષના નામ કહો.

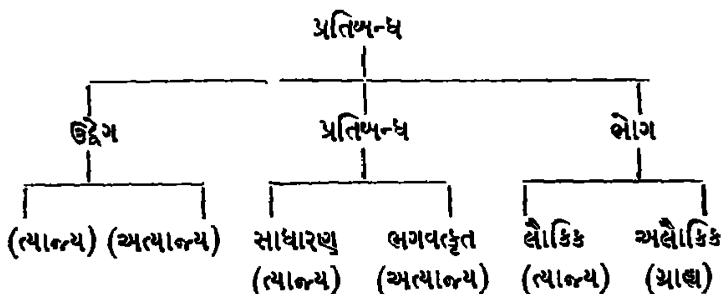
૪ ભગવદીયોના ગૃહ મોક્ષથી પણ અધિક સુખ આપનારા છે એ કારણો અને પ્રમાણ સાથે સમજાવો.

૫ સ્મરણ-ભજન એ જ મોક્ષરૂપ છે એવુ સાબિત કરો.

પાઠ ૪૫-સેવામાં પ્રતિબન્ધ.

આપણે ભક્તિમાર્ગના જીવો છીએ, ભક્તિરૂપી પુરુષાર્થ સિદ્ધ કરવો છે, ભક્તિમા જો આપણે આ પ્રતિબન્ધ એટલે હરકતોને પહોચી વળીએ તો જ સેવાના ત્રણ ફલ મળે. ભક્તિપાત્ર જીવના આગળ તો કાલ કર્મ સ્વભાવ કોઇ બાધા કરવા સમર્થ નથી, પરન્તુ આરંભદશાવાળાને હરકતો આવી પડે ત્યારે બિચારો ગભરાય છે આ જીવની મુઝવણ દૂર કરવા વિવેક-ધૈર્યાશ્રય, અન્તઃકરણપ્રબોધ, નવરત્ન, સન્યાસનિર્ણય વિગેરે ગ્રન્થોમા શ્રીમહાચાર્યચરણે અનેક ઉપાયો દર્શાવ્યા છે. તેમ છતા મહાન્ ત્રણ પ્રતિબધ એવા છે કે-તે દૂર થઇ શકે, અને કેટલાક દૂર ન થઇ શકે એવા છે. માટે પુષ્ટિમાર્ગીયે તે પ્રતિબન્ધોનું સ્વરૂપ બરાબર સમજવુ જોઇએ.

આ ત્રણે પ્રતિબન્ધ જે કારણથી ઉત્પન્ન થયા હોય તે

કારણને જ પ્રથમ દૂર કરવા. પરન્તુ જો તે હરકત પ્રભુને રાખવી જ હશે તો જીવનો ઉપાય નથી

ઉદ્વેગ—કોઈ દુષ્ટ લોકોના સંગથી કે ભયથી કે આપણા પાપથી, બુદ્ધિ ચચલ થતા ઉદ્વેગ થાય છે જેમ બળતા ઘરમા આપણે ન રહી શકીએ તેમ ભગવાન્ ઉદ્વેગવાલા અન્તઃકરણમા ન જ બિરાજે. ઉદ્વેગથી સેવામા ચિત્ત ન લાગે. ચિત્તવિના કરેલી સેવાથી માનસી સેવા સિદ્ધ ન થાય. આ ઉદ્વેગને તજવો તેને દૂર કરવા વારંવાર વિચાર કરી પ્રભુને કરેલું નિવેદન સભારવુ. જો પ્રભુને તે ઉદ્વેગ દૂર નહિ કરવો હોય તો ઉપાય નથી. સેવાના વિક્ષેપરૂપ જો ઉદ્વેગ પ્રભુ કરે તો સેવા ઉત્તમ રીતે ન થાય અને સેવાના ત્રણ ફલ ન મળે.

પ્રતિબન્ધ—પ્રથમ સાધારણ પ્રતિબન્ધનો વિચાર કરીએ. સેવામા આપણા વ્યવહારિક કાર્યોથી હરકતો ઉભી થાય છે. વૈદિક કાર્યોથી પણ વખતે સેવામા પ્રતિબંધ આવે છે. સેવામા પૂર્ણ આસક્તિવાલાને આ હરકત સહજમાં સમજાય એવી છે, આ લૌકિકવૈદિક પ્રતિબન્ધોને બુદ્ધિથી તજવા, જેમકે—આપણા વ્યવહારના કાર્ય હોય તે સેવાથી બાકીના સમયમા કરવા જે લગ્નાદિ પ્રસગ આવે તો પણ આપણે તેને એવી રીતે ગોઠવવા કે સેવામા હરકત ન આવે, માટે બુદ્ધિથી સમયક્રમ એવો ગોઠવવો કે સેવામા પ્રતિબન્ધ ન આવે. એવા કાર્યો કરવાનો સમય આવે તો પણ મન તો પ્રભુ તરફ જ રાખવુ. હવે ભગવત્કૃત પ્રતિબન્ધનો વિચાર કરીએ, ભગવાન્ ફલદાતા છે, એ જ જો પ્રતિબન્ધ કરે તો જાણવુ કે ભગવાનને ફલ આપવાની ઇચ્છા નથી, ભગવાને જેને પ્રતિબન્ધ કર્યો છે, એ માણસ બીજા દેવોની સેવા કરે તો તે પણ વ્યર્થ

જ જાય. આવા જીવને આસુર જ માનવો. આવા માણસને જ્ઞાનમાર્ગમાં રહી ભગવાનના અક્ષરસ્વરૂપની ઉપાસના કરી શોક દૂર કરવો. એ જ ઉત્તમ રસ્તો છે.

ભોગ—ભોગ લૌકિક અને અલૌકિક એમ બે પ્રકારનો છે. લૌકિક ભોગ વિચારીએ. ભગવાનના સમ્બન્ધ વગરની સર્વ કોઇ વસ્તુમા આસક્તિથી સમ્બન્ધ થાય તે લૌકિક ભોગ કહેવાય ભોગથી તનુજા સેવા નથી થઇ શકતી, ભોગ મનને ચંચલ કરી દે છે. ભોગી માણસને માનસી સેવા સિદ્ધ ન જ થાય, માટે લૌકિક ભોગ તજવા જ જોઇએ, ન તજાય તો ઘર તજવુ, જો પ્રભુના સમ્બન્ધથી એટલે પ્રભુના સુખને માટે આણેલા પદાર્થોથી, પ્રભુની પ્રસાદીથી વ્યવહાર કરીએ તો તે ભોગ બાધક નથી. સેવાના ત્રણ ફલ છે, આ ભોગ સેવાના તે ત્રણ ફલ પૈકી જે અલૌકિક સામર્થ્ય છે, તે ફલની અંદર ભોગ હોય છે. જો એ ભોગ હોય તો એથી વધારે મહદ્ભાગ્ય કયુ હોઈ શકે ? માટે લોકના ભોગ તજવા, અલૌકિક ભોગ ફલરૂપ છે, માટે તે ફલ કેમ તજાય ? આ પ્રમાણે ત્રણે પ્રતિબન્ધના સ્વરૂપ ધ્યાનમા રાખવા.

પ્રશ્ન. (૧) પ્રતિબધ કેટલા ?
(૨) કેટલા કેવા ત્યાજ્ય ?
(૩) કેટલા કેવા અત્યાજ્ય ?
(૪) ઉદ્વેગનુ કારણ ?
(૫) પ્રતિબધનુ કારણ ?
(૬) ભોગમા કયો સારો કયો બાધક ?
(૭) લૌકિક વૈદિક કાર્ય સેવામા આવી પડે તો શુ કરવુ ?

પાઠ ૪૯—સેવાનાં ત્રણ ફલ.

શ્રીહરિરાયચરણ મહાનુભાવી હતા શ્રીઠાકુરજી સહ વાર્તો વિગેરેનો અનુભવ હોવાથી આપશ્રીને સેવાના ફલનો અનુભવ અધિક હતો. માટે સેવાફલગ્રન્થ ઉપર શ્રીહરિરાયજીની આજ્ઞા વિચારીએ.

આપણે પાછલ સાધનરૂપ તનુજા વિત્તજા અને ફલરૂપ માનસી, એમ ત્રણ પ્રકારની સેવાનો વિચાર કરી ગયા. તેમા માનસી સેવાથી જે ફલ મલે છે, તે ત્રણ પ્રકારનુ છે (૧) અલૌકિક સામર્થ્ય (૨) સાયુજ્ય (૩) વૈકુણ્ઠાદિમાં સેવોપયોગી દેહ.

અલૌકિક સામર્થ્ય—પૂર્ણ ફલ આપવાને સર્વલીલાયુક્ત પ્રભુ હૃદયમાં પ્રવેશ કરે છે, આ પ્રવેશ કરેલા પ્રભુનો અનુભવ કરવાને જે સામર્થ્ય આવે તે અલૌકિક સામર્થ્ય કહેવાય. આ સામર્થ્ય ધારણ કરવાને પરમકૃપાલુ ભગવાન્ જ ભકતના શરીરને સમર્થ બનાવે છે. ત્યારે તેના શરીરમા નવાપણું આવે છે. ગોપીજનોને લીલાસુખનો અનુભવ કરતા કરતા પ્રભુએ તેવું જ સામર્થ્ય આપ્યું કે—પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ તેમને નિર્વિઘ્ન થયો.

આપણા ઉપર પ્રભુ અનુગ્રહથી ફલદાન કરવાની ઇચ્છા કરે તો વ્યસન સુધી પહોચાડી દે. આ દેહને સ્વવિયોગાગ્નિથી શુદ્ધ કરી દે. આ દેહ લૌકિક છે, તેને અલૌકિક બનાવી દે. તેમા આ અલૌકિક સામર્થ્ય મુકે કે જેનાથી આપણે પ્રભુના આનન્દનો અનુભવ સુખે કરી શકીએ. ભલા આથી ઉત્તમ ફલ કયું હોય?

આ ફલ પ્રમાણુથી ઉત્કૃષ્ટ છે, પ્રમેયરૂપ પ્રભુના હાથમા છે.*

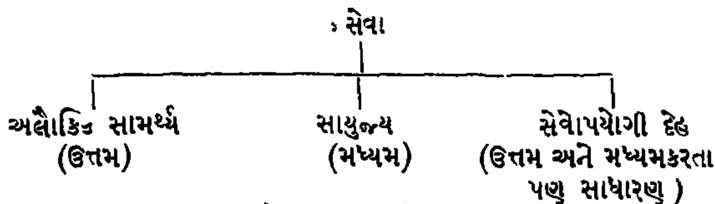
સાયુજ્ય —એ કહેવાય કે-જે ફલથી પ્રભુ સાથે જ હમેશા રહેવાનું મલે. પ્રભુએ જ્યારે વેણુદ્વારા ગોપીજનોને વનમાં રમણ કરવા બોલાવ્યા ત્યારે કેટલાક ગોપીજનને તેમના સગા વિગેરેથી રોકાણુ થયું. ગૃહની અંદર રોકાયા. પ્રભુ વિના આ ભક્તો જરા પણુ જીવી શકે એમ ન હતું. પ્રભુના અનહદ વિયોગથી તેમના પાપ અને પુણ્ય બળી ગયા, પ્રભુએ તેમનો આ પંચમહાભૂતનો દેહ દૂર કર્યો, નવો અલૌકિક દેહ આપી તેમને પોતાનામા જ રાખ્યાં, આ ભગવાનમાં જ રહેવાની સ્થિતિને આપણે સાયુજ્યરૂપી મધ્યમ ફલ કહીએ છીએ. પ્રભુ પુન તે ભક્તોને જ્યારે લીલારસનો અનુભવ કરાવા ઇચ્છા કરે છે ત્યારે પોતાનામાથી પ્રકટ કરી બહાર રસનો અનુભવ કરાવી પુનઃ પોતાનામા જ પધરાવી દે છે. એ સાયુજ્ય કહેવાય

વૈકુણ્ઠવિગેરેમાં સેવોપયોગી દેહ.—જ્યારે પૂર્ણ અનુગ્રહ હોય તો પ્રભુ અલૌકિક સામર્થ્ય આપે કે સાયુજ્ય આપે, પણુ સાધારણુ અનુગ્રહમા આ ત્રીજું ફલ મલે છે. આ ફલથી અલૌકિક સેવામા જે સાક્ષાત્ સેવા છે તે નથી મલતી, પણુ સાક્ષાત્ લીલારસનો અનુભવ કરનારની સાથે બેસવાનું મલે છે. જેમ ભગવાનના પ્રાકટ્ય વખતે પક્ષી મુનિજન મૃગ વિગેરે પરોક્ષ રીતે સેવાનો અનુભવ કરતાં હતા, તેવુ ફલ **વૈકુણ્ઠવિગેરેમાં સેવોપયોગી દેહ**; એ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

---

* આ અલૌકિક સામર્થ્ય એટલે પ્રભુના વિરહનો અનુભવ કરવાનુ સામર્થ્ય ભક્તની અનિચ્છાએ પણુ વિરહદુઃખ ઉત્પન્ન કરી ભક્તની તે તે દેહેન્દ્રિય વિગેરેમા પોતાના સ્વરૂપનુ સ્થાપન કરે છે અને તેનાથી જ તાપક્લેશાનન્દ પ્રાપ્ત થાય છે રાસમણ્ડલમા જે આવ્યા હતા તેમને આ લાભ મલ્યો જે ઘરમા રોકાયા હતા તેમને બીજુ સાયુજ્ય ફલ મલ્યુ

આ ત્રણ ફલ આપણે બરોબર સમજ્યા. આ ત્રણે ફલને કાલ બાધા કરી શકતો નથી, આ ત્રણે ફલ નિત્ય છે. અને તે જીવની કૃતિથી સાધી શકાય નહિ, પણ પ્રભુની કૃપાથી જ મલે છે.

પ્રશ્ન (૧) માનસી સેવામા ફલ કહો

(૨) અલૌકિક સામર્થ્ય અને સાયુજ્યમા શો ફેરફાર છે? તે દર્શાવો

(૩) સેવોપયોગી દેહ કોને મળ્યો હતો?

આ ગ્રન્થ ઉપર ચૌદ ટીકા સસ્કૃતમા ષોડશગ્રન્થ સીરીઝમા છપાઈ છે તેમા આ ત્રણ ફલ ઉપર દરેક ટીકાકારે સ્વાનુભવપ્રમાણે મત દર્શાવ્યા છે વિશેષ જિજ્ઞાસા ત્યાથી પુરવી

द्वितीयकक्षा समाप्त थइ.

પુષ્ટિમાર્ગોપદેશિકા.

ભાગ ૧

સમાપ્ત.

શ્રીબાલકૃષ્ણપુસ્તકાલયનાં વિક્રેય સામ્પ્રદાયિકપુસ્તક.

સંસ્કૃત.

શ્રીબાલકૃષ્ણચમ્પૂ	૨
અણુભાષ્ય પચટીકાસહિત ..	૩
શ્રીસુબોધિનીપ્રથમસ્કન્ધ .	૨ા
,, દ્વિતીયસ્કન્ધ	૨
વાદાવલિ .	૧ા
વેદાન્તચિન્તામણિ .	૧ા
ભક્તિહંસ	૧
પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદાભેદ	।=
સિદ્ધાન્તસિદ્ધાપગા .	।=
નિર્ણયાર્ણવ	।=
યમુનાષ્ટક શ્રીપુરુષોત્તમજીકૃત	૦ા
યમુનાષ્ટક શ્રીહરિરાયજીકૃત	૦ા
બાલબોધ	૦ા
,, શ્રીદેવકીનન્દનજીકૃત	૦ા
સિદ્ધાન્તમુક્તાવલિ .	૦ા
સેવાકૌમુદી	૦)=
દર્શનાદર્શ	૦)=
સ્તુતિપારિજાત . .	૦)=
વ્યાખ્યાનરત્નાવલિ ...	૦)=

હિન્દી તથા ગુજરાતી.

વલ્લભાખ્યાન (વ્રજભાષા)	૪ા
શુદ્ધાદ્વૈતદર્શન (પ્રથમભાગ હિન્દી)	॥=
દ્વિ ભાગ હિ	૦॥=
શુદ્ધાદ્વૈતદર્શન તૃતીયભાગ છપરહાહે	
મરાઠી પ્ર ભા .	૦॥=
સેવાકૌમુદી (હિન્દી)	૦।≡
શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્તસાર (હિન્દી)	૦ા
શુદ્ધાદ્વૈતસિદ્ધાન્તસાર ગુજરાતી	૦ા
ન્યાસાદેશ (હિન્દી) .	૦)=
,, ગુજરાતી ..	૦)=
ગીતાતાત્પર્ય (હિન્દી)	૦ા
,, ગુજરાતી .	૦ા
ગીતા–ભગવદ્ધર્મબોધિની ગુજરાતી ટીકા	૧ા

પુસ્તક મિલનેકા પતા, શ્રીબાલકૃષ્ણ પુસ્તકાલય.
બડામન્દિર ભૂલેશ્વર, મુમ્બાઇ

શ્રીજીવનાચાર્યપુષ્ટિસિદ્ધાન્તપુસ્તકભંડાર.

(૧) અવતારમીમાંસા હીન્દી ૦–૧૨–૦ (૨) વૈષ્ણવદ્વિજાન્હિક મોટું ૧–૦–૦ (૩) વૈષ્ણવદ્વિજાન્હિક નાનું ૦–૪–૦ (૪) મૂર્તિપૂજા હીન્દી ૦–૧૨–૦ (૫) આમ્નાયતત્ત્વભાસ્કર ગુજરાતી ૦–૪–૦ (૬) વૈદિકત્વાવૈદિકત્વવિચાર ગુ ૦–૨–૦ (૭) ગુરૂવિચારનિરીક્ષા ગુ૦ ૦—૧—૦ (૮) ઉપદેશમીમાંસા ગુ૦ ૦–૧૦—૦ (૯) પ્રસ્થાનરત્નાકર ૦–૮–૦ (૧૦) સેવાફલ ૧–૦–૦ (૧૧) નિરોધલક્ષણ ૧–૦–૦ (૧૨) બ્રહ્મવાદ ૦–૨–૬ (૧૩) શારદામઠધર્મપ્રકરણાન્યાયનીહારભાસ્કર ૧–૦–૦ (૧૪) શંકરજયન્તીવ્યાખ્યાનમાલાનું અવલોકન ૦–૧૪–૦ (૧૫) જલભેદ ૧-૦–૦ (૧૬) આશૌચનિર્ણય ૦–૮–૦ (૧૭) ચતુશ્લોકી ૦–૮–૦ (૧૮) વૃત્રાસુર ચતુશ્લોકી ૦–૧૦–૦ (૧૯) નામરત્નાખ્ય સ્તોત્ર ૦–૬–૦ (૨૦) ભક્તિહેતુ–સટીક ૦—૮—૦

લાલબાવા મંદિર, ભૂલેશ્વર—મુમ્બાઇ.